TARTALOM

3 Fenyvesi Ottó: Posztmodern folklór

13 Megyeri Edit Tünde: Kisfiúk

40 Kiss Anna: Törött üvegen járnom

42 Kiss Gy. Csaba: Antall József Bánk báni példázata
(1990. június 2.)

48 Szikra János: Körülfutni más lábán a Balatont; Megőszült minden lány; Portré kapával; Egy bennem élő táj; Szeder; Kár, hogy ősz van; Legalább tél lenne; Szüret előtt; Holdbivaly; Nem lehet úr; te mondd meg

52 „Halálosan komolyan veszem”
(Tüskés Anna beszélgetése Schiff Júlia költővel, íróval, műfordítóval)

58 Tari István: Tiszánk elején és végén; A piperkőc tömeggyilkos

61 Nem a formaalkotás, hanem a gondolatépítés érdekel jobban
(Aniszi Kálmán beszélgetése Ujvárossy László vizuális művésszel)

70 Suhai Pál: Parázs

72 Mező Ferenc: Afganisztán és a Vietnám-szindróma

80 Nyilasy Balázs: Irodalomelmélet, teória, teoretizmus

104 Gy. Szabó András: Esküvő Vépen

109 Mosonyi Kata: A „nem egészen így, nem egészen úgy” történetek költészete
(Fenyvesi Ottó: Paloznak overdrive)

116 Imre László: Szabó Dezső „üzenete”
(Gróh Gáspár: Szabó Dezső – Kivezetés a szépirodalomból)

119 Tóth László: Hagyomány és lelemény igézetében – futamok Falusi Márton esszéihez
(Falusi Márton: Kultúra arisztokrácia nélkül?)

123 Pelle János: Életképek Meseországból
(Apor Péter: Forradalom a hátsó udvarban. Tömegerőszak, antiszemitizmus és politikai átalakulás Magyarországon, 1945–1946)

Borító: Jánosi Nikolett. E lapszámunk képanyaga Ujvárossy László munkásságába enged betekintést.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: Csoóri Sándor; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Tel.: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával jelenik meg. A Hitel folyóirat, könyvkiadás és rendezvények szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 6840 Ft, fél évre 3420 Ft. Nyomta és kötötte: Coradix Kft. HU ISSN 0238–9908. **E-mail:** Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu.

Ujvárossy László: Emlékgeneráló szék, 1987

Fenyvesi Ottó

Posztmodern folklór

A falu térszerkezete

A régi Mohol-Gunaras
a lexikonokban nem szerepel.
Pár sor ház volt; két párhuzamos
és néhány merőleges keresztutca.
Egymással derékszögben,
semmi bonyolultság.
Csak egy közép-bácskai falu.
Gunaras, a régi moholi, ahol sok volt a lúd.
Takaros házak, istállók, ólak, górék.
vetemény a kertben, szalmakazlak.
Eltévedni lehetetlen.
Szélmalom, templom, téglagyár.
A terület egy része közlegelő.
A falu szélén volt a Kopolya,
egy ingovány a topolyai úton.

Mohol-Gunaras

Jegyezz meg jól minden gunarasi dolgot!
Évtizedekig Moholhoz tartozott,
mindenki úgy hívta: Mohol-Gunaras,
majdnem mindenki, a mesélő öregek,
a tudós papok és tanítók mind.
Nekik köszönhetően sok minden fennmaradt,
a lényeg: dolgos emberek laktak arra.
Mohol-Gunaras már a múlté.
Csak a krónikák emlegetik,
már Topolyához tartozik.
Tőlük kapta a villanyt és kövesutat.

FENYVESI OTTÓ (1954) költő, író, szerkesztő, képzőművész. A Balaton északi partján, Lovason él. Legutóbbi kötetei: *Hatvanhat – válogatott versek* (Művészetek Háza, 2021) és *Paloznak overdrive* (Scolar, 2021).

Mohol felé csak egy poros, sáros út vezet,
egy vég nélküli, hosszú nyíl a semmibe.
Egy dűlőút, a düledező, elhagyott
tanyák között, Mohol irányába,
ahol Moholy-Nagy László,
a világhírű képzőművész nevelkedett,
aki meg sem állt Berlinig, Chicagóig.
Mohol-Gunaras már nincs.
A történetek folytatás nélkül megszakadtak,
talán még mindig a mese végére várnak.
Voltak dolgok, melyekről nem volt szabad beszélni:
az öreg Hermeczet, másokkal együtt,
a partizánok 1944 őszén kivégezték,
mert magyarkodott.

A hely szelleme

A szobában, az asztal felett,
ott gyülekeztek a szellemek.
Lógtak a petróleumlámpák,
kanóc vagy rongy égett bennük.
Voltak, akik mécsessel világítottak.
Szorgalmas, kérges kezű emberek
körbeülték az asztalt. Áldást kértek.
A tiszta szobában aludt a család.
Apó meg hátul, a fáskamrában,
belefásult már a nincstelenségbe.
A kamrában zsír volt,
a padláson pedig az ősök szelleme.
Onnan kukucskáltak tétován,
nagyokat kacagva az új világ meséin.
A kiskapu mindig nyitva volt.
A hely szelleméből hátra is jutott:
a disznóól réseibe.

Bogaras

A Kopolyával szemben volt egy
dűlőút, rajta egy sor ház.
Falusi csendélet: két kutya,
több macska, tehenek, borjak,
sokféle bogár és egy
hétfejű repülő disznó.

A pocsolya története

Nekem a pocsolya is a táj szerves része,
és a Kopolya melletti sáros út is, meg
a vetésre váró barázdán billegő madarak.

A tanya

A szülőföld. A „kapirgálós” tanya
tele volt kapirgáló tyúkokkal,
kacsákkal, libákkal, malacokkal.
Szárnyaló galambokkal.
Fákkal szegélyezett út vezetett a tanyára.
A gazda csak nagyjából tudta,
hány disznó hízik az ólban,
tyúkot pedig nem ültettek kosárba,
mert előhozta ő magától az utódait
valamelyik szalmalukból vagy a szárkúp alól.
A tyúkokat reggel meg kellett tojózni,
hogy hány tojásra számíthattunk.
Lesz-e miből levestésztát gyúrni?
A tojások föllelése nagy gondot okozott.
Nem vesztek kárba, legföljebb
előjöttek maguktól csirkeként.
Minden tojás bio volt,
minden csirke és tyúk is az,
inkább a szabadságuk hívta föl rájuk
a figyelmemet, mintsem a bioságuk.
A tanya az elmaradottság jelképe volt,
ahova a kultúra nehezen szivárgott be.

A szóbeszéd

Azt mesélték: a háború után,
amikor Titoék népszavazást írtak ki,
Jugoszlávia sorsáról, maradjon a királyság
vagy inkább kommunista köztársaság legyen,
a helyiek 100%-ban a királyságra szavaztak.
A községi elöljárók meghamisították az eredményt,
nehogy megorroljon a gunarasiakra az új hatalom.
Komisszárokat küldtek a faluba:
hithű elvtársakat.

A szóbeszéd szerint a környéken élő kolonisták
negyvennyolcban lőfegyvert kaptak,
mindenkinek ott lapult a szekrényében.
Azt beszélték.

A Zemzadruga

A föld kellett nekik.
Mindenki ment a Zadrugába.
Társulni kellett, a földet be kellett adni.
A közösbe. Szót kellett fogadni,
az ember könnyen pórul járhatott.
A Zemzadruga tele volt pártitkárral,
brigadérossal. Voltak traktoristák, bakterok.
A parasztok csak szántottak, vetettek,
nem esett nehezükre a munka,
szerették a földet művelni.
Novemberben már el volt vetve a búza.
Dicsértessék!
Nem mondta senki:
egyik napról a másikra
megváltozott minden.
Elvtársak jöttek a városból.
Dicsértessék!
A papot szívroham vitte el.
Gyönge volt a szíve és a falu hite.
Erre mindenki római katolikus,
csak Moravica és Feketics református.
Dicsértessék!

A kisvasút

A kisvasútról nem sokat tudok.
A sínpár Gunarasból, a Zemzadrugától
nyílegyenesen vezetett, a Szőke-soron keresztül
Kishegyes felé, az ottani igazi vasútállomásra.
A kisvasúton általában cukorrépát szállítottak.
Kishegyesről vitték tovább a verbászi cukorgyárba.
Gyerekkoromban a falu határában répahegyek álltak,
melyeknek tetejéről tán' még a topolyai
katolikus templom tornyát is látni lehetett?

Amikor megépült a kövesút Topolyára,
felszedték a síneket.
Teherautók jöttek a termésért.
Volt egyszer egy kisvasút,
már csak híre maradt.

Árnyékban a szagos témák

Hátul volt az árnyékszék.
Egy fabódé.
Pottyantós.
Alatta egy mély gödör.
Néha ki kellett takarítani.
Oda járt a bakter és a felesége.

Az iskola

Nyolc tanterem, tanári,
az udvaron lehetett tornázni.
A gyerekek iskolába mentek.
Tele volt a szekérderék.
Mindenkinek volt csúfneve.
Nyolc osztály, alsó és felső tagozat.
Az emberben erős a tudásszomj
és általában jó a magaviselet.

A legyek mind

Amikor végre kigyulladt a villany,
micsoda öröm volt a faluban.
Abban az évben sok volt a légy.
A szomszéd falvakból és még
Kavillóból is mind odajött.
Abban az évben sok volt a légy.
Dongó, szarevő, döglégy, lódarázs,
és mind ott röpködött a fejünk felett.
Ott gyülekeztek mind a lámpák körül.
Ne legyen se jobb, se rosszabb esztendő.
Ne legyen, ne legyen.

Mozi, tánc és kugli

Esténként pergett a film,
amerikai limonádék, westernek,
olasz neorealisták, francia vígjátékok,
jugoszláv partizánfilmek,
magyar operettek.
Esténként filmet vetítettek,
tíz sor szék. Frissen olajozott padló.
A hétvégén meg bál volt a kultúrban:
mulatság, tánc és táncika.
A gardedámoktól kellett engedélyt kérni,
ha valaki lánnyal akart táncolni.
A faluban volt egy szélmalom.
Benne működött a Bagó Bár.
A teraszon zenekar játszott:
basszus, dob, ritmusgitár.
Mikrofon, erősítő és hangfalak.
A buszmegállónál, a sarki kocsma
udvarán kuglipálya is volt.
Ott gurította a golyókat néhány agglegény,
akiknek nem jutott hitves a faluból.
A lányokból nem az ördögöt akarták kiűzni,
hanem a szüzességet.

Kavillóra mentünk

András napján nagy hó esett.
Kavillóra mentünk tévét nézni,
szánkóra ült az egész család.
Apám befogta a lovakat.
Siklottunk, alattunk hó csikorgott.
Keresztapámat Andrásnak hívták,
ő volt a falu esze, tévét vett
a hóval borított faluházba.
Ott szorongott mindenki, aki időben érkezett.
Kavillón vártuk az Angyalt,
akit Roger Moore-nak hívtak.
Rolls Royce-ban ült és egy titokzatos
gyilkos után nyomozott.
Csak másnap délelőtt
mentünk haza, Gunarasba.

Olimpia

A falu focicsapata.
Gyakran megesett, nem volt elég focista,
kevesebb játékossal léptek pályára.
Nem értek rá a legények.
A szombat esti bálban úgy berúgtak,
egész délelőtt csak hánytak.
A vajdasági magyar csapatok
(Topolya, Kanizsa, Zenta, Ada, Csantavér,
Kishegyes, Becse, Pecelló, Moravica)
nem vihették semmire,
maximum a vajdasági ligáig.
A szabadkai Spartacus is csak
a második vonalban vergődött.
A gunarasi Olimpia meg pláne,
a legalacsonyabb osztályban,
a topolyai községi ligában szerepeltek.
10-12 csapat vetélkedett,
de Gunaras mindig utolsó volt.
Soha nem tudtak elmozdulni a sereghajtó helyről.
Negyven évig tök utolsók voltak.
Még jó, hogy sehova nem lehetett kiesni.
Ünnep volt, ha évente egy-két meccset megnyertek,
a többit meg nyugodt lelkiismerettel elvesztették.
A környező szerb, telepes falvak csapatait
nem is nagyon akarták legyőzni.
Jobb a békesség: kaja, pia, olimpia.

A kemence története

Az ügyesebb mesterek kemencét csináltak.
A lényeg, hogy samott tégla is kerüljön bele,
mert az tovább tartja a hőt.
Kívül-belül be kellett tapasztani.
Nagyon fontos még a kémény,
és jó legyen a huzat. Nehogy füstöljön!
A kemencébe kukoricaszárral kellett tüzelni.
Ott sültek a cipók, kalácsok és a disznótor
legfinomabb étkei: pecsenye, hurka, kolbász.
A kemence és a fal között volt a kuckó.
Egy vagy másfél méter széles rés.

A kuckóban feküdni lehetett,
a subán, a birkabőrökön az igazak álmát aludni.
A kemence párkányára a nagymama
ceruzával írta fel a rég nem látott unokák nevét.

Pista, a traktorista

Azután született, hogy a férfiak hazajöttek a frontról.
A Bagó bárban beszélgettünk.
Nehezen tudta elmondani az életét.
Ide-oda ugrált az időben, mint egy
modern regényben a narratíva.
Botladozott a különböző motívumokban.
Sorolta az eseményeket.
A gépekről beszélt, a traktorokról,
asszonyról, gyerekekről.
Rokona a fél falu.
Itt mindenki ismert mindenkit.

A haldokló asszony

Egyfolytában haldoklott.
Igazából senki sem tudta mi a baja.
A szomszéd faluban volt egy doktor,
miután meghallgatta a panaszait,
és megvizsgálta a műszerekkel,
csak hümmögött és a fejét csóválta.
A férje az ukrán fronton vesztette életét.
Két fia volt, az idősebb egy vízfejű,
nagy kövér ember, semmire se vitte,
az asszonyoknak se kellett.
A másik világgá ment: meg sem állt Buffalóig.
Autószerelő lett, benzinkutas.
Elfelejtette anyja nyelvét,
és nem akart tudni róla.
Az asszony lassan már hatvan éve haldoklik,
senki sem tudja, miért.

Gellért, a nagyapám

Mindig volt tehenük.
Mindegyikre emlékezett, tudta a nevüket.
Negyven évre visszamenőleg.
Néha mesélt róluk mint elhalt rokonokról.
Sári ilyen volt, Rózsi meg olyan. Egyik szőke, a másik barna.
A teheneket fejni kellett minden este,
mi, gyerekek sorban álltunk a kisbögrékkel.

És akkor még a lovakról nem is beszéltünk.
Lovak, lovak, csikók. Paripák, kancák, csődörök.
Gellért nagyapám lovai: Lepke, Liszka, Győztes.
Négy évtized alatt egy egész ménes összegyűlt.
Gyerekkoromban lovak szaladgáltak azon
a gunarasi udvaron, szemükben emberi értelemmel.
Álmomban szárnyuk nőtt, sörényükbe kapaszkodva
suhantunk hetedhét országon keresztül, az Óperencia felé.
Körülöttünk seprűnyélen repült a sok
vasorrú bába, boszorkány.

Lovak, lovak, csikók. Paripák, kancák, csődörök.
Gellért nagyapám lovai: Lepke, Liszka, Győztes.
Nyerítettek, dobogtak az istállóban.
És szenvedtek és haldokoltak.
Nehéz volt az élet, (per pillanat)
nem akarom részletezni.
Volt egy pár cipője és bocskora.
Vigyázni kellet rájuk nagyon.
Elképzelem, hogyan vágta bütykös lábujjairól
a körmét a nagyapám. De láttam nagyanyám
és a Balassa-lányok félretaposott cipőit is.

Tele volt a nélkülözés kelléktára.
Az emberek ráncában ott volt az életrajz,
a történelem szakaszának nyomai.
Gellért nagyapámnak mindig fájt a feje.
Zúgott a füle. Sajgott naphosszat.
Volt valami a levegőben, atom, ózon?
Ki tudja? Régen volt,
de valami mindenképpen volt.
Mindent felülírt az az átkozott fülzúgás.

Aztán egy szombat délelőtt,
a magába néző tekintetek gondterheltségével
gondolt egyet Gellért nagyapám,
akkor már Topolyán, a Crvena Zvezda utcában,
míg nagyanyám a piacon járt,
feldobott egy jó erős kötelet a fészer gerendájára,
az égre tekintett, majd keresztet vetett,
és fellépett a szekér első lőcse melletti lábtartóra,
onnan rugaszkodott el.
Lógott, rugdalódzott, amíg meg nem fulladt.

A szomszédban, a moravicai úton,
lakott egy rendőr, a kövér Milán.
Ő konstatálta a halál beálltát,
rekonstruálta a halál körülményeit,
rámutatott a lábtartóra és odaszólt nekem,
gyere fiú, segíts leszedni az öregapádat.
A teste még meleg volt, de a lelke már messze járt,
ahogy megemeltük, nyikkant egyet.
Talán akkor távozott a fejéből
az a mindent megrontó zúgás,.
és beköltözhetett a kertben álló
kedvenc barackfájába.

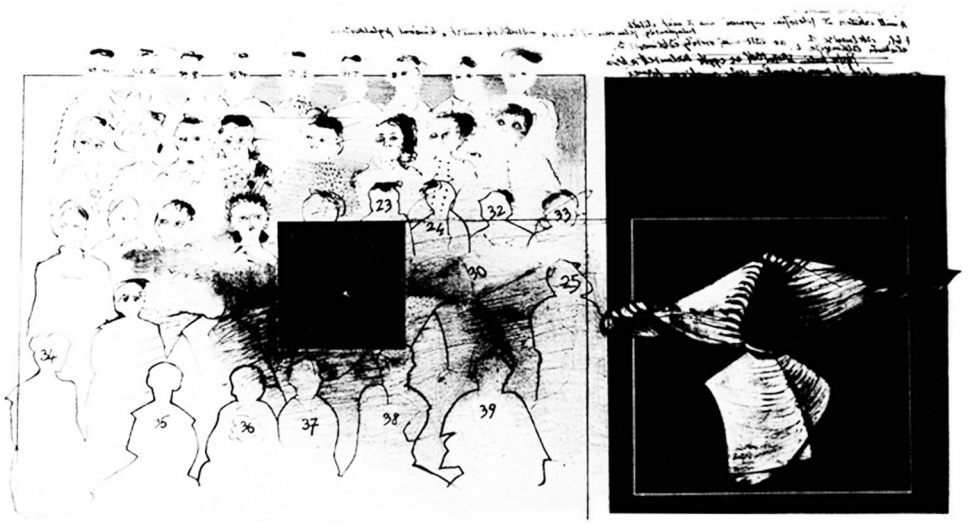

Ujvárossy László: Érzelmek felszabadítása egy rideg térből 4., 1978

Megyeri Edit Tünde

Kisfiúk

Az új igazgató

A szobánkban huszonnégyen vagyunk, legkisebb közöttünk Lukács.

Lukácsnak mindig gondja van a kakival, rendszerint bemegy neki, amiért haragszanak rá a nevelők. Ezért gyakran eltitkolja, és csak fekszik az ágyban nyakig trutyisan, amíg valaki meg nem érzi a szagát. Akkor aztán kezdődik a haddelhadd. Üvöltöznek a nevelők, tépik a hajukat, Lukács zokog, a többiek felülnek az ágyon, és röhögnek vagy óbégatnak, hogy hagyják őket végre aludni. Ablaknyitás, szellőztetés, ágyneműcsere – minden hasztalan, reggelig alszunk a szarszagban. Én nem haragszom rá, inkább sajnálom. Megkérdeztem egyszer tőle, hogy miért nem megy időben vécére, de nem tudott rá válaszolni. Azt mondja, hogy régebben nem volt neki ez a furcsa baja, csak mióta idekerült hozzánk.

Elhiszem, mert szerintem is a tablettáktól van.

Itt mindenki tablettákat kap a reggelihez és a vacsorához. A legtöbben kis fehér kerek korongokat, de a nagyok közül vannak, akik olyan másfajtát is, amitől szerteszét áll a szemük, és egész nap csak bazsalyognak. Mindenki szépen beveszi őket, mert ettől boldogok vagyunk. Legalábbis a nevelők ezt mondják.

– Nem leszel ideges, Máté!

– Nyeld csak le, kicsi Márk, nem fogsz annyit sírdogálni!

Van néhány fiú, akikre különösen odafigyelnek. Pár éve az egyik közülük egy hatalmas követ emelt a nevelője feje felé. Tartotta azt a szikladarabot, mint egy óriás, Öregúr meg remegett a virágágyásban, meg se mert mozdulni. Barabás nyakán, mert így hívták azt a fiút, lassan dagadtak az erek, remegni kezdett a lába, de a követ nem engedte el. Szép nyári nap volt, én pont egy madárfészket akartam megfigyelni közelebbről, amit az egyik akácfán találtam. Méhek is voltak rendesen az akácosban. Végül nem került rá sor, mert magam is beálltam a csődületbe, ami a virágágyás körül kialakult. Öregúr térdepelt

Megyeri Edit Tünde (1972, Nagyszőlős) író, pedagógus. Jelenleg a Rábaközben él. A *Bárka* és a *Magyar Napló* folyóiratokban jelentek meg szépirodalmi írásai.

a bársonykák között, homlokáról patakzott a víz. Ott hervadoztak a gyomok a tenyere körül, amiket kigyomlált. Arra gondoltam, hogy ha most még gyorsan belocsolnám és visszaültetném őket, talán élve maradnának. A gyomokat szerettem, mert olyanok voltak, mint mi – senkinek se kellettek.

Végül Anyuka vetett véget a riadalomnak. Egyszer csak ott állt Barabással szemben és beszélt hozzá:

– Barabás, nézz a szemembe! Kérlek, nézz a szemembe… Te jó fiú vagy, ide nézel most rám, és szépen, lassan, óvatosan leteszed a követ. Elfáradt már a kezed, nem kell az a nehéz kő. Tedd csak le, majd jó lesz ide határkőnek. Úgy bizony, engedd el! Nézz a szemembe, Barabás! Tudod, hogy mindenki szeret, nem kell neked az a kő. Ha rosszat csinálsz, nem tudsz majd aludni, hánykolódsz álmodban, azt pedig nem akarod, ugye?

Barabás meg mint a cirkuszi oroszlán, aki fél az idomártól, nézte, nézte Anyukát és egyszer csak elkezdte leereszteni a követ. Ahogy letette, már rá is vetődött a nagydarab igazgató, aki addigra valahonnan odakeveredett. Hátra csavarta a karját, felhúzta, de úgy, hogy Barabás azonnal térdre rogyott kínjában. Akkor aztán elkezdte ütni-verni, rugdosni a földön fetrengő kolosszust.

– Te mocskos agyatlan! Meg akartad ölni? Majd agyonverlek én téged, hogy odadöglesz a többi barom közé. Ezért etet benneteket az állam? Ezért tesszük ki a szívünket értetek, hogy aztán ránk támadjatok, orvul nekünk essetek? Rohadtál volna anyádba, abba a büdös cigány kurvába, minthogy itt eszed más elől a kenyeret!

Amíg ezeket üvöltötte meg nem állt a rúgás-vágásban. Mi ugyanúgy bámultunk, mint az imént, mikor még Öregúr térdepelt a porban. Nagyon meleg volt, már mentem volna, mert sütötte a fejemet a nap és féltem, hogy összeesek, mint a legutóbbi fellépésen, amikor az ablakon át úgy felmelegedett a tarkóm, hogy leszédültem az énekkarból. Meg aztán a madárfészek is eszembe-eszembe jutott. De nem mozdultam mégsem, vártam, hogy mikor lesz vége a cirkusznak. Anyuka lépett közbe ismét, most az igazgatónak magyarázott ugyanúgy, mint ahogy pár perce még Barabásnak:

– Igazgató Úr, elég már! Hagyja abba, még a végén maga jár pórul. Nem ér annyit ez az egész, valami baja lesz, aztán megneszelik. Megértette ő, higgye el, nem csinál többször ilyet.

Sokat kellett kérlelnie, még a karját is rángatta, mire lihegve az erőlködéstől, elcsitult a nagy hasú igazgató. Akkor aztán fésűt vett elő a farzsebéből, hátra simította szétzilált haját, meglazította a nyakkendőjét, leporolta a gyűrött nadrágját.

– Ez a köszönet! Látja kolléganő?! Ez a köszönet a jó szívünkért!

Anyuka csak bólogatott, de fél szemével már Barabás sorsát intézte. Némán irányította a nagyobbakat, hogy nyalábolják fel és vigyék a megfigyelőbe, fektessék ágyba, mosdassák meg, kössék be a sebeit. Ezt mi már mind tudtuk, mindig ez van, ha valaki bebolondul. Pár napig el lesz ott a hűvös, árnyékos szobában, megjön az esze, és fél évig nyugton marad.

– Na, tűnés innen, csürhe bandája! Naplopók gyülekezete! Mit tátjátok a szátokat? Majd adok én nektek munkát, hogy belegebedtek! – ordította a nagy hasú.

Szóval, az ilyen esetek miatt többféle gyógyszert is kaptunk reggel-este, hogy megkönnyítsük a magunk és mások sorsát. Kivételt csak Lukács képezett, aki, ha kénytelen volt bevenni a pirulát, rögvest összefosta magát, mint ma is. Neki nem hozott a gyógyszer megkönnyebbülést. A reggeli tabletta rendszerint a harmadik óra táján hatott. Ilyenkor az osztályteremben ért minket utol a végzet. Az óráról kimenni vécére nem lehetett, maradt tehát a beszarás. Ha csak tehette, Lukács elsumákolta a gyógyszerek bevételét, de persze nem mindig volt ilyen szerencsénk. Legtöbbször árgus szemekkel figyelték a nevelők, ahogy lecsúsztatjuk a nyugtatót a torkunkon, és leöblítjük a szárított, aszalt gyümölcsökből készített főzettel. Fő az egészség!

Ma is így jártunk, ami Lukácsra nézve igen nagy szerencsétlenségnek bizonyult, tekintettel arra, hogy kint tombolt a hegyekben szokásos januári tél, tehát nem sok jó várt rá ezen a napon.

Mikor hozzánk került, eleinte szidták, püfölték, a fejére olvastak, várva az eredményt, hogy leszokik a beszarásról. Sajnos a módszer nála nem vált be, mivel nem bosszúból tette, amit tett, csak szimplán nem bírta a gyomra a tablettákat. Egy idő után aztán magára hagyták a szaros holmival, és egy ütött kopott vödörben moshatta a cókmókját napestig. Ezzel csak télen volt baj. Télen ugyanis nem ritkán mínusz húsz alá süllyedt a hőmérő foka, ami embertelen hideget jelentett még nekünk is, akik szokva voltunk a mostoha körülményekhez.

Most mind az ablaküveghez nyomtuk a homlokunkat, úgy néztük Lukácsot, ahogy könnyek között vörös kézzel mossa mocskos ruháját a dermesztő hidegben. Bent jó meleg volt, fűtött a cserépkályha. Párállottak a vizes öreg falak, de nem bántuk, fáztunk eleget a fagyos éjszakákban.

A hálótermünk egyik oldala csupa üvegablak, amitől szép világos a szoba. Melegben meg kell főni, hidegben meg kell fagyni. Szerencsés az, akinek az ágya nem az ablakos oldalon van, mert akkor nem süvít a feje felett egész télen a szél, és nyáron nem égeti a fejét még a lemenő nap sugara is.

Az ágyaink mindig nagyon szépek. Kikeményített ágyneműhuzat, színes takarók és hímzett párnák. A párnákat úgy kell az ágyra helyezni, hogy az egyik csücskét benyomjuk, arra ültetjük háromszög alakban őket. Ülnek a kotlós-párnák az ágyakon, mind egy vonalban. Pipacsok, búzavirágok tarkállnak rajtuk. Alattuk hullámzik a színes takaró tenger, fejnél fehér díszhajtással. Minden ágy mellett egy szék, este erre készítjük ki a ruhánkat, hogy ne gyűrődjön. Nappal a székek üresek, őrzik az ágyakat, várják az estét. Mi másra lehetne még szükségünk?

Nézem Lukácsot, ahogy az iskola lépcsőjén térdepel, és suvickolja a szaros gatyát. Be kellett törnie a jeget, mert befagyott a vödörben víz, most abban mossa a ruhát. Lukács nagyon vézna, alig több húsz kilónál. Vékony az arca,

a karja, lába. Azt mondják, hogy csúnyácska szegény, de én nem látom annak. Főkukacnak csúfolják, mert állítólag hasonlít a Hohohohorgász című mese csalijára. Most inkább imádkozó sáskának tűnik, ahogy térdepel a jeges lépcsőn, és dörzsöli a vizes ruhát. Megesik rosszabb napokon, hogy a nadrágja oda fagy térdepelés közben a betonhoz, ilyenkor fel kell szaggatnia. A keze meg annyira fáj neki, hogy ha meleg vizet engednénk rá, talán el is ájulna. De nem engedünk rá meleg vizet, mert egyrészt nincs, meg mert Lukács már tudja, hogy ilyenkor mit kell tenni, hogy mielőbb elmúljon a fájdalom.

Folyton azt hajtogatja, hogy egyszer megáll a szíve, ettől a fagyban mosástól, de persze nem áll meg neki soha, mert addigra befejezi a dolgot. Látom most is az ablakon át, ahogy feltűri a nagykabát prémes gallérját, hogy ne fázzon a feje. Olyan jó meleg kabátjaink vannak, erre tényleg nem lehet panaszunk. Én különösen boldog vagyok, mert idén egy újat kaptam, most a lábszáramig leér. Még vastag benne a vatelin, selymes a prémje. Az előzőt teljesen kinőttem, tavaly már alig ért lejjebb a könyökömnél, folyton fázott a karom, a kesztyű nem ért fel a kabát ujjáig. De ez az új, príma! Ha nem növök túl gyorsan, pár évig még biztosan jó melegen tart.

Remélem Lukács hamarosan végez, és bejöhet megmelegedni. Akkor majd megnyitjuk a bűzös pincében a csapot, és ráengedjük lila ujjaira a vizet. Lassan visszatér beléjük az élet. Lukács egy lábon ugrál és jajgat, hogy így fáj, meg úgy fáj, leszakad a keze. Aztán liláról pirosra vált a színe és a végén már csak azt mondja, hogy ezernyi hangya marja belülről. Olyankor elzárjuk a csapot, mert vége az olvasztásnak. A félhomályban tégláról téglára ugrálunk, hogy bele ne essünk a rothadó lefolyó vízbe, ami állandóan feltör és hömpölyög az alagsorban.

De Lukács csak nem jön, pedig mindjárt vége a nagyszünetnek. Egy magas, jóvágású férfi áll mellette, és beszél hozzá. Lukács már nem térdepel. Áll a férfi előtt lehajtott fejjel, a kézfejét a kabát ujjába próbálja bújtatni. Valamit motyog, jár a szája, és bólogat hozzá. A magas szőke férfi mosolyogni látszik, ami nagyon furcsa, mert itt nem mosolyog senki. Megfogja Lukács vállát, és elindulnak be az épületbe, a termek felé. Elfutunk az ablaktól, és az ajtót bámuljuk, senki nem mer a folyosóra lépni, pedig rendszerint ott várjuk a mosás után Lukácsot. Most mégis mindenki az ajtóra szegezi a tekintetét, még a nevelőnő is. Kinyílik az ajtó, elől Lukács riadt arccal, mögötte a jóvágású férfi. Szürke nagykabát van rajta, és a szeme úgy világit, mint az égbolt.

– Jó napot kívánok! – mondja zengő hangon.

– Jó napot kívánunk! – válaszolunk kórusban a nevelőnővel.

– Kedves Kolléganő! Örömmel tudattam Lukáccsal, hogy mától nem szükséges a ruházatát egyedül mosnia. Ugye ön is egyet ért velem?

– Természetesen, Igazgató Úr! Igenis, Igazgató Úr! – hebegi a nevelőnő vörösödő fejjel.

Szerencsére megszólal a csengő, ami a negyedik óra kezdetét hirdeti, és egyben lezárja a párbeszédet. Ő tehát az új igazgató! Összenézünk, tetszik nekünk.

A tékozló fiúk

Végre tavasz van, amit mindig várunk. Habár a tél sem rossz, mert lehet hógolyózni meg jó nagyokat csúszni a jégen, de azért a sok fagyoskodás nem hiányzik. Vannak hónapok, amikor nem telik fűtésre az intézetnek. Azok ott a Fehér Házban nem adnak rá pénzt. Ilyenkor a hálótermünk olyan, mint egy jégkunyhó, amit a tévében láttam egy klubdélutánon. Csak annak nincs ablaka.

Nem tudom, mitől függ az, hogy mikor van pénz szénre, és mikor nincs, de úgy látszik a Fehér Házban legtöbbször nincs. Néha már olyan sokáig nincs, hogy a kicsik éjjelente bepisilnek és sírnak. Ilyenkor Anyuka és még egy-két nevelőnő bemegy a városba és nagy patáliát csapnak. Van úgy, hogy hetente kell bemenniük és veszekedni a nyakkendős férfiakkal, akik a meleg irodákban sajnálkoznak és tördelik a kezüket, hogy: „Nincs pénz, kollégák, nincs, pénz! Kérem, értsék meg! Maga lenne az első, akinek adnék. Magam is szívemen viselem az ilyen szerencsétlenek sorsát."

Az iskolában, a szünetekben csak erről beszélnek a tanárok. Újra és újra elmondják, ki hogyan ordítozott, verte az asztalt vagy éppen sajnálkozott. Minden nap reméljük, hogy most aztán már biztosan megjön a szén, esetleg megenyhül az idő. De a szén csak nem jön, a tavasz meg mégsem köszönthet be decemberben. Így telnek a napok, hetek, mígnem egyszer tényleg küldenek egy hatalmas teherautó jó zsíros szenet, és végre Jóska bácsi bedurranthatja a kazánt. Még kell két nap, mire a fűtetlen hodály felmelegszik annyira, hogy ne fázzunk.

Most viszont már május van, és virágzik ismét az akác. Az egyik nagyon jó dolog az iskolánkban, hogy egy akácerdő kellős közepén áll. Ennél fogva, ha eljön az akácvirágzás, annyit ehetünk ebből a finomságból, amennyi belénk fér. Órák után, ha csak tehetjük, ott heverészünk az akácosban, és rágcsáljuk az édes virágokat. Nem szabad őket túl sokáig vagy túl erősen rágni, mert akkor elromlik az íze, és csersavas lesz. Az akácvirág evésnek a titka a könnyű és gyors rágás, köpés. Én már tökélyre fejlesztettem ezt a technikát, mivel elég régóta vagyok itt. Egész pontosan nem is emlékszem az életem olyan szakaszára, amikor ne itt lettem volna.

Pedig engem se a gólya hozott, ennyit leszögezhetünk!

Régebben sokat keseregtem az anyám után, elképzeltem, milyen lehet. Történeteket gondoltam ki, hogy véletlenül lemaradt a vonatról, miközben leszállt egy állomásnál nekem fagylaltot venni, a vonat meg velem elrobogott. Vagy hogy belehalt a szülésbe, és az égből vigyáz rám. Annyit szomorkodtam, mígnem Anyuka, aki igazából nem az anyukám, csak én hívom egy ideje így, megígérte, hogy megkeresi a vér szerinti szüleimet.

Anyuka a legkedvesebb nevelő az iskolánkban.

Én meg is feledkeztem már az egészről, de ő egy reggel azzal várt, hogy megtalálta a családomat, és mehetek haza hozzájuk örökre. Csak álltam ott, és nem hittem neki. Hogy lehet, hogy egyszer csak vannak szüleim? És hol voltak eddig?

– Itt laknak nem messze, pár faluval arrébb és még jó sok testvéred is van – bizonygatta Anyuka.

A fiúk is hallották, és rettentően irigyeltek.

Eltelt még egy kis idő, mire elvittek a házba, ahol a családom élt. A ház egy putri volt az egyik cigánysoron. Anyám, mármint az igazi, kint ült előtte, és pipált. Kiszálltam a kocsiból, ő rám nézett és felkacagott. Nem így képzeltem el ezt a jelenetet. Végül összesen egy hétig volt családom, mert a hetedik napon (mikor az Úr is megpihent!) megszöktem a városi piacról, ahová koldulni ültettek ki, hogy visszagyalogoljak Anyukához és az akácfás iskolához.

Abban az egy hétben próbáltam nagyon szeretni a szülőmet, aki olyan nyelven beszélt, amit nem értettem, meg a sok kistestvéremet, de csak nem ment. Együtt aludtunk mind a szedett-vedett matracokon, kit hol ért az álom. Enni csak napjába egyszer ha kaptunk, anyám nem volt valami serény háziasszony. Már másnap kihajtottak minket a testvéreimmel kéregetni, ami láthatólag senkit nem aggasztott rajtam kívül, azt hiszem a többiek még élvezték is. Kérdezgettem őket, hogy hová járnak iskolába, de csak nevettek rajtam, és szamárfület mutattak.

Nekem nem ment jól a kéregetés, mert szégyelltem magamat, és nem is tudtam olyan trükköket, mint a többiek. Arról nem beszélve, hogy a templomnál is csak befelé kandikáltam, bámultam a feszületet meg a szép zászlókat. Bent hűvös volt és megnyugtató minden. Arra gondoltam, hogy lehetnék pap, akkor mindig ebben a szép hűvös templomban járnék-kelnék a hosszú reverendában. Közel lenne hozzám Jézus, imádkozhatnék térdepelve bármennyit, hiszen ez lenne a munkám. Nagyon szép álom, ennél szebb jövőt elképzelni sem lehet. A papoknak van hol lakniuk, ad nekik házat az egyház. De még jobb lenne, ha szerzetesnek állnék! A templom túloldalán pár éve újranyitották a kolostort, valahonnan messziről, idegen országból jött egy öreg apát és még néhány fiatal. Ezek néha meglátogatják az intézetet, tőlük kaptuk a szép képes bibliákat is meg a sok új ruhát. Olyan ruhák, amiket állítólag mások már kidobnak. Na, ezt én nem hiszem el! Ugyan ki az a bolond, aki ilyet tenne?

Egyszóval ha szerzetesnek állok, akkor ugyanúgy lakhatunk együtt a többi szerzetessel, mint most az intézetben a fiúkkal, csak ott lesz saját szobám. Ezt biztosan tudom, mert megkérdeztem az egyik kis papot, és ő mondta.

Nem tudom, hogy lehet valakiből pap vagy apát, de legközelebb beajánlom magamat, ha jönnek. Mert itt az intézetben a legnagyobb baj az, hogy véget ér és nincs hová mennünk. Ezért mi egyáltalán nem várjuk a felnőtté válást, hiszen azzal csak nő a baj a fejünkre.

Legutóbb is mi történt? Meglátogatott minket Mihály, aki már rég kirepült az iskolából. Egyszer csak betoppant nagy vigyorral az arcán. A kezében három csokor virág, egy vadonatúj reklámtáska, benne két óriási doboz csokoládé, likőr és nekünk, gyerekeknek cukorka. Úgy örültünk neki, mint bárki más, ha hazajön a fivére. A csokrokat a nevelőnőknek adta, és az asztalra kiraktak a bonbonokat meg a likőrt. Mi csak kapkodtuk a cukorkát, ahogy dobálta nekünk:

– Egyetek csak, fiúk! Ki tudja, mikor jár erre ismét Misa bácsi! – így tréfálkozott.

– Vegyen tanárnő, ez a legfinomabb csokoládé, ami kapható!

Általános volta a jókedv, még minket se hajtottak el, hagyták, hogy maradjunk. Körbevettük Mihályt a nyári pavilonban, és hallgattuk az adomáit. Elmesélte, hogy milyen jól megy a sora, segéd egy festő brigádban. Járják az országot, kultúrházakat meg templomokat festenek. Hatalmas állványokra mászik fel, és még freskókat is mázol. Olyan boldog volt, mi meg vele örültünk, hogy ilyen jó sora lett. A tanárnők majszolták a csokit, itták a kávélikőrt, Misa csak mesélt és mesélt. Távoli városokról, amikről a tankönyvekben vagy az újságokban írnak, vonatokról, melyeken éjszaka aludni lehet, és teát szolgálnak fel rajtuk. Igazán szép délután volt, Anyuka is elégedetten bólogatott:

– Lám, lám, kutyából is lehet szalonna! Látjátok fiúk, nektek is így kell majd iparkodni, hogy megálljátok a helyeteket az életben. Mihály is nagyon csintalan kisfiú volt, most mégis büszkék lehetünk rá, nagyszerű férfivá érett, és nem feledte el kedves iskoláját.

Másnap aztán jött az igazi meglepetés a körzeti rendőr személyében, aki a maradék bonbont és a fél üveg likőrt lefoglalta bizonyítéknak. Anyukáékat kihallgatta, és elmondta, hogy Mihály mielőtt látogatást tett az iskolában, betört a község boltjába, ahonnan az ajándékokat lopta. A virágokat is valamelyik üvegházból vette magához. De a történetei egy része igaz volt. Tényleg segéd volt egy festőbrigádban, miután másfél évre elítélték hasonló garázdaságért, és munkára fogták a börtönben. Onnan szabadult egy hete, és az elbocsájtó pénzen jegyet vett arra a vonatra, amelyen aludni is lehet, és teát szolgálnak fel a reggelinél. Azzal jött el hozzánk, a kedves iskolájába. Az iskolába, ahová én is visszaszöktem a családomtól egy hét után. Mire keservesen visszavánszorogtam, feltörte a cipő a lábamat, éhes voltam, és fáradt. De megkönnyebbültem, hogy újra itt az akácos, a jól ismert poros bekötő út, a romos kúriaépület.

A nevelők persze szidtak, hogy felesleges volt velem jót tenni, de még jobban szidták az anyámat, mikor kiderült, hogy tetvesen, rühesen jöttem haza a családi üdülésből. A fejemet bekenték bolhaporral, és ráhúztak egy zacskót, a rühes lábam is bekötözték. A ruháimat elégették, és kaptam újakat. Vacsoránál már ott állhattam a sorban, tartottam a markomat a gyógyszerért, és minden olyan jólesően ismerős volt. Azt se bántam volna, ha este Lukács ismét összecsinálja magát, csak hogy végre megmenekültem, és ismét itthon vagyok.

Száz nap nyár

Nyár van, nyár, röpke lepke száll virágra, zümmög száz bogár… Év vége felé mindig ezt énekeljük a kórussal, na meg a szép ballagási dalokat: *Jut még eszedbe kedvesem a boldog ifjúság… Élj, mi kedves iskolánk, Nőjön egyre fényed…* Mintha legalábbis nekünk lenne hová elballagni. Most viszont már nincs kórus, nincs iskola, kitört a nyár, száz nap végtelen szabadság. A reggel hatos ébresztőt is elfelejthetjük egy időre, mert vakációkor hétig lazsálunk.

Ma reggel mégis korán keltem – még a nagy hőség előtt útnak indulok Anyukához. A nyárban az a legjobb, hogy meglátogatom olykor Anyukát, és egész nap kertészkedhetek nála. Ezeken a napokon gyalog vágok neki a tizenkét kilométernek. Ha szerencsém van, és rendesen szedem a lábam, akkor még azelőtt odaérek, hogy a nap égetni kezdene. De legtöbbször azért rendesen megizzadok és kiszáradok, mire végre elérem a lugasos házat. Ott aztán már vár rám Anyuka, bundás kenyérrel és kakaóval kínál, előtte persze megitat azzal a hűvös, finom kúti vízzel, ami csak náluk van. Anyukának van családja, férje és gyereke, na meg az öreg mamák, akik szintén ott laknak. Mindenki ismer engem, és örülnek, mikor megérkezem. Kérdezgetnek, hogy hogy vagyok, hogy telt az év, és mi jó dolog történt velem? Ezekre nem nagyon tudok okosat válaszolni, hiszen velem nem történik semmi, minden pont ugyanolyan, mint tavaly vagy azelőtt, vagy még azelőtt. Sőt, azt hiszem, ha bármelyik másik fiút kérdeznék meg, az sem tudna nekik semmit újat vagy értelmeset mondani, csak azt, amit én. Mégis jólesik, hogy érdeklődnek irántam, elbeszélgetek velük, én is visszakérdezek, és meghallgatom a beszámolójukat az új betegségekről, amik elszaporodtak, mióta nem találkoztunk, és még jobban gyötrik őket. Általában mire ideérünk, már el is fogy a reggelim, és Anyuka elveszi a bögrémet és tányéromat, hogy legközelebb ebédnél találkozzak velük. Igen, bizony nem tévedés! Anyukánál saját evőeszközeim vannak, sőt, van munkásruhám és törölközőm is. Ezeket persze nem vihetem az iskolába, mert itt van rájuk szükség, és mert az iskolában amúgy sem lehet senkinek semmije, hiszen ott minden közös, azaz mindenkié. Itt viszont Anyuka őrzi számomra, és mindig előveszi, ha jövök, hogy a zöld szalaggal díszített tányért egyensúlyozzam a térdemen, ahogy eszem belőle a jó kis krumplilevest a lépcsőn üldögélve. Anyuka remekül főz, mindig kitesz magáért, bárki megnyalná a tíz ujját a főztje után. Az is nagyon kedves tőle, hogy mindig én kapok elsőnek az ételből, és csak mikor már engem ellátott, és boldogan pillogok rá a lépcső legfelső fokáról, akkor megy vissza a konyhába maguknak megteríteni. Rendszerint sütemény is van vagy fánk, esetleg más nyalánkság. Miközben kint gyomlálgatok a virágágyások között, érzem az édes illatot, ahogyan száll ki az ablakon, túrós lesz ez, már biztosan tudom. Édes mazsolás túrós pite. A tésztája porhanyós, legjobb a sarka, ahol kissé megfolyt a cukor, és ráégett.

De most még nem tartok ott. Friss a reggel, beszippantom az illatát, verőfényes napban bandukolok a hegy irányába. Itt hullámzik mellettem minden, amit annyira ismerek és szeretek. Június van – a legszebb hónap az eddigi életem minden egyes évében. Júniusban még éppen csak véget ér az iskola, mindenki boldog. A nevelők még nem gondolnak az új tanévre és annak bosszúságaira, a fiúk még nem unják a semmittevést, és kint a természet még nem égett meg a naptól, nem koptatta el zöld színét.

Lassan megyek, nem sietek, ki akarom élvezni a szabadság ízét, legeltetem a szemem a ringatózó tájon. Már sárgászöld az őszi árpa, de még olyan könnyű hullámokat vet, hogy nem győzöm bámulni. Meg szeretném simogatni, frissen

mosott hajnak tűnik a nyári szélben, ahogy lengedezik jobbra-balra. Bele kéne feküdni, belerohanni, hogy elnyeljen ez a tenger, de nem merek, mert akkor letaposom, és oda lesz a gyönyörűség. Ahányszor elém kerül ez a látvány, mindig János jut eszembe. János a legszebb az egész iskolában. Olyan ő a fiúk között, mint a június az évben. Szőke haja röppen a fején, szálanként szerteszét táncol, sosem zsíros, sosem csapzott, nincs benne bogáncs vagy kóc. Világítanak a búzakék szemek, még a fekete bogár is épp úgy van a közepükben, mintha igazi virág nyílna az arcában. Az ajkai, mint a málna. Néha egy némely nevelőnő megtapogatja, hogy valóban nincs-e rajta rúzs. János csak mosolyog, fülig ér a szája. Fújja a néma furulyát, járnak rajta az ujjai. Neki még a szeplői is szépek. Mondom neki, hogy olyanok, mint a kamillák a réten, de erre is csak mosolyog, nem válaszol. Jánosnak szoktam mesélni a mezőkről, a hullámzó füvekről, a pipacsszegélyekről a táblák szélén. Meg is mutattam neki, hogy ennek az égővörös virágnak selyemből van a szirma. Letéptem egyet és megfújtam. Zengett a pipacsszirom a számtól, Jánosnak tetszett végtelenül. Kínáltam, hogy próbálja ki, feszítse az ajkaira, hogy ha belefúj, trombitáljon az a szirom. De ő csak nézte a piros selymet, és csendben zsebre tette. Szájához emelte a furulyáját, azzal aztán elsétált mellőlem szó nélkül.

János már csak ilyen, nem megy sehová a furulyája nélkül. Néha akadnak gonosz fiúk, akik kitépik a kezéből a hangszert, és messziről kiabálnak neki:

– Gyere, bolond Istók, vedd el a furulyádat!

– Nem látod, hogy ez csak egy ág, te félkegyelmű?! Mit fújsz rajta, ha nem is szól?!

De János nem haragszik, nem kap dührohamot, csak nézi őket egy darabig, aztán elsétál. Kis idő múlva ugyanazzal a békés arccal fújja az új furulyáját, amit az imént talált valamelyik fa alatt. Amilyen néma János hangszere, pont olyan néma ő maga is. Azt beszélik, hogy négyéves volt, mikor oda lett az egész családja, csak ő maradt meg valahogyan. Azóta aztán meg nem szólal, csak mosolyog és furulyázik. Ide hozták hozzánk, hogy itt kezdje el az iskolát. Tud olvasni és írni, megoldja a matematikai feladatokat is. De nem beszél. Eljár a kórusba, és ott áll a szélén, furulyál nekünk megállás nélkül.

Van egy fura szokása, ami kicsit ijesztő is. Nevezetesen, hogy teljesen váratlanul képes felbukkanni bárhol az ember környezetében. Teszem fel, üldögélek, és pont egy magba szökött pitypanggömböt boncolok, mikor azt veszem észre, hogy árnyék vetül rám. János áll felettem, szájában a furulyával, földöntúli mosollyal. Ez az egyetlen olyan dolog, amivel néha frászt hoz a nevelőnőkre is. Ezt leszámítva sosem szidják meg, mert nincs is miért. Ha mégis lenne valami, amit János elkövetne, azt is megbocsátanák neki, mert olyan szép és kedves. Ezért mindenki irigyli, de csak úgy, jó szívvel.

Lassan véget ér mellettem a mező, már látom a diófasort, ott a temető. Onnan meg a hosszú kanyargós Fő utca, a túlvégén anyuka háza. Autók mennek el mellettem, buszok, a vonatsíneken már átértem.

Este, ha végzek a gyomlálással, kapálással, anyuka pénzt nyom a kezembe, és leinti a járatos buszt, azzal küld haza, hogy ne fáradjak. De addig messze van

még, előttem az egész nap. Beszélgetek az út menti növényekkel: most virágzik az árvalányhaj – micsoda bolondos név, mintha ugyan az árváknak más lenne a hajuk, mint a normálisoknak. Senkiről nem derül ki a haja alapján, hogy árva-e. Ez nem ilyen egyszerű.

Az emberek olykor nagyon is talányos dolgokra képesek, nehéz megérteni őket. Például anyukáéknál is érnek olykor meglepetések. Egyik alkalommal egy fényképalbumot nézegettünk, mert nekik ilyen is van. Augusztus volt, hazajöttek a tengeri nyaralásból. Lapozta a képeket, az egyiken elefánton ültek, a másikon egy furcsa fiút öleltek. Kérdeztem, hogy talán ez is a fia? Ezen aztán hirtelen mindenki hahotázni kezdett, hogy hiszen ez nem is él, ez csak egy bábu, már hogy lenne a fia. Hát, ezt én nem értem. Minek ölelget bábut az, akinek gyereke van. Ha nekem gyerekem lenne, én biztosan azt ölelném a fényképen, és nem egy furcsa bábut. De ők fel nem fogták, miről beszélek, csak magyarázták, hogy az egy híres mesehős, már biztosan láttam a tévében, vagy legalábbis hallottam róla. Nekem pedig csak egy fura fiúnak tűnt.

Ettől eltekintve imádok Anyukához menni, még akkor is, ha rohadt hosszú ez az út, és megfájdul a lábam, meg mindig cserepesre szárad a szám a szomjúságtól, mire oda érek. Nekem ez a legnagyobb boldogság. Nem is tudom, mi lenne velem Anyuka nélkül. Ő érti az én észjárásomat, azt hiszem, egy kicsit szeret is engem. Más fiút mindenesetre soha nem hív meg magához, nem etet, nem vigyáz más bögréjére, se koszos nadrágjára. Ez persze kiváltságos szerep, mindenki tudja az intézetben. Meg is jegyzik néha, hogy én vagyok a kedvence. Ilyenkor nagyon boldog vagyok, de nem mondom ki hangosan. Csak vigyorgok én is, mint János meg, mint a tejbetök. Persze fordítva is igaz, nekem is Anyuka a kedvenc nevelőm, tőle nem félek, benne végtelenül megbízok. Nem bánt minket, egyszer se emelte a kezét egyikünkre se. Ő csak magyaráz azzal a kedves hangjával, szinte simogatnak a szavak. Az a jó, ha Anyuka az ébresztő nevelő, mert jól kezdődik a nap. És az a jó, ha ő a délutános, mert akkor jól végződik.

Mindjárt meglátom őt, ahogy beharapja az alsó ajkát, és huncutan mosolyog, mert megérkeztem. Örül nekem.

A folyó felől meglibben a szél, suhognak a diófa levelek a temetőnél. Beköszönök az ismeretlen halottaknak, mindenki csendben fekszik a magas fűben. Perjék hajladoznak, táncoltatja a sok zöldet a szél. Vadrózsa a temető végében, soká lesz még rajta csipkebogyó. Nem tudok ennél nagyobb boldogságot elképzelni. Száz napig tart a nyár.

Otthon, édes otthon

A nyár legnagyobb hírét még nem is mondtam – új otthont kapunk!

Azt már meséltem, hogy sokunknak az iskola elvégzése után nincs hová mennie. Persze ez nem mindenkire vonatkozik, mivel a mi iskolánkba nemcsak árvák járnak, hanem olyan gyerekek is, akiknek valami bajuk van. A bajon azt

értem, hogy furulyáznak egy faágon, bicikliznek egy képzeletbeli biciklin, vagy csak farkastorkuk van, esetleg túlságosan csúnyák, mint a megégett ikrek vagy Lukács. Többségüket – ha elérik a tizennyolcadik évüket – hazaviszik, esetleg átkerülnek egy másik intézetbe, ahol aztán boldogan élnek, míg meg nem halnak. De mi, akiknek családunk nincs, mi mehetünk Isten hírével, amerre látunk.

Ezen változtat most a mi kedves igazgatónk, amikor is új otthont épít nekünk. Az új igazgató egészen más, mint a többiek, ezt mi már az első nap láttuk. Azt azonban nem tudhattuk, mi ennek a valódi oka. A valódi oka márpedig az, hogy ez a szép ember ugyanennek az intézetnek volt réges-régen a lakója. Úgy képzelem, olyan lehetett, mint János azzal a különbséggel, hogy ő nem néma. A szépsége aztán annyira megigézte az egyik nevelőt, hogy az rögvest örökbe fogadta. Attól kezdve az igazgatónak (aki akkor még nem volt igazgató) megvolt mindene. Saját szoba, saját ruha, íróasztal meg ilyesmi. Átíratták a városi iskolába, ahol természetesen kitűnő tanuló lett. Állítólag már akkor megfogadta, hogy egyszer visszatér a mi intézetünkbe, és boldoggá teszi az itteni gyerekeket azzal, hogy ő lesz az igazgató. Szerencsére ez sikerült is neki.

Mióta itt van, jobbnál jobb dolgok történnek velünk. Először is megígérte, hogy mindig lesz szén! Ez különösen nagy dolog, hiszen eddig senkinek nem sikerült. Másrészt lett egy csomó érdekes elfoglaltságunk. Az ódon iskolai folyosóra kikerült néhány asztal, mindegyiken egy-egy sakktábla. Ő maga tanít minket sakkozni, és elvárja, hogy a szünetekbe ne verekedjünk, hanem sakkozzunk vagy malmozzunk. Ez nekünk nagyon tetszik. Ennél már csak a bélyeggyűjtő szakkör jobb, amit szintén az igazgató tart. Ide egymás ellen tülekszünk, nem úgy, mint az énekkarra, ahol a Harmonikás hosszú nádpálcával csapkodja a fülünket, mert hamisan énekelünk.

Ha valaki nem tudná, hogy mi az a bélyeg, annak elmondom, mert mi sem tudtuk. Honnan is tudtuk volna, hiszen nincs kinek levelet küldenünk, és nekünk se ír senki, márpedig a bélyeg erre való meg arra, hogy gyűjtsék. Egyszóval aki még nem látott bélyeget, annak el kell képzelnie egy pici kis képet, cakkos széllel. Olyan kicsi ez a kép, mint egy fél gyufás skatulya. Ha valakinek van rá pénze, és történetesen besétál egy postahivatalba, már vehet is egy bélyeget. Akkor aztán még nem ér véget a mulatság. Mert az ember a pénzéért nemcsak a kis ragadós képet kapja meg, de cserébe el is postázhat egy levelet. Ugyanis a postások, amiért bélyeget vettünk, bárhová elviszik a borítékunkat, amennyiben ráragasztjuk arra. Egyszóval ennek a kis színes képnek nagy hasznát veheti az ember. Ha viszont nincs kinek írnunk, mint például az én esetemben, akkor megmarad a bélyeg, és lehet benne naphosszat gyönyörködni. Természetesen nekünk nincs miből bélyeget vásárolnunk, és ha vennénk is, akkor se lenne értelme, mert az intézetben senkinek nem lehet semmije, ami nem közös. De az igazgatóra ez a tilalom nem vonatkozik, ő már gyerekkora óta gyűjti a színes csillogó bélyegeket, és sok albumot megtöltött velük.

Ül az igazgató esténként a szép szobájában, bekapcsolja az olvasólámpát az íróasztalán, és felcsapja az egyik albumot. Nem tengeri fényképeket nézeget,

mint Anyukáék, nem bizony. Tukánok, feltalálók, ásító inasok néznek fel rá az apró képekről. Átrendezi őket, kisimítja a cakkokat, letöröl egy-egy nem létező foltot, aztán boldogan becsukja az albumot – holnap is itt lesznek neki. Most pedig mi is részesei lehetünk ennek a boldogságnak, amennyiben beiratkozunk a bélyeggyűjtő szakkörre. Rajtunk nem múlik!

A szakkör nem csak abból áll, hogy bámuljuk a bélyeget, nem ám! Minden héten különleges dolgokról hallhatunk történeteket. Volt már találmányos, művészetes, állatos előadása. Mind-mind csodálatos bélyegek sorával illusztrálva. Az összes közül nekem a földrészekről szóló tetszett eddig a legjobban. Rengetegféle állatot, növényt, épületet láthattunk, amikről eddig nem is tudtam, hogy léteznek. És láttunk fekete embereket, akiknek az arcuk színes festékkel volt festve, meg olyan hosszú vékony nyakú nőket, mint egy borospalack. A szakkör mindig ugyanúgy zajlik. Először az igazgató elmeséli a történetet, mi meg figyelmesen hallgatjuk. Ülünk ott néma csendben, a légy sem pisszen, ő meg csak mondja, mondja a nagy vízeséseket, kiszáradó és megtelő folyókat. Aztán kinyitja a jól megválasztott albumot, és számunkra feltárul a csodák birodalma. Egyszerre természetesen mindannyian nem férünk hozzá a bélyegekhez, körbe kell adni az albumot. Ilyenkor elsőre illik gyorsabban átlapozni, hogy a még várakozók mielőbb kézbevehessék. Másodszor már jobban elidőzhetünk némely nekünk tetsző oldalon. És a legvégén körbe üljük az asztalt, és mindenki bemondja az oldalszámot, amit szerinte érdemes ismét megnézni. Ha nagyon jó napunk van, közénk ül az igazgató is, és egy-egy bélyeghez külön kis történetet fűz.

– Ó, ennyi éves voltam, mint ti, mikor az olimpiai játékokra kibocsátották ezt a bélyeget!

Vagy éppen:

– Látjátok ott azt a kis foltot? Na, ezt a bélyeget kikapta a szél a kezemből, futottam utána, alig tudtam megmenteni.

– Gyerekkoromban ezeket a színes madarakat szerettem a legjobban. Ugye milyen szépek?

A bélyeggyűjtő szakköre járnak az ikrek is. Ez az egyetlen dolog, amiben ők is részt vesznek. Focizni nem tudnak a sánta lábuk miatt, énekelni meg szintén nem tudnak a rekedt hangjuk miatt. Arról nem is beszélve, hogy ha tudnák is vagy egyiket, vagy másikat, akkor se vinnék őket sehová, mert megijednének tőlük az emberek. Az iskolában Lukácsot tartják a legcsúnyábbnak, de az ő csúnyasága veleszületett. Az ikrek viszont utólag szerezték. Bennégtek egy lakástűzben, mikor az apjuk rájuk gyújtotta a házat, amiért idegesítették a sírásukkal. Belátom, néha minket is kiborítanak, nagyon háklisak, de azért az iskolát mégsem gyújtanám rájuk. Az apjuk nem így gondolta. Fogta magát, bezárta őket a házba, és felgyújtotta azt. Ott dörömböltek az ablaknál az ikrek, de nem tudták kinyitni. Végül hazaért az anyjuk, betörte az ablakot és kidobálta őket a nagy hóba. Annyira összeégtek, hogy szét kellett választani őket, mint a sziámi ikreket. Ettől aztán mindketten féloldalasak, egyik oldalukon

összeroncsolódott az arcuk, szemük, karjuk, de még a hangszáluk is megégett. Azóta recsegve beszélnek, mint az öregembereknek. A hajuk meg úgyszintén leégett és csak csomókban nő. Ha ez nem lenne elég, olyan soká feküdtek a fagyban, hogy elfagyott a lábuk, és még sántítanak is. Egyszóval látszatra aggastyánok, csak gyerekméretben és gyerektermészettel. A bélyeggyűjtő szakkörre mégis jöhetnek. Az igazgató nekik is pont olyan örömmel mesél, mintha semmi bajuk nem lenne. Néha melléjük telepszik, és megsimogatja őket. Az ikrek meg csak bámulják nagy bambán, hiszen tőlük általában iszonyodik mindenki. De a mi igazgatónk más!

Annyira más, hogy valami módon elérte ennek az új lakóotthonnak az engedélyeztetését is. Most aztán a nyári szünet kezdete óta itt sürögnek a nagy gépek, vájják a földet, az emberek zsinórokat húznak ki, ömlik a beton. Mi már a rajzokat is láttuk – csodás lesz ez a ház. Lesz benne sok szoba, minden szobában összesen két ember lakik majd. Ennek a két embernek lesz saját szekrénye, ágya, íróasztala. És minden emeleten lesz egy konyha meg egy fürdő, amit csak azok használhatnak, akik azon az emeleten laknak. A többi emeletről senki nem mehet oda. Itt laknak majd a fiúk, akik már befejezték az iskolát, és nincs hová menniük, mint például én. Innen járunk napszámba a faluba vagy gyári műszakba. Állítólag pince is lesz a ház alatt, és ha valaki összespórolna egy biciklire, akkor azt ott tarthatja. Én biztosan veszek egyet, csak jussak el odáig. Elképzelem, hogy biciklizek, fújja a szél a hajamat, mindig oldalra söpröm, ami a szemembe megy. Felültetem Palit is, aki a képzeletbeli biciklijén utazik, hadd próbáljon ki egy igazit. Azt még nem tudom, ki tanít majd meg biciklizni, de ha nem lesz, aki segítsen, majd elboldogulok egyedül is, a fő, hogy meglegyen a bringa. Bringával megyek majd Anyukához, nem kell többé gyalogolnom a nagy hőségben vagy az esőben.

Addig is bámulom az építkezést, csodálom a gépek erejét. Milyen könnyen kimarkolnak egy fát, amit öt ember se bírna egy hét alatt kiszedni. Építik az akácosban az otthonunkat.

Öregúr

Nemrég nagy szomorúság érte az iskolánkat, Öregurat elcsapta egy autó. Úgy elcsapta, hogy a széles karimás kalapja messze gurult az úton, a biciklije kerekében meg nyolcas lett. Pörgött a biciklikerék a levegőben, szállt-repült a küllőringlispíl. Öregúr csukott szemmel feküdt az aszfalton, mintha csak egy pillanatra ledőlt volna a nagy melegben, hogy kicsit szundikáljon. Hirtelen megállt az idő, az autók lassítottak, félrehúzódtak, elnémultak az emberek. A nagy csattanásra a vaskapuhoz szaladtunk, onnan bámultunk kifelé. A bekötőút hosszú volt, nem sok mindent láttunk. Pillanatokon belül az állókép darázsfészekké változott. Mindenki mozdult, visított, jajgatott, férfiak futkároztak. Olyan éktelen zsivaj lett, hogy magunk is megijedtünk. Hirtelen valaki rohanni

kezdett felénk, Öregúr feleségének a nevét kiabálta. Öregnéni rémülten nézte a felé futó alakot. A többit nem is mondom, el lehet képzelni.

Öregúr tehát elhalálozott. Úgy mondják szép búcsúztatót rendeztek neki. Előtte még a tanárok jól összevesztek, hogy mennyi pénzt adjanak össze a koszorúra, és csináljanak e néki az iskolában is halotti tort, avagy sem? Végül a torból nem lett semmi, de koszorút azért vettek. Vörös rózsákkal díszítették, az igazgató helyezte a sírra, ő mondott búcsúbeszédet is. Méltatta Öregúr életútját, a tanári pályán szerzett elévülhetetlen érdemeit. A kertészkedésről szót sem ejtett, pedig szerintem ez volt a legszebb, ami Öregúr életében történt.

– A növények nem beszélnek vissza, fiam, ezt tanuld meg! Amit beléjük fektetsz, azt meg is hálálják – mondogatta olykor.

Szerettem mellette dolgozni, nem fárasztott a munka. Nagy melegben leleültünk a kerti pavilonban, olyankor úgy társalgott velünk, mint egy nagybácsi, elfelejtette, hogy a tanárunk. Mesélt az otthoni paradicsompalántáiról, a padlizsánokról és cukkinikről. Nyulakat tartott, és tyúkokat; volt malaca, amit minden évben karácsony előtt levágtak, de karácsonyig neve volt annak a malacnak. A munkaórákon kívül, az iskolai konyhakertnek is ő volt a felelőse, ámbár a gyalupad kevésbé érdekelte, mint a sárgarépa ritkítása. Ezen sok fiú mérgelődött, de nekem direkt imponált. Állítólag a mi iskolánk volt az egyetlen munkahelye, itt kezdte a tanítást, és innen vitte el a kaszás. Télen-nyáron, hóban, kánikulában, mindig kerékpárral járt. A feleségével váltásban dolgoztak. Most is épp elbúcsúztak egymástól, Öregnéni még be sem ért az iskolaépületbe, mire Öregúr váratlanul átszállt a bicikliről Szent Mihály szekerére.

Azt beszélik egy fiatal házaspár gázolta el. Hazafelé tartottak a piacozásból, hajnalok hajnalán keltek, itt nyomta el őket az álom. Vajon miről álmodhattak, miközben felkapták a biciklit, mint a tornádó, és szó szerint az égbe repítették utasát? Ami azt illeti, ez erre felé nem olyan ritka eset. Mármint, hogy valakit halálra gázoljon egy arra járó autó. Az emberek sietnek, rohannak a dolguk után, észre sem veszik, hogy rég túllépték a sebességhatárt, aztán kész is a baj!

A kinti világban minden más, mint idebent. Mindenki lót-fut, mintha ezért fizetnék őket. Nincs a sok szerencsétlennek egy nyugodt perce sem. Ilyen szempontból örülök, hogy intézetis vagyok, senki nem veszi rossz néven, ha órák hosszát bámulom az eget, vagy számolom az esőcseppeket az ablaküvegen. A lényeg, hogy ne zavarjak!

Nálunk egyetlen egy ember fut megállás nélkül: Pál. Palinak az a rögeszméje, hogy biciklin vagy motoron ül. Bárhová is kell mennie, felpattan a járművére, és azon vágtat. Csontos ujjaival fogja a képzeletbeli kormányt, ócska cipőjével berúgja a motort. Néha csak tekeri a biciklit háttal a padnak dőlve, belenéz a napba, és valami csodálatos úton jár, amit mi sajnos nem látunk. Pali sokszor biciklizett Öregúrral az iskolaépülettől a kapuig. Öregúr a rozsdás csotrogányán, Pali a káprázatos bringáján. Ha teszem fel, kifutott eléjük egy kutya vagy macska, büszkén rácsengettek: bring-bring.

– Kerülje ki a sarat, Tanár Úr, még a végén összefröcsköli magát – szólt olykor Pali, és maga is nagy ívet kanyarintott a pocsolya köré.

Máskor meg utasokat verbuvált.

– Tanárnő, adja ide azt a táskát, felakasztom a kormányra, maga meg üljön csak mögém, elviszem egy darabon.

Ilyenkor a legtöbben illedelmesen visszautasították a „fuvart":

– Menj csak, Palikám, én már mindjárt ott vagyok, talán legközelebb.

Néhányan a fiúk közül olykor mögé „ültek", és motoroztak vagy bicikliztek Palival körbe az udvaron. Egy két kör után aztán megállt a padnál, és elbúcsúzott utasától:

– Na, itt vagyunk, szállj le, mert sietek tovább!

Palinak is akadtak gúnyolói, Öregúr szerencsétlensége után is nekiestek:

– Pali, Palika! Nem félsz, hogy elcsap egy kocsi? – hahotáztak a hasukat fogva.

De ez a csoda is csak három napig tartott, aztán minden ment tovább a maga rendje, módja szerint. Egyedül a kerti pavilon lett üresebb, habár eleinte kijártunk oda páran, mint korábban, mikor Öregúr még a lábait pihentette egy-egy hosszabbra nyúlt munka után.

Ma is üldögéltem egy kicsit, figyeltem a hangyákat, ahogyan tornásznak az általunk elhullajtott kenyérmorzsákkal. Néha akkora morzsát vesznek a vállukra, hogy szinte eldőlnek tőle. A hangyáknak sajnos nincs eszük az ilyesmihez. Azt hiszem, a hangyák olyanok, mint Barabás – kevesebb észt és több erőt kaptak a Teremtőtől. Öregúr haragudott a hangyákra, nem szerette, ha a gyümölcsfákon le-fel korzóztak. Tavasszal fehérre meszeltette velünk a fák törzsét, úgy nézett ki a gyümölcsös, mintha óriások álldogálnának térdzokniban. Azt mesélte nekünk, hogy a rovarok utálják a meszet, ezért békén hagyják a fákat. Ezt a trükköt Anyukának is említettem, de ő csak mosolygott rajta.

Mellesleg Anyuka nagyon megsiratta Öregurat. Vigasztalta ugyan Öregnénit, egyre csak a Mennyországról beszélt, de ő maga sokat pityergett azokban a napokban. A Mennyország jó dolog, ezzel én is egyetértek. Csak a felnőttek nem igen hisznek benne, hiába is mondják. Ha hinnének, nem siratnák a halottakat. Ámbár a felnőttek sok furcsaságot tesznek, lehet, ez is olyasmi. Tudom, hogy például Anyukáéknál is a mamák folyton csak sóhajtoznak, ha a család a tengerhez utazik. Tudják, hogy nagyon jó helyen vannak, de ők mégis sopánkodnak. Így lehet ez a Mennyországgal is.

Nekem is hiányzik Öregúr, mégis úgy képzelem, hogy megnyerte a lottóötöst, amikor felköltözött a Mennybe. Most ott metszi a rózsákat, gazol rendületlenül. De oly könnyű neki az a munka, mintha súlytalanságban lebegne, nem izzad a hőségtől, nem szuszog keservesen. Csak jár-kel abban a paradicsomi kertben, nem győzi csodálni a tökéletes virágokat, magába szívja az illatot. Szerintem eszébe jutok néhanap, nálam jobb segédje ott se igen van.

Azt azért sajnálom, hogy mikor megépül a mi otthonunk, nem látja majd a bejárat mellett a jázminbokrot. Én minden esetre nem felejtem, hogy jázmint akart oda ültetni.

Rágalom

Augusztus van, már túl vagyunk a hónap felén. Látszólag nem történik semmi, perzsel a nap, sárga, kiégett a határ; porosan hajladoznak a fák, friss emlék még a búzával érő kásás sárga alma. Aztán egy reggel, mikor kilépünk a verőfénybe, orrunkba fúrja magát az éles hideg levegő, a hegyek felől beköszön, megdermeszti a szívünket, és visszaránt a valóságba, ahol az idő múlik, és a nyár mégsem végtelen. Attól a naptól, ahogy szinte kettészeli a tüdőnket ez a metsző fuvallat, attól a naptól már csak a visszaszámlálás marad az iskoláig. Senki sem beszél többé arról, hogy nyár van, senki nem veszi komolyan a kánikulát, a napot is csalónak kell tekinteni, feleslegesen hazudja a verőfényt. Illés is rég belepisilt a folyóba, fürödni sem szabad benne. Augusztus második felétől azt mondják a felnőttek, hogy aki vízbe merészkedik, ott fullad, mert belemártotta Lázár is az ujját a vízbe. Nem értem én ezt a Lázár–Illés-dolgot, de az biztos, hogy sokan fulladnak a folyóba augusztusban, igaz, máskor is. Felénk nem élnek kétéltű emberek.

Olyan szép volt a nyár, akár jó vége is lehetett volna, és most itt van ez a nemalvás, ez a görcs a gyomromban, ez a hányinger, amin még a tabletták sem segítenek. Ha visszatekerhetném az időt, tegnap hajnalra tekerném, és egy másik napra ébrednék. Egyik percben attól félek, hogy egy szú költözött belém, és bár kicsi, meg fog előbb-utóbb ölni. Másik percben elhessegetem a gondolatot, és szinte biztos vagyok benne, hogy félreértettem valamit, rosszul hallottam és olyankor a szú eltakarodik, nem rág tovább alattomosan, percegve. Aztán minden kezdődik elölről, mint a film, amit már ezerszer levetítettek a nyári pavilonban, amit én is úgy, de úgy szerettem, hogy betanultam a szövegét.

Megy a kétéltű ember, úszik és sétál, tud tüdővel is lélegezni, meg kopoltyúval, nem számít neki, hogy augusztus van, vagy július, nem számít neki a bibliai Lázár meg az ujja, csak úszik és lélegzik. Sokat morfondírozok rajta, kitalációe, vagy valóság. Sosem vetem el a lehetőségét, hogy él valahol egy ilyen férfi. Elképzelem, hogy a füleim helyén kopoltyúk vannak, és úszom a víz alatt gondtalanul immár én is.

Minden nyáron megnézzük a mozit, ami annyira tetszik nekünk. Egy vándor mozis jön, teker a sötétben a mozigép, kitör belőle a fénytölcsér, eléri a pavilon falát, és egyszer csak mozgó, beszélő emberekké változik. Vergődik a kétéltű ember a medencéjében, mint én most az ágyamban. A fényúton bolyonganak a megzavarodott bogarak, lepkék.

Tegnap reggel éktelen ordításra ébredtünk. Nem ordítás, de inkább sikoly volt az. Aztán pillanatok alatt jött a hörgés, pofonok csattantak, dulakodás hangjai szűrődtek fel, ajtók és csontok ropogtak. Az édes álom bepólyálta eleinte ezeket a hangokat, történetet próbált belőlük kerekíteni, hogy elaltasson még engem, hogy kitolja a reggelt és az *ébredést*.

Eddig még nem beszéltem róla, de a mi intézetünkben lányok is vannak. Külön laknak tőlünk, el vagyunk egymástól választva. Engem nem érdekelnek

a lányok, elég bajom van nélkülük is. De sok fiút, főleg a nagyobbakat, nagyon is érdekli a vasajtón túli világ. A nagy négyzet alakú udvar két oldalán egymással farkasszemet néz a két iskolai szárny. Kókadt virágokkal van tele a virágágyás, ami az udvaron körbefut. Elég lehangoló az egész. Felrepedezett aszfalt, koszos szegély az ágyások mentén. Egyik oldalt élnek a lányok, a másik oldalt mi.

Tegnap reggel mégis összekeveredett minden.

Egy mentő állt az udvaron, fehér ruhás asszonyság várakozott a nyitott ajtaja mellett. Először csak a velőtrázó sikoltozást hallottuk, aztán hogy próbálják elnémítani a hangot. Csikorgott a kavics a felpattogzott aszfalt alatt. A szerencsétlen áldozat megfeszítette a lábait, mint egy ló, mikor ellenáll a kötőszárnak, és kaparja maga alatt a talajt.

Az üveg csörömpölésére ébredtem, és már csak azt láttam, hogy Barabás kiugrik az ablakon. Hirtelen nem is tudtam, hogy milyen magasan vagyunk, azt hittem, öngyilkos lett.

Egy pillanat múlva már huszonhatan bámultunk ki az udvarra.

Magdolnát próbálták a mentőbe vonszolni, aki vergődött, rúgott, harapott. Mire felismertük az arcát, már Barabás is ott volt. Beverte az üveget egy kővel (nincs mit tenni, a kő a gyengéje), aztán kitépte a mentőajtót, de úgy, hogy azt már meg nem javítja senki. Végül rátámadt a testes matrónára, fojtogatni kezdte, hogy engedje el a lányt. Az asszonyság fejéről leesett a fityula, egyre vörösödő arcán kiguvadtak a szemei, de Magdolnát erősen szorította húsos kezével. A másik árnyék Öregnéni volt, aki a nagy veszedelemben ájuldozni kezdett, és egyre csak azt sipítozta:

– Uram, irgalmazz, Uram, irgalmazz! Nem bírom én már ezt a sok megpróbáltatást. Hagyják abba! Barabás, azonnal hagyd abba! Nem kell ez nekem, tudtam én, hogy nem kell ez nekem!

– Rohadt mészárosok, gyilkosok! – bömbölt Barabás. – Megölök mindenkit! Ereszd el, te kövér kurva, vagy kinyomom belőled a szuszt!

– Szentséges Isten, itt halok meg a helyszínen! *Üdvözlégy Mária, malaszttal teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse, Jézus* – remegett Öregnéni.

– Pofa be, magának is! A pokolra küldöm, egyenesen a vén szaros után, bicikli se kell hozzá, ha nem parancsolja meg ennek a kövér lotyónak, hogy Magdolnát eressze el!

Fogalmam sincs, hogy tovább mi lett volna, ha váratlanul nem terem ott az igazgató. Mégis hogy kerül ide ilyen korán, csodálkoztam el, hiszen sosem szokott nyolc előtt bejönni? Legtöbbször inkább kilenc- tízkor, sőt olykor a delet is elkongatja a templom harangja, mire meglátjuk a szép fehér autóját begördülni. Most mégis itt volt hajnalok hajnalán, ráadásul nyári szünetben. Míg ezen morfondíroztam, akkora pofont kevert le Barabásnak, hogy az leült, mint egy játékbaba.

Egy pillanatra csend lett.

Aztán a pokol újabb fokozatra kapcsolt. Magdolna égi magasságokba tört a hangjával, a matróna erőre kapott, és bedobta őt a mentőbe, Barabás felugrott, és földhöz vágta az igazgatót. Valahonnan előkerült a mentő sofőrje, és beindította a motort. A porban ott hempergett Barabás és az igazgató, Öregnéni ájultan terült el.

– Vén mocskos fasz! – üvöltött Barabás. – Azt hiszed, nem tudom, ki vagy? Azt hiszed, befogom én is a pofámat, mint a többi kis szaros?!

– Megdöglesz, a börtönben fogsz megrohadni! Lecsukatlak kiskorú megrontása miatt – ordította az Igazgató.

– Engem? Engem? – ugrott fel Barabás, és akkorát rúgott az Igazgató arcába, hogy annak felrepedt a szája, és szétnyílt, mint a rózsa. – Nem nyúltam hozzá, te hányadék, te is tudod, hogy nem nyúltam hozzá! Én szerettem, el akartam vinni innen. Ti csináltátok, vadállatok! Még csak egy gyerek, tizenöt éves! Még csak egy gyerek! Én is egy gyerek lennék, de nem hagyjátok! Azt akarjátok, hogy embert öljek, hogy gyilkos legyek miattatok!

A vérben tocsogó Igazgató láttára az ájulás kezdett kerülgetni. Nem értettem, hogy mindez hogy történhet meg. Hát nem tudja Barabás, hogy ő a mi megmentőnk? Nem tudja, hogy otthont épít nekünk? Most aztán hótziher, hogy Barabás nem lakhat abban a házban, de megeshet, hogy ház se lesz, ha a mi jóságos Igazgatónk elvérzik, és átadja a lelkét a Mindenhatónak. Akkor aztán tényleg nem marad más, mint hogy szerzetesnek álljak. Miért kiabálnak egymásnak ilyesmit, és hogy jön a képbe Magdolna? Eddig tartottam a gondolataimban, mielőtt összeestem. A többit már csak mások elbeszéléséből tudom. Sok minden szörnyűség történt még, miután elájultam. Engem sem vettek észre egy jó darabig a nagy zűrzavarban, még szerencse, hogy egyedül is magamhoz tértem.

Magdolnát végül elszállította a mentő, vele ment az Igazgató is, de nem bátorításnak, hanem hogy összefoltoztassa az arcát, amit Barabás szétrúgott.

Barabás eltűnt, elvitték a fiatalkorúak börtönébe, vagy minimum valami fogdába, ahonnan többé soha ki nem jön. Legalábbis ezt mondják a nagyok. Meg még azt is, hogy minek kellett neki annyira szeretni ezt a hülye Magdolnát?! Hát, azt nem tudom, hogy kellett-e, de ha már szerette, hagyták volna meg neki. Nem szeret minket úgysem senki a világon, legalább hadd szeressük mi egymást.

Magdolna hullaszínű lett, ma egész nap csak görnyedten vánszorog az udvaron, meglestem az ablakból. Lányok kísérgetik és suttognak a fülébe.

Nem akarom elhinni, hogy ezt tették vele. Azt sem, hogy Barabás, de azt meg végkép nem, hogy az Igazgató. A fiúk kiröhögnek, dedósnak hívnak. Felvilágosítottak, hogy a Szentlélektől nem lett volna gyereke Magdolnának, mert az csak a papok fejében van. Tehát ha nem Barabás, akkor az Igazgató, s ha nem az Igazgató, akkor valaki más. Most viszont már lehet, hogy soha többé nem lesz ilyen gondja.

A varrás megváltoztatta az Igazgató arcát. Ha jobbról nézem, tökéletes, de balról csúf a kép. Az összhang így is, úgy is megbomlott.

Vizit

Ősz van. Sárga, barna ősz. Felváltva húzom a lábaimat a színes avarban; ahogy belemélyedek a levéltengerbe két oldalt leperegnek a száraz falevelek. Azt játszom, hogy a lábam hajó, mely szeli a vizet. Néha hátra nézek, figyelem a nyomot, amit hagytam magam mögött. Alig észrevehető, de mégis ott hullámzik két vonal az őszi falevéltengerben.

Tavasszal az akácos a kedvencem, de ilyenkor a tölgyesben bolyongok. Szebbek a levelek, nagyobbak, színesebbek. Bámulom a fodrokat, mintha ollóval vágták volna őket ilyen szépre, csodálom a tölgyfalevél formáját. Ha lány lennék, gallért készítenék belőlük a ruhámra. Hanyatt fekszem, hogy csodáljam a nap sugarait, amint áttörnek a fák között. Színes vonalak, vonalzóval húzták őket a Naptól az erdő aljáig. Lila, sárga, vörös sávok élesen és mégis egymásba olvadva. Néha meg-megtörnek, ilyenkor szemembe süt a nap. Szerencsére meleg ősz van, a nevelők is alig győzik dicsérni, hogy micsoda vénasszonyok nyara köszöntött ránk. Ezer éve nem láttak ilyet. Igaz, ami igaz, még nem jöttek meg a hideg ködök, tenyerén hord minket idén az Istenke. Egész szeptemberben hajkurásztuk a bikanyálat, nem győztük eleget riogatni velük a kicsiket. Van, aki nem undorodik tőle, mint például én, míg másokat rendesen kiráz a hideg, ha kapnak egyet a nyakukba. Ezen aztán nagyokat röhögünk, és futunk tovább, hogy elkapjuk a következő hullámzó, szálló furcsa képződményt. Én azt is tudom, hogy ennek semmi köze a bikákhoz vagy ökrökhöz, pókok csinálják az egészet. De a többiek ezt nem hiszik. Egyre csak azt hajtogatják, hogy a falusi tehéncsorda miatt van. Na, hiszen!

Az igazság az, hogy ilyenkor ősszel magasabb helyekre igyekszenek a pókok, hogy legyen egy védett vackuk télire. Szállnak a bikanyállal egyre feljebb és feljebb… Kár, hogy mi, emberek nem tudunk így segíteni magunkon. Ha tudnánk, én is fonnék egy nyálfonál létrát, azon felmásznék jó magasra, ahol senki meg nem talál, bebújnék valami puha, meleg helyre, és aludnék tavaszig. Legfeljebb néha lenéznék a lenti világra, figyelném, hogy dideregnek a többiek, miként csúszkálnak a jeges járdán egyik épülettől a másikig, és ha már jól kinéztem magamat, befordulnék, és álmodoznék tovább.

E helyett ma részt vettem életem első katonaorvosi vizitjén, ami bizony mondom, nem volt valami kellemes.

A nagyok mindig is heccelték egymást, ha jött az október, hogy na, most meglátjuk, kinek van nagyobb, meg itt nem bújhatsz a zuhanyfüggöny mögé, kispöcs. Mindez engem eddig nem érintett. Innentől fogva azonban évente köteles vagyok megjelenni a sorozó bizottság orvosa előtt, hogy az saját szemével győződjön meg, elég megfelelően fejlődöm-e ahhoz, hogy pár év múlva sorkatonai szolgálatba léphessek.

Előző este jó sokáig zuhanyoztam, Niagara vízesést játszottam, ami abból áll, hogy egészen lehajtom a fejemet és folyatom rá a tiszta vizet. Ömlik a víz, csak a cseppeket figyelem. Hosszú, hosszú, rövid, rövid, hosszú, hosszú. Millió

sorban zuhog, mégis mindet egyenként észlelem, akár meg is tudnám számolni őket, ha elég gyors lennék. Mikor földet érnek, szétcsattannak a kövön, de helyükbe már ott a következő csepp. Olyan mélyre ömlik ez a vízesés, szinte beleszédülök. Dübörög a fülemben a hatalmas folyam, nagy robajjal hull alá a mélybe… Aztán valaki rám ordít, hogy hagyjam abba a bambulást, és ezzel vége is a játéknak. Egyszerre ott állok az ócska zuhanyzó kövén, látom a rozsdás lefolyót, a lepattogzott csempét és nevetségesnek tűnik az előző pillanat.

A mai vizit már reggel elkezdődött, nem kellett bemennünk az órákra. A legjobb ruhákat kaptuk, tiszta alsót, új zoknit. Reggeli után rögtön fogmosás és irány az orvosi szoba.

Hétköznapi esetben az orvosi szobában nincs orvos, csak egy nővérke, aki unatkozik, és a körmeit reszelgeti. Legfeljebb akkor akad dolga, ha a verekedés utáni sebeket kell fertőtlenítenie, vagy lázat mér, esetleg szentablettát ad a cifrafosásra. Az előtérben öt szék van, azon ülünk. Fehérre mázolt vasszékek, billegnek az egyenlőtlen kőpadlón. Zöld festék a falon, valahol olvastam, hogy ez megnyugtat, próbálok tehát megnyugodni. Ahogy bemegyünk, azonnal felismerem a kopasz doktort, akit a fiúk gyakran figuráznak ki. Fényes fején alig pár szál haj, drótkeretes pápaszemet visel, nyakában az elmaradhatatlan hallgató. Mellette egy fiatal írnok a neveinket sorolja. Minden névhez tartozik egy barna karton, azokat szépen sorba rakja az asztalon. Az ablak mellett áll a körömreszelős nővér, igazgatja a mérleg szárát. Nagy meglepetésünkre a vizitáló asztalnál ott ül az igazgatónk, ami korábban nem volt szokás, legalábbis ilyesmit nem említettek a nagyok, pedig elég részletekbe menő leírást adtak arról, hogy mire is számítsunk.

Levetkőzünk és felsorakozunk egymás mellé. Egyenként rá kell állnia a mérlegre, amit a nővér kezel, utána jön a magasságmérés. Írja az írnok az adatokat: súly, magasság satöbbi. Mire újra egymás mellé kerülünk, már vigyorog is az arcunkba a vizitáló doktor. Karlendítés után egyenként megméri a mellkörfogatunkat egy mérőszalaggal, közben dirigál: szívd be a levegőt, fújd ki. Megsimogatja a hátunkat, keze száraz és puha. Olyan boldogan néz ránk, mintha már látná is lelki szemei előtt, hogy varrják nekünk az egyenruhát. Néha egyegy számhoz hozzáfűz valamit:

– Na, fiacskám, kicsit nőnöd kell még, hogy szép szál legénynek nevezzenek!

Vagy éppen:

– Ejnye, de megnyúltunk, de megnyúltunk! Aztán a térdünk, hátunk hogy bírja majd ezt a nagy növekedést?!

Bizalmaskodva beszél, mintha legalábbis ismernénk egymást, holott most látjuk először. Megpaskolja az arcunkat, és csak mosolyog, mosolyog. Néha nagy boldogan rátekint az Igazgatónkra:

– Szép anyag, Igazgató Úr! Gratulálok, itt nőnek a haza védelmezői.

Már kezdem azt hinni, hogy ez egy egészen tűrhető eljárás, amikor kezébe vesz egy vonalzót, és mellénk áll. Felszólít mindenkit, hogy emelje meg azt a bizonyos testrészét.

Én mindig azt hittem, hogy ez csak egy legenda, és a kicsik ijesztgetésére találták ki, de most látom, hogy nem. Fogja a vonalzót, és méri a micsodánkat. Láthatólag nagyon elégedett, bólogat, hümmög, vigyorog és diktál. Az írnok nem emeli fel a fejét, csak rója a betűket, a tolla szinte belemar a papírlapba.

Én is próbálok előre nézni a semmibe, de érzem, hogy ég az arcom. Hallom a számokat, ennek alapján a középmezőnybe tartozom. Azt is megtudom, hogy ötünk közül mindenki heréje szépen leszállt. Ez nagyon megnyugtató, bár nem tudom, mit jelentene, ha nem így lenne. Az utolsó mutatvány a legszörnyűbb. Hátat kell fordítanunk a bizottságnak, lehajolni és megfogni a bokánkat. Érzem, hogy remeg a lábam, a vér a fejembe tolul. Második vagyok a sorban, az orvos megpaskolja a szomszédom fenekét, és annyit mond: minden rendben. Fejem búbjánál van a cipője, mikor mellém áll, széthúzza a farpofám, és el is engedi. Rendben, mondja ismét az írnoknak. Erős undor tör rám, majdnem elhányom magam, de így is hallom, ahogy Jánoshoz szól: János, fiam! Aki szép, az mindenütt szép…

Ki akarok menni a friss levegőre varjakat hajkurászni, futni egy nagyot bele a semmibe, elrohanni, hogy csak a nagy zúgó erdő legyen körülöttem. Mire végre elhagyjuk az orvosi szobát, már ott ül a következő ötös. Riadtan nézik halálra vált képemet, kérdeznének, de nincs idő: rajtuk a sor.

Estére megtudom, hogy az ikreknek és Jánosnak szerencséjük volt, többé nem kell jönniük, kiszuperálták őket. Idén mások nem estek ki a rostán, pedig mindenki abban reménykedik. Állítólag a doktor úr és az Igazgató egymásra licitálva sajnálkoztak János miatt, aki nem hajlandó beszélni, és ezzel megfosztja a hazát a szolgálataitól. Pedig a díszosztagban lenne a helye, el is tudnák neki intézni. Ha a János helyébe lennék, ezek után juszt se szólalnék meg soha többé. Bele se akarok gondolni, mi lehet abban a díszosztagban, ha már a sorozóbizottság is ilyen rettenetes.

Mielőbb beszélnem kell a pappal, hogy szerzetesnek állok. Nem ér ennyit még ez az új ház se, ami nekünk épül. Ha mégis besoroznak, megszökök a hadseregből, már most tudom!

János halála

János egy szép vasárnapi napon halt meg. A legszebb napján a hétnek, amit magunkban úgy dédelgetünk, mintha nem is egy nap volna, de inkább egy vissza-visszatérő fényes kincse az életünknek. Egy napon, amikor csokoládét kapunk, vagy habrolót, esetleg nagy ritkán még az is megeshet, hogy fagylaltot.

Anyuka szerint, nem kell sírni, mert János pont olyan szépen és szelíden halt meg, mint amilyen ő maga is volt egész életében. Meg még azt is mondta, hogy minden ember titkon ilyen halálról álmodik.

Ó, mennyire szeretnénk, mi minnyájan mennyire szeretnénk nem meghalni, csak elaludni – dúdolta magában. Fogalmam sincs, miről álmodnak az emberek, de nehezen hiszem, hogy János arról álmodott volna, hogy tizenhárom évesen

csendben elvérzik, és örökre elalszik. Amikor meghozták a holttestét és kiterítették az orvosi szobában (ravatalozó nem volt), belopakodtam és megnéztem. Nem úgy tűnt, hogy nagyon boldog lenne.

Szélfútta szőke haja ott pihent a fején, mintha mi sem történt volna. Nem volt véres vagy csimbókos. Arca a szokottnál is sápadtabb, de szép. Viszont az ajkai már nem fénylettek olyan málnaszínűen. Ahogy közelebb mentem, láttam, hogy összeragadtak, vékony kis barna vonal cserepesedik rajtuk, az tapasztja őket egymáshoz, örök némaságra ítélve a barátomat. Aztán megláttam a szemeit. Nem voltak ott a búzavirág szemek. Nem volt ott semmi, csak a nagy üres üreg, rajta a szemhéjak seprű szempilláival.

Később, mikor lélekszakadva rohantam Anyukához, és kiabáltam, hogy kivájták a János szemeit, ő csak csendesített, hogy dehogy vájták, miket beszélek, csak beestek, mert halott.

– Pedig kivájták, az már biztos! Kivájták neki… – hajtogattam erőtlenül.

Láttam én halottat előtte is, senkinek nem volt mélyedés a szeme helyén. János szép szemeit ellopta valaki. Megirigyelte és ellopta, mikor rájött, hogy neki már úgy sem kell. Ezt onnan is lehet tudni, hogy fagyasztotthús-szaga volt, pont olyan, mint amilyet a konyhára hoznak a nagy fehér műanyagládákban. János egy fagyasztott hús lett. Szétdarabolták, mint a borjút. Csak neki a szemét vitték el, meg biztosan a máját is, mert a hasa helyén is csak a mélyedés tátongott a koporsóban. Ünneplőruhában feküdt, de attól még üres hassal és szemüreggel.

Azon a vasárnap reggelen, mikor nem kelt fel, nagy tócsa vér volt az ágya körül. Gyönyörű arca hófehéren pihent a párnán. A Nagydarab nevelőnő jött ébreszteni, ő vette észre. Minket azonnal kiterelt, és csak annyit mondott, hogy János beteg, orvos kell neki, mindenki hagyja el a helyiséget. Abból lehetett tudni, hogy nem beteg, hanem halott, hogy csak úgy pizsamában kizavart, ránk se hederített, halálra vált szemeit le nem vette Jánosról. Egy ütött-kopott mentő jött Jánosért, de nem szirénázott, testét már letakarva szállították el.

Anyuka mondta, hogy felboncolták, hogy megtalálják a halál okát, ezért éreztem a fagyasztott hús szagát, mert akiket felboncolnak, hűtőszekrénybe raknak a kórházban. Jánosnak a fenekén elfolyt az összes vére. Sajnos aludt és álmában nem vette észre, nem kért segítséget, mert ha kért volna, meg tudták volna menteni. Sokat gondolkodom azon, hogy milyen láthatatlan betegsége lehetett, mert sosem panaszkodott és nem is járt sűrűn az orvosi szobába. Mindig vidám volt a maga módján, fújta a fafurulyát, mosolygott a nem létező dallamok hallatán.

A halála előtti napon az építkezésen bandáztunk, már állnak a falak, most kezdték sebtiben a tetőt felrakni. Néztük a hatalmas gerendákat, amint egy daru leszedi a teherautóról. Olyan könnyen pakolta, mintha gyufaszálakat vagy ceruzákat rakosgatott volna az asztalon. Ott volt az Igazgató is, mert ő nagyon szívén viseli a ház építését, minden folyamatot maga tart szemmel. Aznap is dirigált, intézkedett, még a gúlába rakott fát le is takartatta, hogy el ne ázzon.

– Na, fiúk, mire eljön a tavasz, meglássátok, már az ablakokat rakják a szobák falába.

Hej, de nagyon örültünk! Lesz házunk, otthonunk, ez az Igazgató mégis csak rendes ember, megfontolandó az a szerzetesség részemről. Kár, hogy nem tudja, hogy én ilyen hűséges tanítványa vagyok, mert akkor biztosan elvinne egy körre a szép autójával. De engem eddig egyszer sem részeltetett ilyen szerencsében, pedig sokan kipróbálhatták már a fényes barna műbőr üléseken az utazást. Szombaton is derék jó kedve volt, fütyörészett, rá-rákacsintott Jánosra, hogy fiacskám ezt a nótát játszod ugye, azon a furulyán?! János meg szende mosolyával nem is válaszolt, csak a szempilláit lebegtette, hogy igen! Mikor aztán meg volt a nagy faszállítmány lepakolása, elrendezése, még láttam, ahogy János beül az Igazgató mellé az első ülésre, és kihajtanak a fasorból a betonos útra. Tankolni mentek alighanem – gondoltam –, hiszen többnyire a tankolóig utaztak a szerencsések, akiket az Igazgató megfurikáztatott.

Akkor láttam utoljára Jánost. A vacsoránál nem figyeltem rá, miután bősz vitába keveredtem Lukáccsal arról, hogy egy földrengés esetén milyen építmény a biztonságosabb, a hegyben látott faházak vagy a mi majdani betontégla otthonunk? Lukács egyre csak a mellett kardoskodott, hogy a gerendaházak mindent kibírnak, ő már csak tudja, hegyi gyerek volt valaha. Meg aztán a fa rugalmasabb, mint a beton, és melegebb is, egyszóval ezerszer jobb bármely más építő anyagnál, bár, igaz, ami igaz, a tüzet, azt nem bírja. Végül abba maradtunk, hogy teljesen mindegy, mert mifelénk száz éve, de lehet, hogy még annál is több ideje, nem volt földrengés, legfeljebb árvíz, ott meg így is úgy is víz alá kerül a ház, akár fa, akár beton.

Nem emlékszem a továbbiakra, fogalmam sincs, mivel foglalkozott a barátom az utolsó estéjén, mindez elkerülte a figyelmemet. Hiába morfondírozom azon, hogy miért nem beszélgettem vele, talán akkor észrevehettem volna rajta valamit? De mit kellett volna észrevennem? Mi az előjele annak, hogy egy fiú elvérzik éjszaka?

Elvoltam a magam szokásos kis mesevilágában, nem figyeltem másra magamon kívül. Álmodoztam a házról, a majdani szobámról, a földrengésekről és árvizekről. Minden olyan gyerekes dologról, aminek semmi köze nem volt az akkori valósághoz.

A furulyát mindenesetre becsempésztem a koporsóba, azt senki észre nem vette. Ez volt az egyetlen dolog, amit szeretett, és ami az övé volt. Másnak csak egy fadarab, neki a minden.

Lázár, kelj fel!

Elmúlt a szilveszter, az év legnagyobb ünnepe.

Habár manapság rendre jönnek az Atyák, és szép történeteket olvasnak a kis Jézus születéséről, a Három Királyokról és a betlehemi pásztorokról, azért az intézetben nem a Karácsony a legjobb időszak. A fiatal szerzetes óva int minket,

nehogy a karácsonyt a szeretet és az ajándékozás ünnepének tekintsük kizárólag. Na, hiszen! Egyikünk sem akarja kiábrándítani azzal, hogy sosem kaptunk még ajándékot, és karácsonykor szeretnek a legkevésbé, mert valakinek ilyenkor is etetnie és felügyelnie kell minket, holott valójában a pokolba kívánnak, elvégre minden normális ember – így a nevelők, szakácsok, takarítók is – a családjukkal szeretnék ezt az időszakot tölteni. Ehelyett beosztják őket ügyeletbe, hogy ránk – nyavalyás, kivert félnótásokra – vigyázzanak.

Már december elején elkezdődik az alkudozás, hogy ki melyik ünnepnapon szeretne vagy hajlandó egyáltalán bejönni. A gyerekesek kizárják a Szentestét, a nagy háztartást vivők az előkészületekre kérik ki a szabadnapokat, a fiatalok hallani sem akarnak a szilveszterről. Csak a férfiakat nem érdekli semmi, mert ilyenkor otthon is, itt is vígan felöntenek a garatra. Ezért aztán mi is csak azt várjuk, hogy eljöjjön végre december utolsó napja, felvegyük a jelmezeinket, és táncoljunk, bolondozzunk egész délután. Szilveszter napján, rögtön ebéd után indul a táncmulatság, a közösségi szobában már reggeltől bedurrantják a cserépkályhát, tekerik a nagy szalagokat a magnóban, van lemezjátszó is. Egyszer-egyszer előfordul, hogy törött benne a tű, de idén történetesen még az is működött.

A hálótermeinkben ott várnak az elnyűtt jelmezek. Mindig ugyanazokat látjuk évről évre, csak a viselőjük változik a szerint, hogy ki mennyit nőtt. Nyúl, kopott fehér pamacsfarokkal, farkas papír fejjel, barna bundás medve. A nagyok öltözhetnek Zorrónak vagy rendőrnek, esetleg katonatisztnek, legmenőbb idén is a tengerész jelmez, azért megy a marakodás. A táncparketten aztán szembe jön Piroska, Hópihécske, néhány boszorkány és a többiek. Ezen a napon megengedik, hogy a lányok kiengedjék a hajukat, páran még valami rúzs félét is kennek magukra. Izzadunk a kényelmetlen hacukákban, de nem adnák magukat egy vak lóért. Egész délután folyik a meleg tea, kompót, limonádé, van torta és fánk. Annyit falhatunk, amennyit csak bírunk. Idén nemcsak kártyázni, de sakkozni és malmozni is lehet. Bekapcsolják a tévét, és megnézzük a Tizenkét évszak című mesefilmet. Már százszor láttuk, és olyan ócska a film, hogy csupa karc a kép, mégis figyeljük. Közben sajtos tallért ropogtatunk, teázunk. Néha körbenézek, fürkészem a többieket, vajon mi jár a fejükben? Ők is azt kívánják, hogy bárcsak sose múlna el ez a délután? Soká még a vacsora, addig van időnk bőven: táncolni, röhögni nagyokat, egymást ugratni. Szilveszterkor még a takarodó is más, nem olyan szigorú, mint az év többi napján. Hagyják, hogy éjszakába nyúlóan beszélgessünk, nevetgéljünk. Olykor még halljuk, ahogy a nevelőiben eldurran a pezsgő – itt van az Új Év!

Arra gondolok, hogy talán ez az új év sokkal jobb lesz, mint az előző. Nem hal meg Öregúr és János sem, mert már meghaltak. És talán Barabás is visszajön, meg a ház is elkészül.

Minden évben kell lennie valami nagyon jónak, jobbnak, mint az előző. Ez szabály.

Tavaly is minden jól indult, jött az új Igazgató, és csomó kedves dolgot bevezetett. Vegyük csak például Lukácsot, aki azóta áldja a sorsát, és lassan

a beszarásról is leszokik, annyira tetszik neki ez az új módi. Vagy például a szén. A szénről meg is feledkeztem, és ez különösen jó, mert azt jelenti, hogy van. Ha nem lenne, akkor biztosan nap mint nap eszembe jutna; dideregnénk szokás szerint, és legyintenénk az ígéretekre, amikkel nem lehet fűteni. Az Igazgató tényleg elintézte a szenet, egy napot se fáztunk a télen. Beszélnek is a háta mögött mindenfélét, hogy milyen kapcsolatai vannak, és miért. De én tudom, hogy csak irigyek rá, mert eddig ez senkinek sem sikerült. Ha pedig maradunk a mellett, hogy minden év jobb, mint az előző, akkor minden okom megvan a bizakodásra. Igaz, néhány hete még nem így gondoltam, de most már tudom, hogy tévesen ítéltem meg az életemet és a jövőt.

Január első hétvégéjén ellátogattam Anyukához. Még tartott a téli szünet, de meghívott magához csak úgy, vendégségbe. Nem kellett semmit csinálnom, hó alatt volt a kert, a tűzifájuk is felhasogatva. Szerette volna, ha részesülök a sok finomságból, amivel készült az ünnepekre. Nagyon boldogan vágtam neki az útnak. A hó mifelénk ilyenkor akár combközépig is érhet. Az utakat nem takarítják, az autók járják ki tükörsimára. Én jobbnak látom télvíz idején a mezőn vagy az árokparton gyalogolni, mert nagy a veszély, hogy a csúszós úttesten elcsap egy arra járó jármű.

Azon a reggelen is zsebre vágtam a reggelim egy részét, hogy legyen mivel magamat biztatni, mikor elfáradok, és útnak indultam. Januárban akár kétszer annyi időbe is telhet az út, mint nyáron. Minden lépésnél magasra kell emelni a lábamat, hogy haladni tudjak a hóban. Gátol a nagykabát és a csizmából minduntalan ki-kicsúszó nadrág. Pedig a szárát jól belehúztam a zokniba, és alsó meleg hosszúgatyát is vettem. A hó mégis belebújik a csizmámba, ott megleli a rést a nadrág és zokni között, eljut a lábamhoz és elolvad, hogy csurom vizesen, lucskoson érjek Anyukához. Nagyon nagy hideg van. Összefagynak a szempilláim a fagyban, az orromhoz ragad a sál, amit az arcomra tekertem. Csupa jeges nyál és takony vagyok, mire oda érek. Egyszer csak mégis ott vagyok, és látom, hogy hívogatóan füstöl a kazán kéménye, fehérlenek a függönyök az ablakon. Már messziről mindennek olyan tisztaság, béke és ünnep szaga van.

Anyuka nagyon megörül nekem, levetkeztet, keres valami ócska száraz zoknit és a csizmát, kabátot kiküldi velem a kazánházba száradni. Még a szokottnál is szebb a ház, csillog-villog, fenyőillat szerteszét. Vár a finom ebéd, a sütemények garmada, tea és egyéb földi jó. Az ünnepekkor Anyukáéknál mindig van narancs, most is annak a maradékából kínál. Sőt, szerinte már elég nagy vagyok, hogy igyak egy fél deci bort és a süteményhez kávét. Hát, ha ő mondja!

Kérdezget az iskoláról, Karácsony óta nem kellett ügyeletbe mennie. Mesélem neki a szilveszteri mulatságot, hogy kitettek magukért a konyhás nénik, és rettentő jó volt a koszt. Azt is elmondom, hogy sötét estig táncoltunk, kártyáztunk, és nem csak a Harmonikás volt velünk, de az Igazgató is. Anyuka csak bólogat, látom, hogy mondana is valamit, meg nem is.

– Te csak húzódj meg, maradj a háttérben. Tudod, sosem jó a feltűnés, gondolj szegény Jánosra. Mit ért vele, hogy olyan szép volt?

Nem értem, mire akar kilyukadni, de megígérem, hogy maradok olyannak, amilyen eddig is voltam: szürke egérnek. Ahogy tovább traktál az ételekkel, egyszer csak kimondja, amit akar:

– És ne menj az Igazgató Úrral kocsikázni…

Hát, ezen elcsodálkozom, és egyszersmind elszomorodom. Honnan tudja, hogy erre vágyom? Aztán elszégyellem magamat: persze, hogy tudja, hiszen ismer és szeret.

– Ugyan, nem visz az engem, nem én vagyok a kedvence.

– Nem is baj, maradj magadnak, nem kell az neked.

– Tán csak nem félteni tetszik? Igazgató Úr nagyon jól vezet, figyelmes ember az, nem kell aggódnia e felől.

– Na, látod, mindig fején találod a szöget. Nem akarom, hogy baleset érjen, tudod, te vagy a kedvencem.

Csak hümmögök, de belül örül a szívem. Bánom is én a kocsizást az Igazgatóval, mikor engem úgy szeretnek, hogy féltenek.

– És különben is meg kell tanulnod mostantól jobban figyelni a külvilágra. Meg kell tanulnod vigyázni magadra, megkülönböztetni a jót a rossztól. Már nem vagy kisfiú, meglásd, elrepül az idő, és ripsz-ropsz besoroznak. Ígérd meg, hogy nagyon fogsz óvakodni a bajtól! Meghúzódsz a háttérben, és figyeled a növényeidet, bogaraidat.

Nem pontosan értettem, honnan jön most ez a hirtelen támadt aggodalom. A katonaságig még éveim vannak, amúgy se tettem még le a szerzetességről. Az Igazgató félti az autóját a jeges utakon, és amint mondtam, észre sem vesz engem, nem, hogy kocsikázni vinne. Mi lehet Anyukával?

– Én már nem megyek vissza az iskolába. Elköltözünk.

Csend támad hirtelen. Megáll a falat a számban. Nézem a nőt szemben velem, szép az arca, de már ráncosodik. Őzike szemei fekete ceruzával kicsit kihúzva, gesztenyebarna haja berakva, befésülve, mint mindig.

– Büdös kurva! – hallom a saját hangomat, miközben kiköpöm az ételt, ami a számban van.

Hátrálni kezdek, ő nyúl utánam, szólongat, valamit beszél kabátról, csizmáról, fagyról.

– Büdös kurva! – ismételgetem megállás nélkül.

Már kint vagyok az utcán, ugyanazt ordítom torkom szakadtából:

– Büdös kurva! Büdös kurva vagy te is! Egy rohadt szemét hazug kurva!

És csak futok, futok a csúszós úton zokniban. Dudálnak rám az autók, integetnek, káromkodnak a sofőrök. Látok egy biciklist, imbolyog a tükörjég úttesten, de még így is utánam néz, kockáztatva azt, hogy elesik. Futok lélekszakadva, hóban, jégben, zihál a tüdőm, mindjárt kettéhasad a fájdalomtól. Éles kések szaggatják a mellkasom, ropog a hó az árokban, amiben csúszok-mászok. Hallom a saját hangomat, ahogy ordítok, zokogok, pedig az nem is én vagyok. Az én fejemben megálltak a gondolatok, lefékeztek örökre, nem érzek semmit, nem gondolok semmit. Ki sír hát?

Hogyan is jutottam haza abban a nagy fagyban, magam se tudom. Nem éreztem fájdalmat, hideget. Csak az járt az eszemben, hogy ott van az az üvegszekrény, betöröm az ajtaját, és vége minden szörnyűségnek.

Ó, mennyire szeretnénk, mi minnyájan mennyire szeretnénk nem meghalni, csak elaludni.

Gond nélkül jutottam be az orvosi szobába, feltörtem a gyógyszeres szekrényt, és bevettem mindent, amit csak tudtam. Ott találtak rám összeesve, elfagyott végtagokkal. Az volt a szerencsém, hogy Barabás már napok óta ebben a helyiségben bujkált, miután visszaszökött Magdolnához. Ő vett észre az aznapi titkos találkájuk után. Kimosták a gyomromat, a végtagjaimat bekötözték, most itt fekszem a gyengélkedőben – megmenekültem. Mielőtt felszálltam volna János után a Mennyországba, odahajolt az arcomhoz Barabás, és azt mondta:

– Lázár, kelj fel!

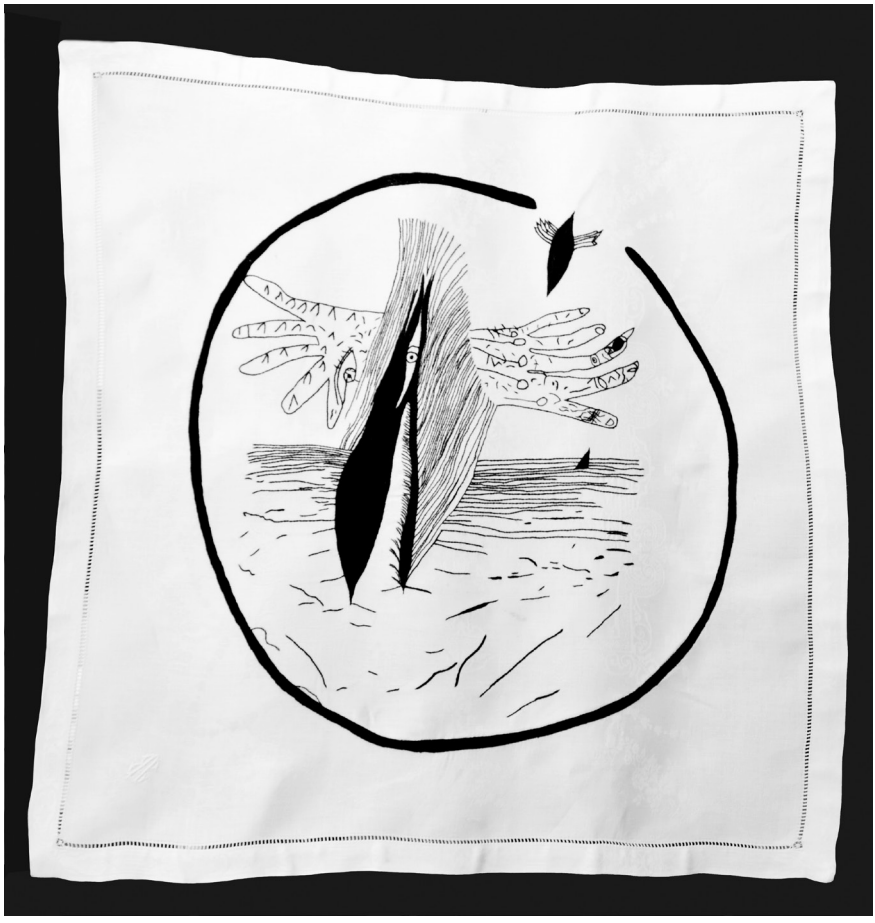

Ujvárossy László: Hímzés a hozományból, 1989–2021

Kiss Anna

Törött üvegen járnom

Hányszor elvesztem már a szélben!,
kavargó, szőke zabkalász
szálaktól csak a holdat láttam,
féltem meséitől, bennük
törött üvegen járni! Vérem,
világos vérem elered!,
tanulta, mit hogy lehet,
szabadnak lennem,
mint szélben a dudva.

Ruhátok ráncaihoz búvva,
tanultam a szavakkal (hold, szél,
láng, halom…!), hogy pohárban
kökény-menyasszony a bolondok
párja, kökényvirágos ága.
Százféle dolgaival száz kulcsra
hogy jár a világ, jósol sánta asztal –
élet, halálra szánt, törött üvegen
járni a világban (vérem, világos
vérem elered)!, szabadon mégis,
mint felhők tavasszal.

Szabad voltom vigasztal.

Ruhátok ráncaihoz búvva
tanultam a szavakkal,
hogy kell valón kívül kerülni,
törött üvegen járnom a
világban, ha elkapnak malmai,
szélvitorlák ítélnek fölöttem.
Németalföldi vásznon ott van, ott!,
ruhátok szent ráncaiban.

Kiss Anna (1939) költő, drámaíró, az MMA tagja. Legutóbbi kötete: *Aranyalma* (2019).

Kavargó, szőke zabkalásztól
csak a holdat láttam,
féltem meséitől, s rám szóltatok,
hogy csibét tereltek, csillagot,
pólyáltok vizes lepedőbe. A láz
ül az ablakban, unalmában
piros babszemeket dobál.
(Ül az ablakban, vár!, megutáltam
a piros babot, megutáltuk a
hadak járását, vörös, sárga
rém-csillagot.)
Katonagombokkal mamuszomon
csörgök, hogy a rongybabák
hanyatt essenek!, ki él, ki veszett
hóba, mindent kitáncolnak a
jósasztalok. Hogy széllel, holddal
messze elbolondulok.

Szabad voltomat éltem s vigasztal,
vérző sarkaimat babázom,
ruhátok ráncaihoz búvva
sarlóhoz szokott kezetek
sorsvonalához, de elhessentetek,
pohárban kökény-menyasszony,
virágos ág, nyitott kalitka,
félem meséiket s rám kiáltotok:
„nem tudjátok,
ég a ruhátok!" Tanultam a
szavakkal, tudni, mit hogy
lehet. Élet ez, halálra szánt,
vérem, világos vérem elered,
álmaim elveszések, mindenütt
imák, ráolvasások. Csonthegyek.

S ti ahogy csibét tereltek,
csillagot, pólyáltok íme égbe,
szélben süvöltő szavak szőke
zabkalászosát holdsarló járja,
fénylik, mint szélben a dudva,

bármi volna, szabad

nő voltomért megérte!

Kiss Gy. Csaba

Antall József Bánk báni példázata[1]

1990. június 2.

Az Országos Gyűlés színhelye most az Olimpia csarnok. A délelőtti kezdéshez lassan gyűlnek a küldöttek, s egyáltalán nem nyugodt, inkább feszült a hangulat. Legalább félóra késéssel indul a tanácskozás, melynek gyakorlati tennivalói közé tartozik most a beszámoló a képviselőcsoport munkájáról (Kónya Imre), a 14 fős elnökség kibővítése további öt fővel, és a társelnöki intézmény bevezetése. Hallom, hogy tegnap az elnökségen sikerült – nem könnyen – rábeszélni Csoórit, hogy vállalja ezt a posztot. Lezsák Sándor megnyitójában elmondja, 601 helyi szervezet képviseletében 1400 delegátus érkezett. Alois Mock osztrák alkancellár, külügyminiszter az Európai Demokratikus Unió nevében a szervezet elnökeként köszönti az egybegyűlteket. Antall József egy óránál is hosszabb pártelnöki beszédében foglalja össze az április 12. utáni politikai fejleményeket, a kormány előtt álló legfontosabb tennivalókat. Nagyívű, jól fölépített fölszólalást hallhatunk tőle. Figyelmeztet arra, hogy a pártban és a koalícióban is vannak repedések, ezért fontos az egység megerősítése. A paktumért vállalja a személyes felelősséget. Politikai kényszerhelyzet volt, állítja, azt hangsúlyozza, hogy a megállapodást az MDF elnöksége is jóváhagyta. Tudjuk, csak utána. Mai helyzetünk megértéséhez sajátos kanyarral egy Bánk bán értelmezésbe kezd. Egyenként fölemlíti a kulcsszereplőket, a személyében a népet megtestesítő Tiborcot, a cselszövő, idegen érdekeket képviselő Biberachot, Petúrt és a többi békétlent, akik pártoskodásukkal végső soron a megoldásért küzdő Bánk helyzetét nehezítik. Nem kell rejtvényfejtőnek lenni, hogy kitaláljuk, kik tartoznak a békétlenek közé, és ki volna Bánk, kérdés persze, kit lehetne Petúrnak tekinteni. Egyébként frappáns, jól összefogott beszéd. (Sajnos nem lehet szövegét megtalálni Antall József beszédeinek köteteiben.) Sikerét jelzi a fogadtatás is, a közben fölcsattanó tapsok. A végén még röviden megemlékezik a kormányfő a trianoni békeszerződés két nap múlva esedékes 70. évfordulójáról,

Kiss Gy. Csaba (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Utóbbi kötete: *Harminc év után: 1988–1989. Személyes történelem* (Budapest, 2019, Nap Kiadó).

1 Részlet a *Harminc év után: 1989–1990. Személyes történelem* című visszaemlékezéseim 3., egy év óta kiadásra váró kötetéből.

befejező szavaiban azt mondja, „lélekben és érzésben 15 millió magyar miniszterelnökének tartja magát". A küldöttek tapssal fogadják záró mondatát. Menynyire volt tudatos Katona József drámájának előhozatala, kívánt-e ezzel konkrétan célozni valakire, a beszédet hallgatva nem tudtam megállapítani, inkább az bántott, hogy szerinte aki egyik vagy másik döntésével kapcsolatban kritikus, azt rögtön a Petúr-féle elégedetlenek közé sorolja.

A szünetben kötelességem szerint a sajtószobában járok, hallhatom a külföldi tudósítók zajongását, megjegyzéseit. Az egyik francia hölgy szinte nekem támadva kérdezi, vajon Antall Szent István koronájának Magyarországáról beszélt-e. Hiába mondom, el sem hangzott Szent István neve, és különben is csupán a magyar kisebbségek iránti szolidaritásról van szó. Erre néhányan közelebb lépnek, kérdezik, hogyan lehet 15 millió magyar miniszterelnöke, amikor Magyarország lakossága csak tízmillió. Próbálom enyhíteni a dolgot, hogy gondoljanak arra, mi minden történt az utóbbi két hónapban a magyarokkal Romániában például. Bizonytalanul megyek tovább, sikerült-e valamelyest meggyőzni őket, mi fog megjelenni holnap a külföldi lapokban. Részben értem Antallt, ahogy a választási győzelem éjszakáján is üzenni akart a határon túli magyaroknak, a megfogalmazását azonban nem tartom igazán szerencsésnek. Függetlenül attól, hogy később sok helyről hallottam, hogy ott – odaát – milyen fontos üzenetnek tartották, hiszen évtizedeken át semmibe vette őket a magyarországi politika. Talán még is az eszében járhatott, hogy valami olyant mondjon befejezésül, ami egyértelműen maga felé fordítja a zúgolódó MDF-es tábort.

A jelölőbizottság kérdez a szünetben, hogy vállalom-e a jelöltséget az elnökségbe. Nincs sok időm töprengeni rajta. Vállalom, mert felelősnek érzem magam az MDF jövőjéért. Ebéd után éles hangú hozzászólások következnek. Több felszólaló hangsúlyozza, hogy erősíteni szükséges a vezetés és a tagság kapcsolatát, nem egy küldött javasolja a kommunista nómenklatúra vagyoni és politikai elszámoltatását. Tizenhét budapesti szervezet közös levelében sürgős szervezeti változásokat követel, kívánja a Választmány újraválasztását és az Elnökség megújítását. Ehhez számosan hozzászólnak. Fekete György, a XII. kerületi szervezet vezetője mondja: „Az a véleményünk, hogy miközben az MDF prominens politikusai sikeresen szerepelnek a közéletben, lassan kezd elfogyni mögöttünk a hátország. […] az alulról jövő javaslatokra rendkívül csekély a fogadókészség." Hallom közben, Csoóri Sándor magára vette a petúri célzást, nem vállalja a társelnökséget. Számításba vette-e Antall, hogy mennyire érzékeny ember, vagy tudatosan erre a kifejletre játszott? Pedig tegnap még támogatta Csoóri jelöltségét erre a posztra.

Leülök valahová félrehúzódva, s villámgyorsan próbálom fölvázolni felszólalásom vázlatát. Bennem is föllobban a rebellis szellem. Lesz, ami lesz, elmondom, amit gondolok. Legfönnebb nem választanak be az elnökségbe. Legalább tiszta lelkiismerettel mehetek tovább. Nagyjából a következőket mondtam (csak a címszavak, félmondatok maradtak a füzetemben): „Aggodalom és felelősségérzet bír szólásra. Közhivatalt – mint tudjátok – nem óhajtottam, nem

azért dolgoztam. Vállaltam a szolgálatot. Engem ma az aggaszt: mi lesz az MDF-el? Hova lettek a lakiteleki alapelvek, az eredeti célkitűzések. Gondjaimat szeretném megosztani az Országos Gyűléssel. Elmondtam már nem egyszer, liberálisnak tartom magamat, nem kereszténydemokratának, végül is nem ideológiai párt az MDF, az eszmei sokszínűség egyáltalán nem hátrány, nem akadálya az egységnek. A politikai célok kapcsolnak bennünket össze. Hadd idézzek e ponton John Stuart Mill *A szabadságról* című nevezetes munkájából: »A saját véleményünkbe vetett jogos bizalom egyedüli alapja csak az lehet, ha hozzászoktunk, hogy véleményünket mindig a másokéval való egybevetés útján helyesbítsük…« Aggodalmam forrása: az MDF helyzete, a széthasadás veszélye. A különböző nézetek között hidakat kell építeni. Hadd legyek szószólója azoknak a kérdéseknek, amelyeket az elmúlt hetekben kaptam az MDF-tagoktól. Fölvetették néhányan, nem fenyegeti-e szervezetünket a szétszakadás, milyen félreértések vannak a vezető testületekben. Sok bírálatot hallottam a hivatal működéséről, hogy a Bem tér labirintussá változott, egyszerű tagoknak, de még helyi szervezetek vezetőinek sem áttekinthető az ott folyó munka. Ez a hivatal mintha valamiféle pártközponttá fejlődött volna, amely beleavatkozik a politikai döntésekbe, s közben alig-alig kapnak tájékoztatást egyes szervezeteink. A városban sorra hallottam a kérdéseket MDF-tagok között, mi történt, hogyan történt, miért úgy történt; és nem tudtam erre válaszolni, nem voltam beavatva. A döntések nem voltak átláthatók. Az MDF–SZDSZ-paktum bizonyos fokig legalizálja és szabadnak tekinti a nemzeti média jelenlegi vezetését. Ezzel kapcsolatban pedig sok kétely merülhet föl. Feszültségeket, félreértéseket jelent a kormány és a párt kapcsolatának és szétválasztásának a kérdése. Tudjuk, 40 év rossz tapasztalatai vannak előttünk. Javaslom, gondoljuk át, hol lehet korszerűsíteni az MDF szervezetét. Fölvetem, hogy nem kellene-e bevezetni a társelnökség intézményét, hiszen Antall József nemcsak az MDF, hanem az egész ország miniszterelnöke. Úgy vélem, az elnökségben biztosítani szükséges mind a folyamatosságot, mind pedig a megújítást, esetleg a testület új tagokkal történő kibővítését. Elengedhetetlen a kölcsönös támogatás, a kellően szabályozott kapcsolatok kialakítása. A liberális elvekből következően szükség van szerintem belső demokráciára, meg kell teremteni az egyensúlyok rendszerét. Mert nem kívánatos semmiféle hatalomkoncentráció. Vannak az MDF-nek választott vezetői, nincs értelme annak, hogy az MDF hivatalának megbízott munkatársai politikai hatáskört kapjanak. Kis szünetet tartva hangsúllyal mondom (bennem van még a francia tudósítók értetlenkedése), egyébként pedig a magyar kormányfő legitimitását csak saját állampolgáraitól szerezte." Megszerkesztett változatban azután átadtam a *Magyar Fórum*nak (24. számában jelent meg, június 16-án).

A küldöttgyűlés egyet ért az elnökség öt taggal történő kibővítésével, a jelölések elfogadása megtörtént, de délután fél hat tájban sokan elmentek, nem lehet már szavazni róla, és így nem lehet foglalkozni a választmány átalakításának a kérdésével sem. Az elnökség nyilatkozatban üdvözli a megalakult

koalíciós kormányt, támogatja a korábbi nóomenklatúra vagyoni és politikai elszámoltatását, az irreális vezetői jövedelmek megszüntetését, a jelenlegi vezetés (az állami vállalatoknál, a szövetkezetekben, az oktatási intézményekben) alkalmasságának megmérettetését, kifejezi azt az óhaját, kezdődjék egy egészséges, nyugodt vezetőcsere. Egyet értünk ebben, de mi garantálja e követelések valóra váltását? Az országos gyűlést most sem tudjuk befejezni, újabb folytatása egy hónap múlva következik. Az MTI közli Antall József nyilatkozatát. Az MDF szombati országos gyűlésén számos kritika érte a pártot, s magát a párt vezetését. Antall József pártelnök a véleményekre reflektálva elmondta: „Nem érzi sem sértőnek, sem a párt szempontjából károsnak az éles kritikákat, az effajta szabad, nyílt véleménynyilvánítás teljesen természetes jellemzője az MDF-nek, amely mindig is vitatkozó párt volt. Ez a fajta vitastílus a polgári pártok sajátossága, s ez különbözteti meg a bolsevik pártoktól. Az azonban kezdettől fogva ismeretes volt, hogy az MDF-ben több ellentétes irányzat fér meg egymás mellett, mint bármelyik más magyar parlamenti pártban. Ennek ellenére az MDF végig kiállta a próbát, és együtt maradt a legnehezebb időszakban is." Nem panaszkodhatunk, a következő napokban tele van sajtó a mi országos gyűlésünkkel. Ritkán érezhető belőle jó szándék, inkább az elhangzott kritikus véleményeket emlegetik. A *Népszabadság* két nappal később azt írja hozzászólásomról. „Nagy visszhangot váltott ki Kiss Gy. Csaba beszéde is. Az MDF volt szóvivője aggodalmának adott hangot a párton belül tapasztalható széthúzás miatt. […] Akit szombaton az Országos Elnökség tagjává jelöltek, kijelentette, nem vállal semmiféle állami pozíciót." És idézik, amit erről nyilatkoztam: „Ellenkező esetben úgy éreztem volna, hogy mindazért, amit a pártban vagy eddigi politikai szolgálatként vállaltam, tettem, most kapnék valamit. Másrészt visszariasztott, hogy mintha az utóbbi hónapokban a hatalom kissé narkotikumként is hatna." Valóban, mintha különös fluidum volna a hatalom érzete, magam is véltem tapasztalni néha, mintha mások fölé emelné az embert, és a média tükrében szerteszét csillogtatná az arcát. Ami a tanácskozás másnapjait illeti, nem hozott igazából megnyugvást, inkább a békétlenséget növelte. Újabb nyilatkozatok erre és arra, elemzések, kommentárok. Néhány nap múlva levelet kapok Kodolányi Gyulától. Kioktató hangnemben szól intése, honnan vettem a bátorságot, hogy vállalkozni mertem Antall József bírálatára. Elsősorban a magyar miniszterelnök 15 milliós felelősségének a bírálata kapcsán említi ezt. Borulátásomat ez ügyben sajnos a nemzetközi sajtó igazolta. Csak egy példát idézek a sokból. A *Die Zeit*ben (még az április 20-ai számban) olvastam Theo Sommer főszerkesztő cikkében, aki ennek kapcsán még magyar–román háborút is vizionált: „Fesztelenül (*ungeniert* az eredetiben) beszél Antall 15 millió »összetartozó« magyarról, ám ha úgy hozták is a történelem viharai, hogy ma csak 10 és fél millió él a nemzet államkeretében." Láttam az utóbbi időben, hogy Kodolányi Gyuszi elszegődött famulusnak Antallhoz. Sértődésre, kedélyhullámzásra hajlamos természetét, érzékeny irodalmi lelkületét ismerve nem gondoltam volna, hogy politikai tanácsadói szerepre vállalkozik. Őszintén szólva

inkább sajnálom őt. Talán Antalltól kapta a levélhez az utasítást. Évekkel később olvastam a *Magyar Nemzet*ben *Ördöglakatok* című írását, amelyben föleleveníti egykori kényszerű találkozásait a belügy embereivel. Sötét, nyugtalanító képek, s fölidézi az egyik beszélgetést velük. Azzal zárja a visszapillantást, aláírtam-e végül a nyilatkozatot az együttműködésről: erre nem emlékszem. Később azután esszékötetéből kimaradt ezt a befejezés.

Rövid interjút kér Fodor Gábor a *Népszabadság*nak a sajtóról (megjelent június 4-én):

– Van-e valami akadálya annak, hogy most ne szóvivői minőségben válaszoljon politikai kérdésekre?

– Az égvilágos semmi.

– Igaz az, hogy ön a pártjának liberális áramlatához tartozik?

– Igen, s ehhez hadd tegyem azonnal hozzá, hogy ez a szellemi vonulat egyáltalán nem jelentéktelen az MDF-ben.

– Minek tulajdonítja, hogy a közvélemény erről az áramlatról keveset tud?

– Elsősorban a sajtónak. A tömegkommunikációban – tisztelet a kivételnek! – sok a felületes és téves általánosítás. A manapság oly gyakorta hangoztatott újságírói objektivitás a tények tiszteletét jelenti, de ez nem megy a tények ismerete nélkül.

– A teljesebb igazságot kéri számon a sajtón?

– Természetesen. De a sajtó állapota nem választható el a társadalom általános állapotától. Ebben az országban évtizedeken keresztül olyan rendszerben éltünk, amely az emberben meglevő rossz tulajdonságokra épített. Ennek a megváltoztatásához ugyan elkerülhetetlen, de nem elegendő a politikai hatalomváltás. Polgári tulajdonviszonyok elképzelhetők demokrácia nélkül is, de megfordítva nem lehetséges. Valamire való modern demokrácia nem nélkülözheti a polgárosultságot. […] A totalitárius rendszer, a különös hódoltság viszonyai között, mintegy 'fű alatt' ment végbe a polgárosodás. Fölülről jöttek a szűkkeblűen kimért reformok, amelyek egyrészről a működésképtelenné vált rendszer életét hivatottak meghosszabbítani, de másrészről hozzájárultak a társadalmilag olyannyira szükséges individuális mentalitás, a vállalkozói szellem újbóli megjelenéséhez is. Mindebből azonban egyáltalán nem következik, hogy a magyar társadalomban aktívan működnének olyan alapvető polgári értékek, mint a bizalom, a szavahihetőség, a tisztes haszonra törekvés…

– S ön szerint ennek tükörképe a sajtó?

– Nem csak tükörképe. A sajtó viszonyaiban legalább annyira – ha nem jobban – jelen van az a súlyos örökség, amelyet az elmúló rendszer alakított ki.

– Nem gondolja, hogy ennek a sajtónak nem lebecsülhető szerepe volt az átalakulásban?

– Elfogadom. Csakhogy ez nem változtat azon, hogy még túl sok régi terhet cipel magával. A sajtó régi nómenlatúrája bámulatra méltó színeváltozást produkált. Ez a valamennyire is érzékelhető pszichikai megszenvedettség hiányában

nem elég hiteles az emberek szemében. El lehetne várni, hogy aki éveken át hazudott, most ezt elismerje a nyilvánosság előtt. Manapság a sajtóban rengeteg túllicitálásnak lehetünk tanúi olyanok részéről, akik a múltban is ilyen hevületet mutattak, csak egészen más tartalommal. Ez nem nagyon rokonszenves. […]

– Ön lát veszélyeket abban, hogy külföldi tőkeérdekeltségek jelentek meg a hazai sajtóban?

– Nézze, ezt önmagában nem tartom rossznak, de egyrészről már liberális beállítódottságomnál fogva is kifejezetten monopóliumellenes vagyok. A sajtót meg kell védeni az esetleges monopolizálási törekvésekkel szemben. Másrészről azt is célszerű lenne megakadályozni, hogy jogtalan és erkölcstelen haszonhoz jussanak hazai magánszemélyek vagy szervezetek, a tegnapi nómenklatúra képviselői. Az MDF–SZDSZ-paktum bizonyos fokig legalizálja és szabadnak tekinti a nemzeti média jelenlegi vezetését. Ezzel kapcsolatban sok kétely merülhet fel. A nyomtatott sajtó ügye annyival bonyolultabb, hogy a tulajdonviszonyok is meghatározhatják egy-egy orgánum irányultságát.

– Egyetért azzal, hogy a sajtót nem szabad kitenni a többpárti kézi vezérlésnek sem?

– Elvileg igen, de ez jelenleg nincs így. A sajtót természetesen nem szabad pártpolitikai kezekbe adni, azonban a rejtettebb és bizonyos fokig elkerülhetetlen pártpolitikai befolyások terén is egyensúlyt kell kialakítani. Ennek az előnyeit azonban könnyebb belátni, mint a gyakorlatban megvalósítani.

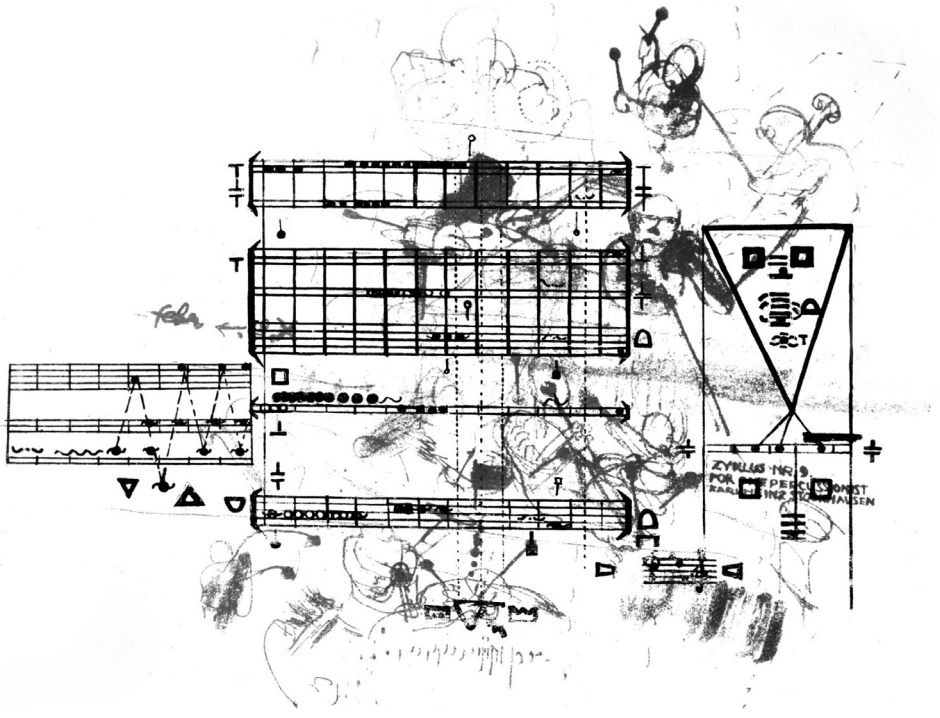

Ujvárossy László: Karlheiz Stockhauzen Koncert, 1978

Szikra János

Körülfutni más lábán a Balatont

Amikor először léptem Árvay Oszkár úr örökölt cipőjébe,
úgy éreztem,
mintha más lábával kellene körülfutnom a Balatont.

Mielőtt másodszor is belelépnék
Árvay Oszkár úr örökölt cipőjébe,
legközelebb jobban meggondolom magam.

Végül is nem mindegy,
hogy az ember az önfeledt nyaralók nem kis örömére
a saját lábán futja-e körbe Közép-Európa legnagyobb tavát,
például Balatonmáriafürdőtől Balatonmáriafürdőig,
vagy másvalakiével.

Megőszült minden lány

Hiába hajolsz fölém az éjben,
szerelem,
becsaptak egy ajtót a távolban,
becsaptak végérvényesen.

Megőszült minden lány,
akivel valaha elképzeltem a jövőt.

Szikra János (1954) Pátkán élő költő. Utóbbi kötetei: *Kokárda* (gyerekversek, Magyar Napló Kiadó, 2020), *Míg haza nem érsz* (versek, Antológia Kiadó, 2020).

Portré kapával

Szemüveg,
ősz konty, napszítta, tiszta arc,
szemében látom a barázdálatlan agyvelőt,
szibériai szűzföld –

csak a butácska nénik tudnak
csipkeverés vagy kapálás közben
ilyen született, belső ostobasággal
mosolyogni.

Egy bennem élő táj

Egy ősidőktől bennem élő táj
domborzatát követve
a Tisztaság térképét kerestem,
ahol még a nőkért fogantak a férfiak,
és a nők, a nők, a nők
a férfiakért indultak el reggel kifliért,
vagy alkonyatkor a kocsmába
a legvonzóbban dülöngélő részegért –
vigyék haza azt,
aki belőlük maradt.

A Tisztaság Városának térképét
kerestem egész életem során.

Szeder

Vérrozsda egy lepedőn, régi-régi folt…
Ó, tűnt időm fojtogató és gyönyörű
emlékei!
Reggel a szádnak vadszeder-illata volt.

Kár, hogy ősz van

Kár, hogy ősz van,
kár, hogy most van ősz,
most vagyok öreg,
amikor a legforróbb a leheleted,
s minden trubadúr az én versemmel
hágcsózik föl kedveséhez a toronyba –
kár, nagy kár,
hogy ősz van,
ősz van már…

Legalább tél lenne

Legalább tél lenne,
napokig hó hullna,
szívemből a remény
menyegzői angyalai suhognának,
trappolnának ki a ködből újra.

Legalább tél lenne,
szikrázó havazásban állnék –
ha a remény remény maradt volna,
és újra a tisztaságtól
dideregnék, fáznék…

Szüret előtt

Érett gyümölcsök ringnak az ágon.
A teremtés édenkertjében
idén is gazdag terméssel várnak
a bőrükből majd' kicsattanó,
lédús édesanyák.

Holdbivaly

Bivaly-pofájú hold áll
fölöttem, s bámul, csak bámul rám.

Minden jövendő elmúlt már.

Nem lehet úr

Anninak

Vitorlázó gólyapár,
tündérkedik fönn a nyár.

Oly merészen, győztesen
szállnak, szinte elhiszem:

túl, messze túl, bármi vár,
nem lehet úr a halál.

te mondd meg

csontba haraptam
tükörbe léptem
    melyik a legszebb
vérzik a sarkam
te mondd meg nékem

szótlan fogatlan
biceg a sánta
    te lépj elébem
te mondd meg nékem
kinek a lába

„Halálosan komolyan veszem”

Beszélgetés Schiff Júlia költővel, íróval, műfordítóval

2021 nyarán megjelent Schiff Júlia fordításában a kétnyelvű (német–magyar) Nemes Nagy Ágnes-antológia *Sonnenwenden/Napfordulók* címmel a Pop Verlagnál Nemes Nagy Ágnes születésének 100. és halálának 30. évfordulója (2021–2022) alkalmából. Erről a kötetről, eddigi alkotói pályájáról, kedvelt szerzőiről, illetve jövőbeli terveiről kérdeztem.

TÜSKÉS ANNA: Egy irodalmi művet – különösen verset – nem lehet szóról szóra fordítani, különben elveszik a szöveg hatása, ereje. Fordítóként mekkora kihívás Nemes Nagy Ágnes verseinek idegen nyelvű megszólaltatásán dolgozni?

SCHIFF JÚLIA: Nemes Nagy Ágnes verseit és néhány esszéjét is németre fordítottam. Óriási kihívás volt számomra. Az objektív költészet jellegzetessége az első személynek a kiemelése a vers központjából. A lírai „én” ezentúl másutt van, de talán nincs is jelen. Ellenben a tárgyak, a fogható, látható, tapasztalható tárgyak és helyszínek fontosak a versben, amelyek tartalomhordozóvá válnak. Áttételes személyek jelenléte is megemlítendő, például Ekhnaton, a régi Egyiptom fáraója a névadó ciklusban. Ezek a versek nehezek, összetettek, komplikált eszmei összefüggéseket mutatnak fel, és újfajta receptív szemléletet feltételeznek. A válogatásba kerültek rímelt és szabadversek. Egyaránt a nem kötött forma mellett döntöttem, így nagyobb nyelvi szabadságot nyertem, és azt hiszem – még ha ez paradoxon lenne is –, hogy hívebb maradhattam Nemes Nagy Ágnes poétikájának a hangjához. Ferencz Győző, Nemes Nagy Ágnes írói hagyatékának gondozója, a szerkesztésben nyújtott segítséget, végül Peter Gehrisch germanista szerkesztő közreműködésével további nyelvi csiszolást nyert a kötet.

– A kétnyelvű (német–magyar) Nemes Nagy Ágnes-antológia negyvenkilenc verset tartalmaz. Mikor szerette meg Nemes Nagy költészetét, mióta fordítja verseit? Ki és milyen szempontok szerint válogatta a lefordítandó verseket?

– Nagyon szeretem Nemes Nagy Ágnes verseit. A 2018-as antológiában közöltem tőle először néhány versfordításomat. Azóta foglalkoztam nagyon intenzíven vele, sokat olvastam hozzá. Kapcsolatba kerültem jogutódjával, Kerek Verával, aki igazán nagyvonalúan támogatta a *Napfordulók/Sonnenwenden* című kötet megjelenését. Neki köszönhetem a szükséges információkat, a könyveket és az ismeretségemet Ferencz Győzővel.

A megjelent kötetekből válogattam fordításaimat. Lenyűgözött elejétől fogva a mód, ahogy Nemes Nagy Ágnes az 1956-os forradalomról ír akkor, amikor még nem lehetett írni róla. Hamarjában le is fordítottam az Ekhnaton-ciklust, és a neves müncheni *Akzente* folyóirat lehozta teljes egészében. Ekhnaton, az ókori egyiptomi Napkirály éjszakája tesz tanúságot a szabadságharcról, valamint a négysoros „Lázár" című vers, ahol a levert forradalom utáni nehéz „feltámadásról" szól. Szerintem Nemes Nagy Ágnes legnagyobb teljesítménye az, hogy eltávolodik a szubjektív élményirodalomtól és új gondolati keretet nyújt a lírai megszólalásnak. Poétikus nyelvet alkot, amelyik a névtelennek nevet ad – ez a megismerés új formája, amelyik az olvasó részéről is receptív szemléletet feltételez. Ez Nemes Nagy Ágnes nagy irodalmi érdeme. Versek a gejzírről, a tóról, a tárgyakról, a földgömbről – ezek a Gottfried Benn költészetének ismeretéről valló versek különösen megnyerték tetszésemet.

– Mi lehetett Nemes Nagy Ágnes irodalmi sikereinek titka?

– Az 1946-ban többek között Lengyel Balázzsal együtt létrehozott rövid élettartamú, de korszakalkotó *Újhold* folyóirat, majd az 1986-as *Újhold Évkönyv* Nemes Nagy Ágnes kritikus és egyre inkább mértékadó és meghatározó szemléletét testesítették meg. Nemes Nagy költészetét elismerő első díjként 1948-ban a neves Baumgartner-díjat kapta meg. Következtek a hallgatás évei, amikor nem is közölhetett, és fordításokból tartotta fent magát. 1969-ben következett a József Attila-díj, de voltaképpen a 80-as évektől kezdve részesült állami kitüntetésekben (Munka Érdemrend, 1982, Kossuth-díj, 1983, Év Könyve, 1985). Az izraeli állam 1998-as „Világ igaza" díja (Lengyel Balázzsal együtt) a házaspár kiállását a legnehezebb időkben az üldözöttek oldalán dokumentálja. Nemes Nagy semmiféle kompromisszumot nem vállaló, konzekvens magatartása irányadó volt a diktatúra idején. Egy nemzet figyelt megnyilvánulásaira.

– Hogy hiteles a fordítás? Hatással van a műfordításra a digitális technológia? Lehet verset nyersfordítás alapján is fordítani?

– A fordítás akkor hiteles, ha nem tűnik fordításnak. Ha a szerző az új nyelvben újra életre kel mondanivalójával, esetleg dialektikai különlegességével, ha a szöveg „jól olvastatja magát". Ma a laptopom előtt ülve fordítok, kihasználom a keresések, törlések, javítások, beleírások, másolások stb. lehetőségeit. Az Akadémiai nagyszótár jobb- és baloldalamon, mellettem a szinonímа- és a stílusszótár, kéznél a Google-fordító lehetősége, amivel viszont igencsak fenntartással kell bánni. Nem tudnám viszont elképzelni, hogy nyersfordítás alapján is dolgozhatnék. Pedig a fordítás nagymesterei is, például Franyó Zoltán így dolgozott. Valamikor nagyon régen jómagam is szolgáltattam nyersfordítást számára. Szerintem ez a fajta fordítás a szerző feltétlen ismeretét előfeltételezi. Olyannyira, hogy szinte magadra veszed annak a bőrét. Talán így voltam az osztrák Friederike Mayröcker verseivel. Rengeteget foglalkoztam velük; sajnos a magyar *Scardanelli*-fordításomnak kötetben való kiadása meghiúsult, de azt hiszem, nyersfordítás alapján is megtalálnám az excentrikus költőnő sajátos hangját, kifejezési módját. De nem próbáltam meg.

– Hogyan látja a magyar irodalom helyzetét Németországban? Van-e rá kereslet? Van-e ismertsége? A fordításoknak kritikai visszhangja?

– Mostanában túlnyomólag az eddig kevéssé ismert afrikai irodalom felé fordul az érdeklődés. De a magyar irodalom iránt mindig is volt érdeklődés, és mindig voltak jeles fordítói is. Még kritikai visszhangja is van. Például az én 2018-ban megjelent magyar–német *Fénycsóvák/Streiflichter* költészeti antológiámnak több bemutatója is volt német földön, miközben magyar recenzióval nem is találkoztam. Valahogy elkerülhette ez a kötet a figyelmet magyar földön.

– A műfordítói vagy a költői tevékenységét tartja jelentősebbnek?

– Az utóbbi éveknek nincs saját termése. Hosszas betegség után tavaly elhunyt drága férjem, Schiff Róbert elvesztése ilyen hatást váltott ki nálam. Már csak fordítani tudok, és mert neves írókkal, ill. költőkkel foglalkozom, nyilván jelentősebb ez a tevékenységem. De azért a még elfekvő kéziratokat rendezve, egy és más saját munkát elküldtem a kiadómhoz: egy vékonyka regényt Bakonyszücsről *(Európa sehol*), arról a kis magyarországi faluról, ahol férjemmel éveken át egy telepes házat újítottunk fel családi nyaralónak és egy hely-, illetve családtörténeti regényt, a *Detta, szép tündér*ről.

– Milyen hatással van a fordítás a saját versek írására?

– Saját verseimre nincs hatással a fordítás. Két külön világ ez szerintem.

– Szokott más költőre vagy műveire reflektálni verseiben?

– Nem szokásom, de előfordult, hogy például Nikolaus Lenau bánáti származású, elborult elméjű osztrák költőt idéztem, akivel németországi éveim legelején lelki rokonságot éreztem: a mindent átható, kibogozhatatlan sötétséget. Jól sikerült prózavers lett belőle.

– A kortárs költők közül kit ajánlana középiskolásoknak?

– Azokat ajánlanám, akikkel sokat foglalkoztam, akiket szeretek és megértek, akikkel azonosítani tudom magamat: Zalán Tibor, Győrffy Ákos, Kányádi Sándor, Vörös István, Oravecz Imre.

– A költészet Önnek mennyiben játék, mennyiben komoly?

– A költészetet, akárcsak a prózát, halálosan komolyan veszem. Miután 1981-ben Romániából áttelepültem Németországba, éveken át a haza elvesztését, az átélt lelki megrázkódtatásokat hozták felszínre úgy a verseim, mint az elbeszéléseim és első regényem, a *Bogáncsos táj*. Szerintem ezek nagyon jó, ha nem a legjobb írásaim és főleg verseim voltak.

– Fontosnak tartja, hogy legyenek műfordítási pályázatok?

– Feltétlenül fontosnak látom, hogy a fordítói munka legalább pályázati kiírások által honoráltasson. Hogy megint csak magamat idézzem: az egyetlen, a Petőfi Irodalmi Alap [Petőfi Literary Fund] által kiírt és elnyert Nemes Nagy Ágnes-kötetért járó díjon kívül soha semmiféle ellenértékét nem láttam a munkámnak. Pedig a fordítónak is valamiből meg kell élnie. Ha nem dolgoztam volna előzőleg 16 évig a müncheni egyetemen, nem is engedhettem volna meg magamnak ezt a fényűzést, mármint a folyamatos fordítást.

– A Bánságban, Temesvártól délre 40 km-re, multikulturális – főként német, magyar, román, szerb, bolgár családok lakta – településen, Dettán (Deta) született 1940-ben.

1951-ben családjával és számos más helyi szerb, német és magyar családdal öt évre Baragan pusztára (Bărăgan) deportálták. Ezt a traumatikus időszakot apja, Büchl Antal naplója alapján a 2000-ben megjelent első regényében, a Steppensalz*ban örökítette meg, ami 2005-ben magyarul* Bogáncsos táj: Egy kitelepített feljegyzései *címmel jelent meg. Milyen volt a gyermekkora a kitelepítés előtt?*

– Felhőtlen gyerekkorom volt 1948-ig. Az államosítás után, amikor családom teljesen nincstelenné vált, mi gyerekek is megérzetük a megváltozott idők szelét. Ügyvéd édesapámat kidobták az ügyvédi kamarából. Édesanyám a nagy házzal, kerttel, három gyerekkel egymaga viaskodott. Apa egy ideig taníthatott a magyar és a német iskolában, de – osztályellenségként – a tanügyben se tűrték sokáig meg. És mindvégig érezhető volt, hogy a java még csak következik. Ez 1951. június 18-án éjjeli kiemelésünkkel teljesedett be.

– 1956-ban a deportált család visszatérhetett Dettára. Júlia és bátyja, Béla letehette az érettségit. Bélát nem vették fel Kolozsváron az egyetemre, még csak nem is vizsgázhatott le, Júlia pedig, aki francia szakra készült (ez akkoriban csak a bukaresti egyetemen lett volna lehetséges), belátta, hogy idejekorán megöregedett és megtört szülei nem tudnak két gyereket egyidejűleg távoli egyetemen taníttatni. Ezért felvételizett a Temesváron újonnan megnyílt kétéves román tannyelvű tanítóképzőn, utána, 1958-tól fogva általános iskolai tanítónőként vidéken dolgozott. 1969 és 1974 között román és francia filológiát tanult a Nyugat-Temesvári Egyetem Bölcsészettudományi Karán, majd tanárként dolgozott egy gimnáziumban. Miről írta a szakdolgozatát?

– Szakdolgozatom nyelvészeti tárgyú volt: „Az aktuális román lexikográfiáról", illetve a szótárírásról szólt. Csak miután nekifogtam, jöttem rá, hogy rengeteg előzetes búvárkodással jár a kidolgozása. Igen ám, de én naphosszat egy egyetem titkárságán dolgoztam, és a délutánokat két kislányomnak kellett szentelnem. Édesapám, aki akkor már nyugdíjas volt, magára vette a levéltári búvárkodást, én pedig – sokszor be az éjszakába – összeállítottam, rendszereztem és kidolgoztam a diplomamunkát.

– 1981-ben a Németországi Szövetségi Köztársaságba költözött férjével, Robert Schiff (Temesvár, 1934 – München, 2020) festővel együtt. Negyvenévesen miért döntöttek a kivándorlás mellett a német közösség számos tagjával egyetemben? Vannak közös jellemzői ennek a kivándorló közösségnek, később is tartották a kapcsolatot?

– Természetesen Magyarországra települtünk volna át, ha ez lehetséges lett volna. Noha apai ágon őseim az akkori Magyarországra német bevándorlók voltak, de a család a nagyszülők okán teljesen elmagyarosodott. Magyar anyanyelvű és érzelmű gyerekek voltunk mi, akiknek az életét erőszakkal más vágányra terelték át. De az első lehetőségnél – a pedagógiai intézet befejeztével járó kinevezéseknél – megkérdeztem, nincs-e a listán magyar tannyelvű iskola? Így kerültem magyar tanítónőnek Majlátfalvára. Később, egy másik iskola magyar tagozatát, amit vezettem, bezártak úgy, hogy akkor megint automatikusan átkerültem román iskolába.

Férjemmel együtt látogattuk a temesvári „Franyó Zoltán" magyar irodalmi kört. Akkor már írogattam, és Bukarestben megszereztem a román–magyar

műfordítói oklevelet. Fordításaim a kortárs nagy magyar irodalomból (Déry Tibor, Moldova György, Szakonyi Károly stb.) lényegében a helyi *Orizontul* című román irodalmi lapban jelentek meg. Sajnos, nem remélhettem, hogy könyvek megjelenhessenek fordításomban. A család egykori vagyoni helyzete és az ötéves kitelepítés Damokles kardként függött a fejünk fölött. Mandics György íróbarátunk, akinek igényes exegézisét Ion Barbu román költőről magyarról románra fordítottam, csak úgy adhatta ki a könyvét, hogy a bukaresti kiadónak lánynevemet (nem mintha az jobb garancia lett volna) adta meg fordítóként. Bukarest szerencsére elég messze volt a Bánságtól, ahol ismertek.

A német kisebbségből egyre többen kérvényezték kitelepülésüket Németországba, hogy kiszabadulhassanak Ceaușescu pokoli rendszeréből. Ez a lehetőség a mi számunkra is megnyílt német őseink révén. Béla bátyám szüleimmel együtt szeretett volna kitelepülni, mert már ott élő testvére révén csak Édesapám hivatkozhatott családösszevonásra. Apa, aki helytörténeti kutatásokat végzett, és szerényen meghúzódott, nagyon nehezen adta be a derekát. Csak miután visszavonták kutatási igazolványát, adta be kitelepülési kérvényét. Az én kis családom még három évig várhatott; végig az volt az érzésem, hogy féltek az író tollától. Beilleszkedtünk az itteni világba, én talán a legnehezebben. Földijeinkkel nem igen van kapcsolatunk, bizonyos távoli rokoni, gyerekkori vagy baráti fokon érintkezünk velük, és soraink egyre ritkulnak.

– 1983-tól tizenöt évig, nyugdíjba vonulásáig a müncheni egyetem Román Filológiai Intézetének titkáraként dolgozott. Verseket, prózákat, kritikákat, esszéket, kulturális híradásokat és kultúrtörténeti cikkeket írt és ír, amelyeket újságokban, magazinokban és a rádióban közöltek. Magyarról románra, románról magyarra, illetve magyarról németre és németről magyarra fordít irodalmi műveket, az 1970-es évek közepétől önálló kötetekben is. Többek között románról magyarra fordította Dan Radu Ionescu, Constantin Duică színdarabjait (1976, 1978), Veronica Balaj verseit (2010), németre fordította Kalász Márton, Zalán Tibor (1999, 2002) verseit, németről magyarra fordította Dagmar Nick és Jürgen Becker (2012, 2015) verseit. Személyesen ismer minden fordított szerzőt? A személyes ismeretség is ösztönözte a fordításokat?

– Sokkal több magyar–német fordításom jelent meg kötetben, mint a jelzett két szerző, akiket különben személyesen ismerek és nagyra becsülök. Oláh János, Bertók László, Györffy Ákos (két kötet), Zalán Tibor, Nemes Nagy Ágnes, Kalász Márton (két kötet), Marno János, Pongrácz P. Mária, Böjte Csaba, Fenyvesi Ottó, Mandics György/M. Veress Zsuzsanna kötetei állnak a polcomon. Ezen felül a kortárs magyar írók és költők zömét mutattam be fordításaimmal irodalmi folyóiratokban. Nem sikerült mindenkivel személyesen megismerkednem, de a mai gyors hírközlési lehetőségek elősegítik kapcsolatunkat.

– A 2016-ban megjelent Katzengold *[Bolondok aranya] című regénye két fiatal, öt kisgyerekes bánáti bányász család Kaliforniába kivándorlásáról szól, melynek története nemrégiben felfedezett családi leveleken alapul. Mely családtagokról mintázta szereplőit?*

– A szereplők teljesen hitelesek, a megőrzött levelek alapján mintáztam meg őket. Direkt rokonunk csak Ágnes, a szegény, négy kisgyerekes asszony, aki,

miután férje, Odilo az óceán áldozata lett, mosással tengeti életét, míg egy farmer feleségül nem veszi. Sajnos, idővel nyoma veszett. Ágnes dr. Buchwald József Arad városi főorvos legkisebb lánya és Maderspach Franciska húga, akit Haynau nyilvánosan megkorbácsoltatott Ruszkabányán. Magyar nemzeti hősök családja ez. A vesszőztetésnek alighanem Ágnes is szemtanúja volt. A bányamérnök testvérpár Odilo és Guido érdekes figurák; sajnos nagyon drágán kellett megfizetniük az aranylázba vetett reményüket: az élettel, Odiloéval és Guido feleségéével.

– *Gyakran jár haza Bánátba, Dettára?*

– Nem. És valószínűleg soha többé. De a honvágy eleinte nagyon erős volt. Keserves utak voltak azok: Nagylaknál teljesen ki kellett ürítenünk az autót, órákat vártunk a tűző napon, elvették feljegyzéseimet kislányainkról azzal, hogy az „document", egy ízben testi motozásban is volt részünk. A temetőbe elmennék azért: az az egyetlen bizonyítéka annak, hogy ott éltek őseink, no meg hogy mire vitték a 18. században betelepült németek. Csodálatos kripták, kápolnák. Ott nyugszanak nagyszüleim. Apát, aki sajnos Münchenben az első jó év után elhunyt, visszavitette a család itteni része a hazai temetőbe. Én szorgalmaztam aztán, hogy Apa és István, a kis öcsém földi maradványait hozassuk ki Münchenbe, nyugodjanak itt, mellettünk. Azóta otthon érzem magam Münchenben.

Egész más a mai Detta, mint az, amire gyerekkoromból emlékszem. Tizenegy évesen kerültem el onnan. Lakossága kicserélődött, épületei gondtalan kezekben vannak. Már nem érzem otthonomnak. De fáj, hogy ezt így kimondom. Mert a valóság az, hogy nemrég vettem elő elfektetett regényemet; címe *Detta, szép tündér*. Talán vállalkozik valaki a kiadására.

– *2018-ban magyar versek kétnyelvű (német–magyar) antológiáját adta ki Júlia német fordításában a müncheni Lyrik Kabinett Stiftung* Streiflichter/Fénycsóvák *címmel. Júlia választotta ki a verseket, ha igen, milyen szempontok alapján?*

– Ezek voltak azok a költők, akiknek a verseivel többet foglalkoztam, akiket már kötetben vagy irodalmi lapokban közöltem. Hozzájött még a lektorálók kívánsága szerint Petri György és Lanczkor Gábor, a fiatal generáció képviseletében. Ugyanis Ursula Haeusgen, a müncheni Lyrik Kabinett tulajdonosa, mecénás, aki saját sorozatában hozta ki az antológiát (azóta sajnos nincs már köztünk) és Jancsó Daniella, angol szakos egyetemi tanárnő sok-sok estén át vitatkozta végig és határozta el velem együtt a kötet végleges tartalmát és formáját.

– *Min dolgozik jelenleg? Mi lesz a következő kötet?*

– Az utolsó simításokat végzem Győrffy Ákos *Haza* című regényén. Hosszú távra nem lehet az én koromban tervezni. De talán egy kötet fordítására futja még az erőből és az időből.

Tüskés Anna

TÜSKÉS ANNA a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar adjunktusa.

Tari István

Tiszánk elején és végén

(A hetvenkedő kardtárs köszöntése)

Öregapák botjainak
Porba rajzolt ábráival
Sírsz fiacskám, Ábrányival?
Mit szólnak a mostaniak?

Kikben már vigad a divat,
Ébersége páráival
Maszatolva, ha rád rivall:
Összerezzen minden irat.

Mennyi hasonló létélmény
Tiszánk elején és végén:

Szovjet-magyarok fogalmát
Bevezetni szándékozók
Szertehulló birodalma
Gyújtja föl égboltozatját;

Nyelvehagyott iszonyatra
Jugó-magyarok fogalmát
Melldöngetve bevezetők
Tömegsírba lőtt országa…

Kirekesztett részek széle,
Mennyi hasonló létélmény,
A látszatok ellenére,
Tiszánk elején és végén!

TARI ISTVÁN (1953) Zentán született költő, író, műfordító, képzőművész. 1999-ben, az akkor alakult Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanács Intéző Bizottságának a tagja. 2000–2005 között Óbecse alpolgármestere. 2003–2012 között a Magyarkanizsai Írótábor szellemi vezetője. Legutóbbi kötete: *Csataképversek* (képversek, grafikák, kordokumentumok; Kaposvár, 2020, Berzsenyi Könyvkiadó).

Hörgő műanyag szemétbe,
Lubickoló flakonokba,
Adathalászatba csúszva,
Kóbor kutyát szelídítve,

Velem együtt a dal köszönt –
Kálvárián világháló
Sodorhat újabb szóözönt –
Jó Vári Fábián László!

A piperkőc tömeggyilkos

amikor a piperkőc tömeggyilkos
a másvilágon kubai szivarra
gyújtva
a földarabolva kirabolt
kistérség visszasompolygóira
visszaoldalgóira kacsintva –
mégiscsak ők voltak a világot
megtévesztő káprázatos jugó
kirakatépítésben a legjobbak! –
elégedett mosollyal magához nyúl
ahhoz a homokkal töltött zsákhoz
mely koporsójában – a huszadik
század legemlékezetesebbnek
tartott temetésén – bomlásnak indult
hulláját jól helyettesítette
amikor
a piperkőc tömeggyilkos
a másvilágon kubai szivarra
gyújtva
a történetből kikacsintva
elégedett mosollyal magához nyúl
az önimádat műtoprongyának
fölfeslően megújult ezredében
a dologtalanságukat továbbra
is fegyverrel védők
a vészhelyzetben
még elszántabban nyerészkedők egyre

megnyugtatóbb duruzsolássá váló
hörgésén ringatózva egy kicsit hogy –
a tenger csillámait is idézve –
újult erővel újra elolvassa
szórakozottan magáévá tegye
az őt istenítő szövegeket
a leigázottak megkínzottak
tébolyultan megbecstelenítettek
ivadékainak őt istenítő
siratva dicsőítő gyászoló
a nyelvehagyottak erőltetett
mellébeszéléssel verseknek és
poémáknak csúfolt szösszeneteit
a virító lével és gyalázattal
fölnevelt rettegésben a testet
öltő kilátástalanságban a
célzott kezelés kitettségeiben
a jól megfizetett árulás buggyos
magánmítoszokat szaporító
kacifántos szárnyalásait melyben
a volt pártköltők azt emlegetik oly
elérzékenyülten hogy a vénülő
tömeggyilkos – akiről
„Úgy tűnik
keveset, nagyon kevés költeményt"
írtak – megható módon ügyeskedve
„titkon szinte / egy kis virágházat
épített magának / mint ahogy házikót
tákol / hátul az udvarban magának
az ember"
„Jövő bástyája, Užice
utcai Ház."
„létünk döngölt földjén"
Istenem ez a megnyomorítottság
forradalmasított talpnyalás tör
elő a legváratlanabbul és
bugyog fortyog kavarog még ma is
az új tömegsírok puha földjén a
piperkőc tömeggyilkos szabadságként
tálalt
kitalált születésnapi
fordulóján föléledő kubai
szivarfüstje lengedezésével

Nem a formaalkotás, hanem a gondolatépítés érdekel jobban

Beszélgetés Ujvárossy László vizuális művésszel

Ujvárossy László Mukácsy-díjas vizuális művész, grafikus, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem grafika szakának nyugalmazott egyetemi professzora. Középiskolai tanulmányait a marosvásárhelyi Művészeti Középiskolában végezte. Az egyetemet 1980-ban a kolozsvári „Ion Andreescu" Képzőművészeti Egyetem grafika szakán fejezte be. Nagyváradon nyolc évig a Kisegítő iskola rajztanára volt. 1989 után a *Kelet-Nyugat* irodalmi és művészeti hetilap grafikai szerkesztője, 1992–2011 között a kolozsvári Képzőművészeti Egyetem grafika szakán adjunktus, később docens. Időközben a Pécsi Tudományegyetem Képzőművészet szakán DLA fokozatot szerzett. 2002-ben Nagyváradon kollégáival beindította az Erdélyben egyedülálló magyar tannyelvű képzőművészeti tanszéket, a tervezőgrafika szakot, amelynek később az akkreditációját is véghezvitte. Egyidejűleg a *Várad* folyóirat művészeti rovatát szerkesztette. Kutatási területe a Vizuális Kommunikáció. Ebben a tárgykörben számtalan publikációja és hét könyve jelent meg. A Velencei Képzőművészeti Biennáléról és a Párizsi Kortársművészeti Seregszemléről rendszeresen beszámol a *Várad* irodalmi-művészeti folyóiratban. 1980 óta szerepel romániai, 1990 óta magyarországi és nemzetközi grafikai biennálékon és más szakmai kiállításokon. 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, a MAMŰ Művészeti Társaság (1994) és a Magyar Grafikusok Társaság (1993) tiszteletbeli tagja. A Romániai Képzőművészeti Szövetség (UAP) rendes tagja. 1984-ben alapító tagja lett a nagyváradi *35-ös Műhely Progresszív Csoportjának*. Több mint tíz jelentős díj tulajdonosa. Alkotásai a kanadai University of Alberta Edmonton gyűjteményében, a Bukaresti Artexpo kortársművészeti múzeumban, az Aradi Művészeti Múzeumban, továbbá magyarországi, németországi, romániai műgyűjtők tulajdonában vannak.

(Mellékesen, de nem jelentőség nélküliként jegyezzük meg, hogy Kolozsvárott Mátyás király több mint hatszáz éves szülőházában, a Képzőművészeti Egyetem elméleti tanszékének helyszínén (tanár–diák viszonyban) de sokat töprengtünk művészetfilozófiai, etikai és bölcseleti kérdéseken atyafiságosnak egyáltalán nem nevezhető politikai és szociális körülmények között. Bő negyven évvel későbbi örömteli találkozásunk után

szerénységemet büszkeség tölti el egykori hallgatóm nagyszerű művészi teljesítményét és széles körű nemzetszolgáló munkásságát látva, tapasztalva. Innen a beszélgetés közvetlen, baráti hangvétele is.)

* * *

ANISZI KÁLMÁN: *Kezdjük a legelején: akaratos kölyöknek születtél. Már kora gyermekkorodban rendkívül gyorsan memorizáltad a képeket. Ugyanakkor édesanyád révén a zene világában cseperedtél fel. Jelentett-e számodra valamit, hogy egyszerre két művészet hatott rád?*

UJVÁROSSY LÁSZLÓ: Édesanyám a szebeni zárdában tanult, ott tett szert zeneoktatási képesítésre. A világégés alatt két bátyámmal Magyarországra menekült. Volt otthonunkból az emberek bútoraink nagy részét széthordták, de a nagyanyám tulajdonát képező és a mi zongoránk is szerencsére megmaradt. A hatvanas évektől Petres Ignác kiváló zenetanár a községben elindított egy kiterjedt dalárdamozgalmat, és amint a hangszeroktatásra is igény mutatkozott, édesanyám zongoraórákat tartott. Beethoven, Mozart és Chopin egy-egy könnyebb darabját sokszor hallottam, de késztetést sohasem éreztem a zenélésre.

Annál inkább figyeltem édesapám kedvtelését, ahogy másolatot készít reprodukciók után. Én is rajzolgattam, de nem vittem túlzásba, szívesebben, meséltem osztálytársaimnak a *Pif*-magazin képregényeiben látott vadnyugati Teddy Tedről. A kérdésre, hogy mennyire hatott rám e két művészeti ág, azt kell mondanom, hogy aki ilyen közegben nő fel, annak az a természetes, és csodálkozva látja, hogy más háznál ez másként van. Különösnek tűnhet, hogy gyermekként jobban vonzott a mienktől eltérő vizuális környezet, ahol, például, a házban színes festett bútorok voltak. Azokra később mint installációra emlékeztem. A lányom születése után (1984) létrehozott *Hozomány* és a *Termékenységi asztal* vagy a hímzett terítőkből álló teremnyi anyagom, most, hogy kérdezed, úgy vélem, a gyermekkori impulzusok gazdag időszakából szökhettek felszínre. Az persze nem kétséges, hogy minél korábban érinti meg a lelket a zene harmóniája és a kép vizuális egysége, az ember annál érzékenyebbé válik ezek iránt. A művészi szabadság öröme és e kétféle művészet rendjének ösztönös megérzése, igenis, fogékonyabbá teheti a lelket. Bizonyára a kettős érzékenység is tudat alatt dolgozik, főleg a kép-hang jellegű intermédiumok befogadása és készítése közben. De az alkotás misztériumának hogyanja továbbra is rejtély marad.

– Kiskorod óta hullámzó képek bűvkörében élsz. A dolgok, jelenségek szüntelenül változó világa vett körül, melyekkel dialógusba kezdtél, amik idővel rendre beépültek abba a kollázsba, amiben élsz. Szólnál erről kicsit bővebben?

– A változó képek bűvköre eddigi életem vizuális emlékeire vonatkozik. A negyedik osztály elvégzése után idősödő szüleim melegebb vidékre vágytak, mivel a kályhába való mosztrakás, a favágás, a nagy ház fűtése, nemcsak beszerzési nehézségekkel járt, hanem fizikai megterhelést is jelentett mindnyájuknak. Így hamarosan a Gyergyói medencéből a Bucsinon átkelve, a Küküllő

menti Erdőszentgyörgyön találtam magam, ahol a Ditró közeli fenyőerdők helyett lombhullató fákkal benőtt dombos táj fogadott. A folyó közelében fekvő új házunkat nemcsak az árvízveszély, hanem a kert hiánya miatt sem kedveltem, hiszen meghatározó gyermekkori élmények kötöttek a ditrói gyümölcsfákkal, málnával, egressel, ribizlivel dúsított „paradicsomhoz". A gyermek is változik, alkalmazkodik az új játszótársakhoz, és a domborzati különbségek dacára az itteni fürdési lehetőségek meg a gázfűtés kibékített a tájjal. Élménypalettám tehát újra gazdagodott, mivel kedvemre sportolhattam, a labdajátékok mellett teniszre és még bokszra is beírattak a szüleim. Szünidőben a sportjátékok mellett zsebpénzt kerestem az építkezésen. Az itt töltött három boldog év után következett, a marosvásárhelyi Képzőművészeti Középiskola környezetének egész napos tanulással töltött programja és a szakóráim helyszínéül kijelölt Kultúrpalota varázsa. Büszke voltam a káprázatos helyre, hol kiváló tanárok vezettek be a magas kultúrába, ugyanakkor féltem, hogy a vidéki nyolcas átlagú elméleti tudásommal nehogy kiessek a rostán. Vonzott Harag György látványban gazdag és Kovács Levente kísérleti színháza, és nagy izgalommal vártam a megyei szalonok kiállításain Nagy Pál, Balázs Imre, festészeti anyagát, a filharmónia koncertjeire pedig, mint bentlakóknak, a zenészekkel együtt, örömömre, kötelező volt járni.

– Ifjonti éveid következő állomása a kolozsvári Képzőművészeti Főiskola volt.

– Ahol egy év festészet után tanév végén ráébredtem, hogy kiváló eredményeim ellenére valami hiba van a rendszerben, mert a legjobb festő mellett én csak a szorgalmamért kaphatok magasabb jegyeket, ami egyáltalán nem volt ínyemre, és kértem a grafika szakra való átmenetelem jóváhagyását. Miklóssy Gábor és a többi szaktanár a festészeti műterem emeleti szobájába hívatott, és értetlenül nézve próbáltak kérelmemtől eltántorítani. Emlékszem, Miklóssy azzal érvelt, hogy minden nagy festő grafikus is volt, és ha elmegyek, többet már nem fogok festeni. Némileg igaza lett, de nem bánom, hogy három év grafikai tanulmány után Feszt Lászlótól, Ioan Horvath Bugnariutól és főleg Nica Ioachimtől tanulhattam valamit.

Hosszú lenne a főiskolai évek kellemes meg a kellemetlen emlékeiről mesélni, inkább rátérek Nagyváradra, ahová apám halála után édesanyámmal meg feleségemmel, Kerekes Gyöngyivel költöztünk. A kihelyezések versenyében elsők között választhattam váradi munkahelyet. Ellenben a rajztanári állásról csak később, a helyszínen derült ki, hogy az bizony kisegítő iskola. Szilágyi Varga Zoltán jó barátom a bukaresti rajzfilmstúdióba hívott, ahol a szakzsűri örömömre dicsérettel átküldött a kádereshez, hogy a felvételhez szükséges adataimat kitöltsem. Amikor azt mondtam, hogy az egyik testvérem Nyugatra disszidált, elfelejtették még azt is, hogy ott jártam. Így lettem nyolc évig „terapeuta" abban a szép városban, ahol a szecesszió kulturális öröksége vetekszik az európai városokéval. A szocialista diktatúra idején persze itt sem volt kolbászból a kerítés, szembetűnő lett volna – ha a szerelem nem vakítja el éleslátásomat –, hogy számtalan formában tombol a giccs az élet majd minden

területén. Az ízléstelenségeken túl, ráadásul hamis ideológiával folyt az agymosás. Erre akkor döbbentem rá igazán, amikor egyik hajnalon a szomszédommal, kétes reménnyel hosszú sort kiállva, tej nélküli üres üveggel tértünk haza, és délután a tanárok politikai gyűlésén a szomszéd kolléga patetikus hangon beszélt Ceaușescu elvtárs jóléti államáról. Ezek az élettények motiváltak arra, hogy a hazugságot humorral, a giccset tartalom feltöltéssel kezdtem reciklálni.

– Igen komoly előképzettséged lehetett, hisz Marosvásárhelyt a Képzőművészeti iskolában olyan nagyszerű oktató segítette első lépéseidet, mint Nagy Pál, a neves művészpedagógus. Ő volt a szellemi mentorod. Tőle kaptad a „kreatív alkotás eszköztárát". Például miket?

– Nagy Pál sokunknak mentora volt, hiszen műveltsége nemcsak a humántudományok terén volt kimagasló, hanem jártas volt a természettudományokban, az építészetben…, sorolhatnám sokrétű tájékozottságát. Általa szerettem meg József Attilát, Szilágyi Domokost, Hervay Gizellát, Katona József *Bánk bán*-ját stb. Emlékszem, hogyan lelkesített, hogy menjünk el az Illyés Kinga *Fagyöngy* című szavalóestjére. Pedagógusként alaposan felkészítette a hallgatóit, de a kérdésekre nem kész válaszokat adott, hanem képes volt fogalmi úton felerősíteni az alkotói energiákat, gondolkodni tanított. Differenciáltan oktatott, a merev rajzolót játékkal oldotta, aki túlságosan racionális volt, annak az intuitív képességeit fejlesztette. A mimetikus megfigyelő embert fantázia-gyakorlattal gazdagította. Például József Attila *Külvárosi éj* című verséből kiragadta a „vonatfütty" fogalmát, és ezt kellett lerajzolnunk. Kiváló gyakorlatnak tartom. A legtöbben a vonatot vagy a vélt síp szerkezetét próbálták ábrázolni. Kevesen érezték meg, hogy a sötét éjszaka csendjében az éles vonatfütty, amikor belehasít a levegőbe, tárgyként rajzolva nem ábrázolható. Jobb úton jár, aki a hangot érzékeltető vonal kifejező erejével, gesztusrajzzal próbálkozik, akár a *Fontana* hasított vászna, és máris a vizuális művészet eszköztáránál, a képzőművészet nyelvezeténél tartunk, ahol működik a kontraszt, a harmónia, a ritmus, az arány és az egyensúly is.

– A kolozsvári Képzőművészeti Egyetem elvégzése után – amint jelezted is – Nagyváradra kerültél, ahol egy kisegítő iskolában ismerkedtél meg a művészet terapeutikus szerepkörével. Hogy érzed, valóban gyógyít, s ha igen, hogyan gyógyítja a lelket, az embert a művészet?

– A világ nagymesterei közül többen gondolták úgy, hogy az általuk alkotott művekkel a társadalomban gyógyítani fognak, hittek a vizuális képek terapeutikus szerepében. Nézzük csak meg közelebbről Van Gogh, Piet Mondrian, Constantin Brâncuși műveit. Brâncuși például azt mondta, hogy „Az emberiség beteg, de egy arány, egy megtalált vonal kigyógyíthatja". Folytathatnám a sort, de abban, hogy a gyógyulásra akad-e példa, már nem vagyok ennyire biztos. Azt viszont tapasztaltam, hogy a motorikus tevékenység közben a szintetikus látásmódú embernek kedvez a dekoratív nagyfoltok kifestése, a részletlátók vagy analitikus szemléletűek pedig kis felületen képesek annyira aprólékosan dogozni, hogy mások még nagyítóval sem. Mindkét alkatot a vizuális munka

megnyugtatta. A pszichológia pedig arról értekezik, hogy a feszültséget, a traumát okozó rossz emlékeket a lelki beteg rajzolással hozza felszínre a tudatalattijából. Az is igaz, amit a művészekre szoktak mondani, tudniillik, hogy a művész az indulatokat, a negatív érzelmeket, a fájdalmas emlékeket kifesti magából, s ez által, az alkotás befejezésével felszabadul a feszültségei alól. A pillanatnyi boldogság élménye gyógyító hatással lehet a betegre is: jobb lesz a közérzete, az érzelmi állapota harmonikussá válhat, vagy egyensúlyba kerülhet a lelkiállapota. A kérdés az, hogy meddig. Erről a pszichiátria tudománya a kedélyjavító módszereivel sokkal többet mesélhetne.

A szellemileg visszamaradt vagy a később érő fogyatékosoknál bizonyos gyakorlatokkal egyes képességek, igenis, fejleszthetők: a megfigyelési, az összpontosítási, a kézügyességi, a színérzékenységi képességük például. A gyerekek között voltak, akik a nevüket sem tudták megmondani, meg olyanok, akik csak ültek, semmit sem csináltak. De akadtak olyanok is, akik szépen festettek. Vizuális világukat szenvedélyesen megszerettem, gyönyörködtem a festményeikben, dicsértem, biztattam őket, és végül öröm volt a szemükben látni sikerélményüket. Sokat kaptam tőlük. Olykor egy-egy motívumot kisajátítok hajdani rajzaikból. Ha nem tenném meg, szép vonalaik elmerülnének emlékeim tengerében.

– Hogy érzed, nálad hogy indul el az alkotói folyamat? Mivel kezdesz, töprengéssel vagy netán azzal, hogy megkísérled verbálisan megválaszolni a miérteket?

– Az alkotási folyamat az élménnyel kezdődik, aztán valóban hosszan tartó töprengéssel vagy párbeszéddel folytatódik. A dialógus tárgya lehet akár egy fénykép is, mint például az *Érzelmek felszabadítása egy rideg térből* című diplomamunkámnál (1979–1980). Ehhez a munkaciklushoz 25 rajz, litográfia és ofszet tartozott. Amint a cím is utal rá, egy felszabadítási performansznak nevezhetném a folyamatot. Témája a szabadság eszménye volt, amit egy zárdában nevelkedő lányosztály merev sorainak feltörésével fejeztem ki. A diktatúra enyhén szólva drámai helyzetében e fénykép motivációjával, metaforikus képi helyzetben, felszabadult ráérzésekkel szabadabbnak érezhettem magam alkotás közben. Esetemben a hagyományosan bevégzett műalkotás helyett a folyamat vált fontossá, olyan érzést szült, mint amikor az álló képkockákból filmet nézek.

– Első komolyabb installációdat 1986 után készítetted (Emlék filckalappal). De hogy folytatódott?

– Ezt igen hosszú lenne elmesélni. Röviden szólva, fontos megemlítenem, hogy a filckalappal és halászmellénnyel mutatkozó eszményképem Joseph Beuys volt. Kulturális emlékezetemben már 1983 óta az egyik legjelentősebb helyet foglalja el. A hagyományos művészetfelfogással szemben egy gigantikus programban gondolkodott, melyben az „állandóan változó világ ősalapját, a szubsztanciát" kutatta. Halálhíre szomorúan érintett, és a nagyváradi Mercur galériánk terében az *Emlék filckalappal* című installációt mulandó sírjelekből Beuys emlékére rendeztem meg. Hőszigetelő aranyfóliára lágy anyagokból, párnákból, egy hétig viselt filckalapból és két sírkőre rendelt porcelánfotó jelképből állt össze. Az egyik szimbólum az oroszlán, az emberek kreativitásának, a mindenki

kreatív erejének „tőkéjét" jelképezte, utalva Beuys „mindenki művész" szociális plasztika elméletére, mondván, hogy a „Közlés és a Kozmikus Szerelem tápláléka adja mindenkinek az életerőt". Az utcaseprőtől a mezőgazdasági termelőkön át az asztalosig vagy orvosig, mindenkit kreatív lényként kell fölfogni, ha a maguk területén „valami valódi létfontosságú terméket, tudnak létrehozni" – mondta. A másik jelképként egy kispárnára helyezett nyulat tettem azért, mert Beuys hite szerint ő az előző életében az átváltozást megtestesítő nyúl volt.

Az installációkészítés folytatása 1987-ben szintén Nagyváradon történt. Mintegy megemlékezési rítus tárgyi dokumentumaként *Emlékgeneráló szék*et mutattam be. Hajdani műtermi fotográfusok mintájára emlékfotózásra használatos valósághű hátteret, „Beuys kalappal" sejtelmes árnyékot biztosítottam, és amolyan fényképkeretként, faágat festettem. A festett pannó előtt kitömött állatok: nyúl, medve, oroszlán fényképei és ismert vásári emlékfejlesztők várták a látogatót, hogy egy odahelyezett székre beülve, fényképeztesse magát a munkámban. Beuysról tehát úgy emlékeztem meg halálának egyéves évfordulóján, hogy installációmban másokat is emlékezésre ösztönöztem. Ez a munkám az akkoriban ismert helyzettel szembeni párbeszédből indult, a fürdőhelyeken valós táj helyett, holmi hátterek előtt, kitömött állatok társaságában bájologtak a turisták, a giccsfénykép ezen olvasatát az emlékezés mellett a giccs reciklálásának szántam.

– *Efféle dialógusokról a '80-as években sok munkád született.*

– A piacon vásárolt giccsképbe – a beavatkozástól a végletekig menő kísérletig menően – három giccsfestőtől rendelt közös projekttel próbáltam a giccseiket tartalommal kiegészíteni. Feltevésemben bizonyítást nyert az a tény, hogy a hagyományos jelképek jelentésének „felejtéséből", „kulturális amnéziából" a giccsé vált hamis, hazug dolog átmenthető, visszaszerezhető, vagyis művészi emlékezéssé, artefaktummá váltható. 1997-ben a budapesti Ludwig Múzeum *Ad Hoc* című közös romániai kiállításán ezt installáltam.

Ha már az időszak egyezik, elmondom, hogy a kolozsvári grafika tanszék, ahol már hat éve oktattam, ösztöndíjjal Budapestre küldött, és én – a nemrégen alakult Intermedia szakot megismerve – a beuysi Nemzetközi Szabad Egyetem mintájára, hasonló tanszékben gondolkoztam. A 2002-ben elhatározott tervem a Partiumi Keresztény Egyetemen – kolozsvári román ajkú barátaim és magyarországi kollégák segítségével – megvalósulni látszott. Az eredeti intermédia szakirány szándéka adminisztratív okok miatt elmaradt ugyan, de helyette magyar nyelvű grafika szakirány lettünk. Viszont a tantárgyak kiválasztásánál több interdiszciplináris kurzust is bevezettünk, amelyek a tervezőgrafikától a vizuális kortársművészeti kommunikációig nyitott teret hagytak a hallgatók számára.

Az oktatói munkám mellett (szintén 2002-től) a *Várad* című irodalmi-művészeti folyóirat képzőművészeti rovatának a szerkesztője voltam. Ma nyugalmazott tanácsadóként és aktív kiállítóként újfent Beuysra, nevezetesen születésének századik évfordulójára emlékezem.

– Fáradhatatlanul keresed a rendet magadban, de nem tárgyak nélkül, ahogy azt a konceptuális művészet teszi. Ismerkedve munkásságoddal, egy helyütt azt olvastam, hogy számodra a művészet kísérlet, rejtély, válaszkeresés, terápia, az életkultusz kelléke. A giccsről is meglepően eredeti a véleményed: a giccs a diktatúra idején a valóság része volt, hamis szimuláció, de átmenthetőnek érzed, ha értelmet ad neki valaki.

– A nyolcvanas években én is hittem az esztétikai nevelés társadalomformáló ideológiájának hatásában a giccsember felvilágosítása által. Azt hittem, a rossz ízlés vagy a „giccstudat" tanulással művelhető, képzéssel, minőségi kultúrpolitikával fejleszthető. A baj ott kezdődött, hogy a bezártság okán még az elméletileg felkészült oktató is rosszminőségű színekben, hamis nyomtatványok után kellett oktassa a művészetet. Most az eredetiben látott remekművek előtt állva láthatjuk, hogy amit kéknek tanítottak, az a valóságban zöld. (Zárójelben jegyzem meg. hogy ha a tanfelügyelőség felkérésére irodalmi kabinetet kellett készíteni, a színek használatánál előre ukázként közölték: ugye tudják, hogy melyek a legszebb színek: a piros, a sárga és a kék?! A zöld nem tartozott a szép színek közé.)

A fogyasztói társadalomban giccsnagytakarítás helyett sokkal fontosabbá vált a gyógyítás. Mára a szimulacionizmus a szép és a giccs közötti különbségeket elmosta. Nem marad más hátra, mint a jól bevált művészetterápiás kísérletezésnek a folyamata, amelyben jogossá válik a giccs átmentésével való foglalatosság. A giccs Gillo Dorfles szerint is menthető, ha demisztifikálják, és újból felhasználják egészen más kontextusban.

– Megítélésed és tapasztalatod szerint mindenhol és mindenből kiragyog az isteni rend, a „rend tündöklése", a „splendor ordinis", ahogy Szent Ágoston mondta. A rend, a harmónia valóban annyira fontos, nélkülözhetetlen az életben?

– Csodálom Beuyst a spirituális energiák, a kreativitás demokratikus felmutatásáért és a fák lélekmentő monumentális emlékműveiért, ám ugyanakkor kedvelem Duchampot is a talált tárgyak (ready made) gondolata miatt. Ebben a kérdésben is dualista vagyok, hiszen a materiális anyagban keresem a spirituálist, az isteni szépséget, a dionüszoszi termékenység dinamikájában az apollóni gyógyító csendet. Nyitott szemmel járok, és érzékelem mindenhol az isteni rend tündöklését, pedig nem teszek mást, csak rögzítem két bádoglemez gányolt hegesztését, de csodálatos grafikát látok bele; ennek fényképéből született meg, például, a *Talált metszetek* című sorozatom. A falu szélén széttépett zsákról Alberto Burri *Sacco* című műve jut eszembe. Egy másik kirándulásom alkalmával áttetsző hullámfedélre tapadt rothadó falevelek az arte povera nagymesterét, Giuseppe Penonét hívták elő kulturális emlékeimből. Ezt az alkotási módot *Kulturális puzzle*-nek neveztem, amely, mint ilyen, egy hatalmas kirakott tér vagy mozaik. Itt valóban nem a kauzalitás függvényében lesz olvasható az environment, hanem a befogadó szubjektivitásának utasítására. Különben a világ véletlenszerű mintáját követi ez az aleatorikus rend.

A rendre vonatkozó kérdésedre konkrétan válaszolva, az alkotásban meglevő rendteremtés, jobban mondva rendszerépítés, tapasztalatom szerint visszahat az alkotóra. Mircea Eliade azt írta egy helyütt, hogy „aki rendet teremt valami-

lyen térben, az istenek példaszerű művét ismétli meg". Az ősi hagyományban tehát a rendezés szerepe a központ kijelölésével kezdődik, mivel a síkok áttörése csak a központban következik be. Alkotóként és nézőként is ennek a belső rendeződésnek a következtében érhetjük el a megtisztulás élményét. A művészi kompozíció változtatja meg „szemlélődésünk módját és emeli magához fel szellemünket és érzelmi világunkat" (René Berger). Ezt a bonyolult folyamatot a belső energiák mozgósítása a hatás-visszahatás rejtélyes elvével, az életkultusz rendre vágyó igényével magyarázom.

– Hogy értelmezzük azt a kijelentésed, hogy eklektikus a vizualitásod?

– Mivel nem a formaalkotás, hanem a gondolatépítés érdekel jobban, így sohasem törekedtem arra, hogy egy felismerhető formai védjegyem legyen. Ha észrevettem ennek a legkisebb jelét, akkor mielőbb elvetettem, és más típusú munkába kezdtem. Minthogy soha nem azért alkottam, hogy eladható árut termeljek, így a formalizmus nem vált kötelezővé számomra. És az a veszély sem fenyegetett, hogy manieristává legyek. Ami felismerhető nálam, az a dialógusok, a montázsszerű gondolkodás és a fotográfia többszöri alkalmazása. Tematikában pedig az emlékezés és a művészetterápia foglalkoztat. A megjelenési vizualitás nem homogén, jellemzően vegyes, vagyis eklektikus.

– Bevallásod szerint kísérletező alkat vagy. Ha nem tévedek, az újnak, ismeretlennek a keresését belső szükségletként éled át. Van ebben a folyamatban időnkénti szünet, percnyi megállapodás, avagy az ismeretlen keresése, felkutatásának szenvedélye állandó jellegű?

– Lehet, hogy az Ujvárossy nevemben az új jelző arra predesztinál, hogy az újra mindig fogékony legyek, a városi környezet pedig, építészetével, a múzeumokban őrzött kincseivel lebilincselnek. Viszont a helyzetem paradox módon visszás, hiszen nem városi, hanem falusi környezetből jöttem, és újfent oda vágyok vissza. Álmomban a sértetlen természet pazar világában járok, és áhítozom a paraszthaz édeni makettjére. De ha ébren vagyok, megint nyüzsgő újvárosi leszek.

– Úgy érzem, a te művészeti-alkotói munkásságodban az installációknak meghatározó szerepük és jelentőségük van: velük „párbeszélsz" a világgal és önmagaddal. Jól gondolom?

– Az installáció talán a legősibb művészi kifejező eszköz. Mai szemmel nézve a barlangok festményeit, az ősi lakozást, a parasztság házrendjét, a kerteket, mind-mind installálták. A technikai kultúrából átvett kifejezés Jackson Pollock műveinek megjelenésével kezdett elterjedni, amikor faliképére „lépve" tulajdonképpen a festővászonra lépett. Általa megjelent a nyitott mű fogalma, és innen kezdve a valós tér konkrétuma kitágult, és a művészeti installációban – akár valami díszlet körül – lépkedhet a néző. Vannak természeti, helyspecifikus, fehér dobozszerű vagy múzeumban elhelyezett installációk. Sorolhatnánk. A párbeszédemet illetően a giccstől kezdve, a népművészeti emlékeimen át a kulturális emlékezetig sok minden jöhet számításba. Mindezeket természetesen a jelen szemüvegén keresztül láttatva.

– Hogy érzed: a hagyományos ábrázoló művészet fölött eljárt (volna) az idő? Mélyebbre kell tán hatolni, esetleg másutt és főleg másképp fürkészni, kutatni, tetten érni a létezőket, beleértve az emberi univerzumot is? Egyféle revideálás idejét éljük?

– Nem gondolom, hogy az idő eljárt volna az ábrázoló művészet felett, hiszen az életem során már többször találkoztam és találkozom vele ma is töményen: a szocialista realizmus, fantasztikus realizmus, hiperrealizmus, szabad figuráció, újrealizmus és a pop art vagy legújabban a destruktív décollage formájában. Én úgy vagyok evvel, mint egy régi hanglemezzel: ugyanazt hallgatom, de azért mégsem, mert minél többször játszatom le, annál többet kopik, és sohasem lesz ugyanolyan, mint újkorában.

– Kérlek, fogalmazd meg röviden ars poeticádat!

– Minden sorozatom bizonyos tárgyi dialógus, vizuális indok, hogy általa feltárjak valamit magamról és a mindennapi valóság explicit emlékeiről. Az alkotási folyamat érzelmi fejlődést, átalakulást jelent, valamint felszabadulást abból a léttérből, melyben mindannyian élni kényszerülünk.

Aniszi Kálmán

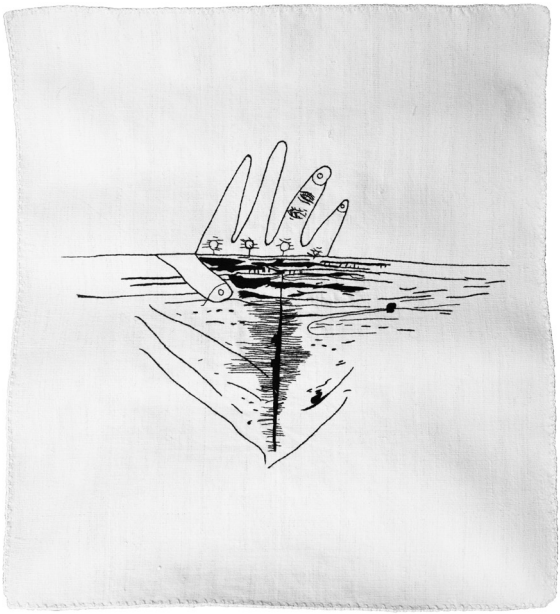

Ujvárossy László: Hímzés a hozományból II., 1984–2020

ANISZI KÁLMÁN (1939) író, publicista, ny. egyetemi oktató. Bihar megyében, Magyarkakucson született. 1985–90 között a *Korunk* folyóirat szerkesztője. 1990 óta él Magyarországon, 2000-től a folyóirat megszűnéséig a *Kapu* főmunkatársa volt. Legutóbbi kötete: *Árral szemben* (tanulmányok, 2020).

Suhai Pál

Parázs

Babics Imrének

Amit magamnak kértem rég, szigorúan, bizalmasan,
kívánhatom talán most már tenéked is, szemedbe is,
remeteként Bakonyszücsben ki elvonultan élsz, hogy írd,
hogy éld, Imre, a műveddel az Ég örök varázslatát –
lények között Te legföldibb, lények között oly egyszerű,
akár egy kő a tóparton, és ilyen műved súlyra is.
Mozdíthatom, de nem könnyen, a *Gnózis*od akár Juhász
Ferenc verse, a *Tékozló ország,* dantei látomás,
mint ő, Te is beoltottad éles szemzőkésed acél
hegyével a vers hajlékony ágát a korszerű regény,
egy Joyce eposzi törzsébe. Műved három regiszteren
játszik velem, de egyszerre. Szinte nem is tudom, hogyan
fogjak neki, hogy' olvassam. Verses regény a műfaja?
Hozzám egy mai Puskinnak a hangja így beszél, ilyen?
Vagy minthogyha a legtisztább vers érce zengne, melyben a
Takáts Gyula-i tájlíra szép természetszemléletét
felülírja a versmondat ó-hermetizmusával? Ó,
felülírja e költészet. S hadrendbe állva, íme, ők,
hexameter-falanxukkal, zárt sorokban a hopliták
nehézfegyverzetű népe, szabályos verssorokban – ám
könnyűfegyverzettel mások, gyalog, lovas „szabálytalan"
prózasorokban. Így küzdnek. Így is, úgy is minduntalan
egy vak dalosra, Elsőre figyelmeztetnek engem ők.
És ezt kell tennem, „csúszkálnom", Imre, kedved szerint, ma is.
Ha megjátszod a glissandót, egyik bugyrából engemet
a Lét rögtön a másikba, a tűzből jéghidegbe vet.
Barázdáidon elbotlom, míg ezt találgatom, a mű
sokhangú fabulájának elbeszélői szólamát.
Néha egy pimasz macskáét. Mit egyét! Bnuckóét, vele
e bájos E. T. A. Hoffmann- és Eliot-paródiát.

Suhai Pál (1945) költő, esszéíró, műfordító. Utóbbi kötete: *Casanova visszanéz* (2020).

De Bulgakov remekművét, *A Mester és Margaritá*t
is megidézi ám könyved – elorzott rangra lánymosolyt.
Te Emlék, Béla és Atkó végül kudarcba fulladó
groteszk szövetkezését, ezt idézed biztatásul. Ez,
megváltástervük íratta regényedet, alakjaid
lírauralmi ábránddal kacérkodó történetét?
Olvashatom, de kés kőben! – majd olvad s olvaszt engem is.
Műved rabelais-i bőségét s jókedvét, a gonoszkodót
rám egy-hullámban árasztja, s azon kapom magam, hogy e
fogyasztóiság-bírálat ellenutópiáinak
fantasztikus remeklése mind hangosabban s egyre csak
belőlem, már belőlem szól. A kifejezés e pazar
tűzijátékán lassacskán elnémulok, elhalkulok.
Parázs, amely meggyúlt egyszer és most magába fojtva ég.

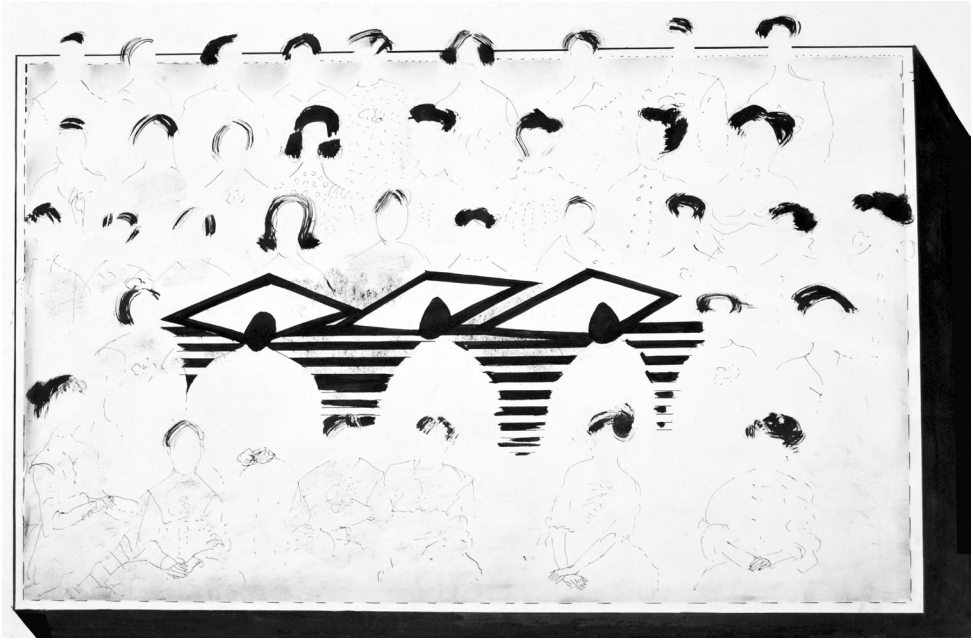

Ujvárossy László: Érzelmek felszabadítása egy rideg térből 3., 1978

Mező Ferenc

Afganisztán és a Vietnám-szindróma

„A földrajz a legalapvetőbb tényező az államok külpolitikájában, mivel a legállandóbb is egyben. Miniszterek jönnek és mennek, még a diktátorok is meghalnak, de a hegyláncok háborítatlanul állnak."
(N. J. Spykman: *Amerikai stratégia a világpolitikában*)

Mi történik most a világban?

Afganisztán tipikus példája a rossz döntések sorozatának! Iskolapéldája hogyan ne foglalj el egy országot. 19 év és 10 hónap ment el a történelemből, majd 20 év és több ezer milliárd dollár tűnt el az istenek oltárán, már-már úgy tűnik, teljesen feleslegesen. Miért? Mert nem vették figyelembe a földrajzi meghatározottságokat, az etnikai sajátosságokat, és nem vonták le a történelmi tanulságokat! Így a döntéseket egyedül a rövid távú politikai érdekek határozták meg hosszú távon. Ez nem egyedi eset; írhatnánk Irakról, Líbiáról, Maliról és így tovább, ez egy tipikus nyugati cselekvési sor, mikor nem érti a másik kultúrát, a másik civilizációt, a másik világot, és kizárólag nyugati politikai receptúrából dolgozva akarják megváltoztatni az ott talált avítt dolgokat. Nem, ezek az át nem gondolt cselekvési sorok, hazaküldött győzelmi jelentések, mosolygó gyerekekkel teli fotók világa bizony-bizony mind hazugságnak bizonyult. Nem oldottunk meg semmit, sőt mindenhol nagyobb galibát okoztunk, és rengeteg pénzt költöttünk el feleslegesen.

Vizsgáljuk meg az okokat, miért és hogyan jutottunk el idáig! Majdnem minden amerikai geopolitikus és politikus azt mondja, szükségszerű volt bevonulni és most kivonulni is. Akkor az a rengeteg emberélet, sok százezer menekült és sok ezer milliárd dollár elégetése is szükségszerű volt? Ki az a kiművelt fő, aki szükségszerűségről beszél? A szükségszerű bevonulásról, avagy a szükségszerű vereségről?

Erre is választ próbálunk adni, mint megannyi kérdésre, de először nézzük meg, létezik-e egységes Afganisztán mint állam, egyáltalán létezett-e a mi európai fogalmaink szerint? Milyen viszonyban van a vele szimbiózisban létező Pakisztánnal, Tádzsikisztánnal, Üzbegisztánnal? És miért mondja már most Teherán, hogy minden afgán menekültet átszállít a török-iráni határra! Becsült létszámuk meghaladja az egymilliót! A Törökországban már így is 4 millióan

Mező Ferenc (1967) PhD, habil, egyetemi docens (Debreceni Egyetem). Szakterülete: politikai földrajz, geopolitika, területfejlesztés, területi tervezés. Legutóbbi kötetei: *Régiótervezés és térségmenedzsment* (2018, jegyzet, EKE), *Projekttervezés és finanszírozás* (2018, jegyzet, EKE).

várják, hogy Európa országaiba, például Németországba, Hollandiába és Svédországba juthassanak. Mi van az itteni sakktáblával, ki a fekete, ki a fehér, és vannak-e itt értékes mezők, melyeket át kell értékelni? Mitől fontos, nem fontos! Mitől volt fontos 19 éve, és mitől nem fontos jelen időben?

Mi változott? Mit oldottak meg a nyugatiak? Megoldottak egyáltalán valamit? Eltüntettek-e valami fontosat a cilinderben? Van-e az egész mögött fel nem fedett, rejtjelezett üzenet, csapda, esetleg duplacsavar. Vagy egyszerűen Vietnám-szindróma, óriási blama, vereség a köbön? Miként lehet, hogy a tőlünk több ezer kilométerre levő válság, káosz, baj egyszer csak bekopog az európai ajtónkon? Helló, itt vagyok, van-e hely nálatok?

Vajon hasonlítható a peloponnészoszi háborúban megtörtént szicíliai kudarchoz (i. e. 415–413 között Athén expedíciós serege óriási veszteségeket szenvedett, ami nagyban hozzájárult Athén dominanciájának elvesztéséhez), Irak és Afganisztán jelentheti Amerika birodalmi kudarcát és hanyatlását, lehet-e ez az ő szicíliai kudarca, mely sokkal több mint egyszerű vereség, már-már végzet. S valamit megmutat a jövő árnyaiból. Analógiában talán inkább a római a gyakorlatiasabb példa: a teljes birodalom romanizációja (itt a globalizáció) idővel egységet teremtett a különféle törzsek között, lehetővé téve, hogy azok együttesen szálljanak szembe Rómával, mivel még nem érezték sajátjuknak a kultúrát, amihez csatlakoztak. A globalizáció, amely bizonyos értelemben a világ amerikanizálódását is jelenti, az amerikai hegemóniával való szembenállás eszközeként is szolgál. A légiók az összeomlás szélén! A birodalom agóniája elkezdődött. Mi a fontosabb, a jel maga vagy amit mögöttesen tartalmaz? A hegemóniából való okos visszavonulással ugyanis egy állam vagy egy birodalom tovább maradhat erős pozícióban. Amerika legjobban tenné, ha felkészítené a világot saját elévülésére. Ily módon egy valódi cél érdekében munkálkodna, és nem pusztán azért, hogy kedvét lelje önnön hatalmában!

Hol van Afganisztán a sakktáblán? Volt, van és lesz-e?

Vissza az első megválaszolandó kérdéshez: létezik-e olyan állam, amit Afganisztánnak hívnak? Létezik-e egységes Afganisztán, vannak-e államnak megfelő ismérvei, működik-e olyan, hogy közigazgatás, hivatalok, posta, pénz, a fizetés megérkezik-e, stabilitás, közbiztonság, iskola, nők, lányok járhatnak-e iskolába és meddig stb. Nemzetközi szinten létezik egy olyan jól körbehatárolt állam, amit Afganisztánnak hívnak, és Kabul a székhelye? Igen: papíron! Ha közelebb hajolunk a térképhez, jól láthatjuk a számtalan más-más nyelvet beszélő népet, törzseket, akik egymás ellen hadakoznak. Az Amerika-barát kormány látszott a leggyengébbnek és a legkisebb területen regnálónak; aki afgánnak gondolja magát, és nyugatbarát, éppen ezért mindenki utálja! Most hogy a legnagyobb amerikai támaszpontot a Kabul melletti bagrami komplexumot kiürítették az amerikaiak, rögtön elfelejtettek szólni a központi kormányzatnak, úgyhogy a több ezer teherautónak, élelmiszereknek, vízkészletnek, gyógyszerkészletnek lába kelt, még jó, hogy a lőszerkészletet megsemmisítették. A 300 ezres hadsereg összes fegyvere, gépjárműve, harci eszköze, lőszere, robbanószere már

a talibán hatalom kezében van! Te jó isten – mondhatnánk! Mit fognak ezzel csinálni…? S már látszik, már kezdik…

Tanulság, hogy semminek nincs tanulsága.

Afganisztán egy hegyvidék, magas hegyvidék, hágók, szurdokok szelik át, régi karavánutak. Innen minden lentebb van, északra, nyugatra és délre is. Vagyis mindig elválasztó és egyben összekötő terület a különbözőségek között, különböző gazdasági, kereskedelmi egységek és igen különböző birodalmak között. Így volt régen is és most is. A 19. század közepén az orosz birodalmi befolyási zónát és a brit gyarmatbirodalmat választotta el, ezt hívták akkoriban ütközőzónának. Az a terület, ahol különböző érdekek ütköztek. És igen, ez vezet el bennünket egyenesen a Durand-vonalhoz, amely jelképe lehet a „hogyan döntsünk mások háta mögött róluk"-egyezményeknek, amiket mindig véres háborúk sorozata követett. Így eljutunk az angolok szégyenteljes vereségeihez (első brit–afgán háború 1838–42), a megszálló csapatokból egyetlen túlélő, egy sebész jutott vissza Indiába, és annak a következményeihez, amellyel meghúztak egy mesterséges határt, ami most is megfelel a pakisztáni–afganisztáni határnak. Vagyis egy gyarmattartó nagyhatalom pillanatnyi hatalmi érdeke égett bele a térképbe évszázadokra. Ugyanúgy, ahogy Irakban, Líbiában, Szíriában, Maliban, Nigerben, Csádban, vagyis az összes válságzónában, és természetesen a nyugati átlagember a félretájékoztatás okán csodálkozik: „pedig mi segítünk és ezek a hálátlanok meg háborúznak, na de ilyet…"

A hegylánc védlánc, a völgyekben nemzetiségiek

Afganisztán nemzetiségi térképe sokrétű, plusz a törzsi felosztás legalább annyira erős. Az ország délnyugati csücskében élnek a beludzsok, a középső sávban a pastuk. Mindkét nép szállásterülete mélyen benyúlik a szomszédos Pakisztánba, ahol amúgy mindkét nép többsége él. A pastuk területének északnyugati határán vegyes lakosságú terület van, a pastu–hazara–üzbég keveredésből létrejött népcsoportnak saját identitása van. Az ország közepén élnek a síita hazarák (őket Irán támogatja). Afganisztán északnyugati határvidékét türkmének lakják, tőlük keletre élnek az üzbégek, a tádzsikok és a kirgizek. Kabultól keletre nurisztániak laknak. Hogy még bonyolultabb legyen: közös származás ide vagy oda, a pastuk, ha éppen nem a szomszédos népekkel háborúznak, egymást mészárolják. A két legnagyobb törzs, az afgán viszonylatban felvilágosultnak számító, 25 százalékban írástudó durranik és a harcias gilzaik különösen gyűlölik egymást, és ennek a jelentősége nem elhanyagolható. A törzsi háborúra remek lehetőséget ad a pastuk becsületkódexe és íratlan alkotmánya, a pastunvali, amihez képest még a legkeményebb sária is liberális reformprogramnak bizonyul. Mondhatnánk, ez nem egy jó „kombó"!

Miután a britek több kísérletből sem tudták meghódítani a mai Afganisztán területét (1838–42, 1878–80), a gyarmatosított India védelmében három határvonalat húztak. Az első határvonal a mai Pakisztán, Pandzsáb és Szind tarto-

mányát választja el az Észak-Nyugati Határvidéktől és Beludzsisztántól. A második vonalat 1893-ban egy londoni ügyvéd, Sir Mortimer Durand húzta meg. Ez fontos, nagyon fontos! Ez a híres – már említett – Durand-vonal. Bár Afganisztán sosem ismerte el, mind a mai napig azt tekintik Afganisztán és Pakisztán határának. Vagyis a pastu törzsi területeket kettévágták (1/3–2/3), de a törzseknek nem szóltak, azok meg tovább legeltettek völgyről völgyre, láncról láncra, utána az állatok csempészárukat szállítottak, fegyvereket majd kábítószert. Ha megállítják őket, mondván ez határ, zavarukban lőnek, mert ezek a hegyek az övék, ahogy apáiké és nagyapáiké is voltak. A harmadik vonal nagyjából a pastu törzsi területek északi határa. A britek az Észak-Nyugati Határvidéket és Beludzsisztánt közvetlen, a pastu törzsi területeket közvetett befolyásuk alatt tartották. Éppen ezért nem értenék, ha a pakisztáni állam tényleges államként szeretne a területükön működni. A mai Pakisztánban az Észak-Nyugati Határvidék és Beludzsisztán is tartomány, elvileg a kormány uralma alatt áll. Az Észak-Nyugati Határvidék Afganisztánnal határos területeit hivatalosan Szövetségileg Ellenőrzött Törzsi Területeknek (FATA) hívják, ami eufemizmus, lényegében azt jelenti, hogy a hely, ami szerintünk a miénk, de a helyiek nem hallgatnak ránk.

Britek, szovjetek, amerikaiak (vérrel írt történelem)

A gyarmati rendszer összeomlása után megjelent, a britek uralma alól szabaduló Pakisztán muzulmán állam, mely szorosan – már csak az említett pastuk okán is – összefonódott északi szomszédjával. Mivel Pakisztán is soknemzetiségű, több régióból összetapasztott ország, a titkosszolgálata át- meg átszőtte Afganisztánt is. Mivel hamarosan az USA kiemelt szövetségese lett, így ezeket a csatornákat a CIA is elkezdte használni. Ez viszont a Szovjetuniót is erősen kezdte érdekelni. Megjegyezendő, hogy a cári külpolitikát változatlanul követte ebben a térségben. És 1979-ben elérkezetnek látta, hogy katonailag is beavatkozzon a térségbe (a villámháborúból évek lettek). Nyilván Amerika vietnámi vereségét úgy értelmezte, ez gyengeség, és hogy ő térnyerésre tudja használni. Ebben a brezsnyevi éra katonai és politikai vezetői nagyot hibáztak, felszabadítóként szerettek volna érkezni, mint a kommunizmus és internacionalizmus, de megszállók lettek hetek alatt, és a tévedésük igen kiterjedt háborúhoz vezetett, melyben áttételesen az USA gépezete is kivette a részét, pénzzel, tanácsadókkal, fegyverekkel. Sajnos CIA tévesen úgy fogta fel, hogy az ellenségem ellensége a barátom, de sajnos hosszú távon saját elkövetkezendő ellenségeit fegyverezte fel. S miután ők győztek, és a szovjet csapatok kivonultak, a győzelmi mámorban, ahogy lenni szokott, új ellenségek után néztek. A szükségszerűen oroszellenes koalíció is egymásnak esett a nyugati fegyverarzenállal, így azért sokkal nagyobb pusztítást tudtak egymásnak okozni. Természetesen a legnagyobb vesztes ilyenkor mindig a polgári lakosság, mert az nem tud védekezni… Egy külföldről finanszírozott több évtizedes polgárháború vesztese a helyi kultúra,

megszűnik az évszázados munkamegosztás, kereskedelem, gazdaság, ez mind átalakul, átalakult és a több évszázados kultúra helyébe a kényszerű máktermesztés lépett. Kábítószer-gazdaság! Ja, ezt sem sikerült megoldani, a fizetőképes kereslet nagyúr!

Északi-szövetségnek a nem pastu afgánok tálibellenes koalícióját hívják. Rasid Dosztum üzbég és Ahmed Maszúd tádzsik hadurak alapították. A 2001. októberi amerikai katonai beavatkozásig folyamatos védekezésre kényszerültek, legjobb pillanataikban is legfeljebb az ország húsz százalékát tartották ellenőrzésük alatt. Az amerikaiak nem őket támogatták, hanem a tálibokat az oroszok ellen (talán a pakisztáni titkosszolgálat miatt), majd az oroszok kivonulása után a tálibok lepaktáltak az amerikaiak fegyverével és pénzével, Bin Ladennel. Nagyon tanulságos sztori az elkövetkező nemzedéknek. A megbukott kormányzat is az Északi Szövetséggel próbált együttműködni a tálibok ellen. A harc elkezdődött a Pándzsír-völgyben, a sokat látott völgyben! Mit jelent ez? Azt, hogy Afganisztán gyorsan hull darabjaira és részeire, s hogy soha nem volt egységes állam, csak a wikipédián, a szójegyzék alatt. Népek vannak, klánok, síiták és szunniták, völgyek és hegyláncok, szétszabdalt vidék!

Visszatérve – az amerikaiak 2001. október 7-én támadták meg Afganisztánt a *Tartós Szabadság Hadművelet* (jó név!) keretében. A későbbi években folyamatosan nőtt az afganisztáni amerikai és NATO-csapatok létszáma, 2010-ben érte el a csúcspontot, amikor a muszlimok által „kereszteseknek" nevezett NATO-haderő létszáma 100 ezer fő lett. Az orosz megszálló erők voltak 100–120 ezren. Ezzel forma-forma lett. A kabuli kormányzat még megkapja az évi 5,2 milliárd dolláros katonai segélyt a tálibok elleni harchoz. A nyugatbarát afgán kormány 36 százaléknyi területet és 48 százaléknyi lakosságot uralt a kivonulás pillanatában, ami hetek alatt rohamosan összeomlott, és a nagyobb városok, valamint Kabul elvesztésében és a reptéri exodusban csúcsosodott ki. Olvadt, mint a nyári gleccser a napsütésben, hőhullámban. Mit jelent ez? Ezermilliárd dollár felesleges „elégetését" és kudarcát, a 300 ezres afgán katonai erők harc nélkül feladták harcálláspontjukat és az „ezer szúrás" gerillamódszer teljes sikert hozott. Vagyis, a valóságban az Amerika-barát kormánynak valós támogatottsága, kormányzóképessége, egyáltalán képessége bármire is, nem volt. Mit tett a Nyugat és Amerika? A kormánytagokat kimenekítették, de az addigi valós szövetségeseit, mármint a városi értelmiséget teljes mértékben cserbenhagyták, magára hagyták. Saigoni képek ismétlődtek meg Kabul utcáin, nagykövetségi negyedében, nem különben a kabuli repülőtéren. Gondoljunk a repülőkön fürtökben csüngő elkeseredett emberek látványára! Geopolitikai úthenger, változás a változásban, jel a jelben!

Új korszakot a világpolitikában

- Drámai változások várhatók (shakespeare-i).
- A polgárháborús helyzet eszkalálódik.

- A migránshullám újratermelődik, újra Európa kapujában, oltások nélkül, delta variánssal fertőzve.
- A helyzetet bonyolítja, hogy a menekültek túlnyomó része szunnita, és a szomszédos síita Irán inkább Törökország és Irak felé át is utaztatja őket, hogy ne nála jelentsenek ellátási gondokat és feszültségeket.
- A világpolitika sokoldalúvá válik, Kína szerepe Pakisztánon keresztül erősödik a térségben (ld. színesérc-egyezmény).
- Irán szerepe is újraértékelődik (stabil-instabil viszonylatban).
- A civilizációk közötti erőegyensúly módosul.
- A nyugati típusú demokrácia kudarca nyilvánvalóvá válik a fejlődő világ nagy részén (ld. demokrácia export).
- Az egységesítő törekvéseknek vége. Sokan úgy látják, hogy a több nemzetiségű országban a pástu táliban rendszert elsősorban az északi területeken élő tadzsik, üzbég nemzetiség nem fogja elfogadni.
- Külön gondot jelenthet a nyugatiasodott (a vidékhez képest) Kabulban, illetve nagy városokban a már bejelentett Saría (sharia) bevezetése, amely a migránshullámnak ad egy újabb lendületet.
- Síita–szunnita-ellentét eszkalálódása: a lakosság közel 20 százaléka síita, tőlük már az idén be akarják szedni a keresztény-adót (kevés a keresztény, és úgy gondolták, hogy a költségvetésen így segítenek).
- A többpólusú Afganisztán szegénységbe süllyedése megállíthatatlan – lejtő.
- Kabul elfoglalása és a nyugatbarát adminisztráció, hadsereg pár hét alatti összeomlása egészen új helyzetet teremtett.
- Az iszlám radikális szárnya egyértelműen győzelemként aposztrofálja, és újra erőre kap, aminek a következményei nehezen megjósolhatók.
- Nyugat befolyása tovább csökken.
- Új szövetségek alakulhatnak ki a Nyugattal szemben.
- A pástuk Afganisztán 36 milliós népességéből 42%-ot tesznek ki, vagyis 15,5 millió fő, Pakisztán 217 milliós népességéből 15,5%-ot, közel 34 millió fő, így együttesen egy 50 milliós népről beszélünk, aminek akár állama is lehet Pastunisztánia néven. Már megint egy új állam!
- Precedenst teremthet a határok átrajzolására!
- Ez viszont teljesen felboríthatja a térség államait, dominóelemeit: Pakisztán (önmagában sem egységes állam és nemzet), Kasmír, India (12%-a a lakosságnak muzulmán), Kína (tovább erősödik a térségben), Irán stb.

A valós jelentés „szépsége” – káosz

Az iraki háborúból sem tanultak semmit 2003–12 között, meg tegyük hozzá, bebizonyosodott: nem volt felhalmozott tömegpusztító fegyvere az iraki diktátornak. Irak is egy nagyhatalmi sakkozás, rajzolás eredménye volt, egy csiki-csuki parti vége. Összezártak a folyóköz tágabb környékére szunnitákat, síitákat, arabokat, kurdokat, muzulmánokat, kereszténveket. A szunnita kisebbség

hegemóniáját felváltotta a többségi (talán demokratikusabb, mint ami volt) síita uralom, iráni befolyással (gárdisták itt, gárdisták ott). Az ISIS is azért tudta párezres katonai egységgel a másfélmilliós várost, Moszult elfoglalni, mert a szunnita katonák és a lakosság felszabadítóként fogadta őket. És miként foglalták vissza? Iráni gárdista tábornokok parancsnoklása mellett, kurd katonák kitiltása közepette (azért pikáns).

Mi lett a háború eredménye? Irán behatolt a közel-kelet mélyére, Irak jelentős része a fennhatóságuk és befolyásuk alatt van. Szíriában a 14,5% alavita (Ali hívő), vagyis síita katonai elit maradt hatalmon, az úgyszintén a libanoni síita hezbollah csapatok segítségével. Irán–Irak–Szíria–Libanon-tengely, síita félhold. Ez lett a milliárd dollárokból és a több tízezer halott amerikaiból. És milliók nyomultak be az Unió országaiba! Sorra nem sikerült a demokrácia exportja, sőt kudarc-kudarc hátán.

Líbia sem lett egy sikertörténet a Földközi-tenger partján, Olaszországgal szemben, megszűnt az állam, van kormány Tripoliban és Bengáziban (amely sohasem volt egy állam történelmileg), és csak sejtjük, mi van bent a sivatag mélyén, migránsok és ellenőrizetlen fegyveresek.

Maliban és Nigerben zajlik a franciák Afganisztánja, több ezer francia katona évek óta háborúzik az évi több milliárd eurót igénylő háborúban. Melyből részigazságokat tudunk, de sajnos nemcsak az iszlamista felkelők ellen, hanem a gyarmati határok következtében hontalan tuaregek ellen is folyik a küzdelem (berber nyelvet beszélő népcsoport Algériában, Maliban és Niger közös határterületén élnek több tízezer négyzetkilométeren). Már megint a vonalzóval húzott határok, a nyugat gyarmattartó múltja visszahúz bennünket a demokratikus mítoszoktól a valóságig.

A hatalom egyirányú folyamat, a vereség megengedhetetlen, vagyis nem történhet meg, valami más történik meg, győzelem, taktikai kivonulás, hadászati átcsoportosítás? Politikai megoldás ideje jön el stb. Egy biztos, hiába nem fogadják el a vereséget, már mindenki erről beszél. Az állami megrendelésen meghízott bennfentes cégek csendben vannak, sunnyogás van! De a világpolitikai átalakításához ez elég? Amit tesz a Biden-kormányzat, az sok vagy kevés? A vietnámi analógia sajnos nem erős, az emberek túlnyomó részének ez jut az eszébe, nem véletlenül. Mégis mindennek az elfedése történik, fedő sztorik, forgatókönyvek gyártása folyik futószalagon, fake news, szeméttel kell kitömni a hírcsatornákat (Pipe-tömítés), hogy az igazság véletlenül se látszódjon. Megindul a gyár: a koporsók helyett híreket, álhíreket gyártanak! A Teremtő meg jót mosolyog, hogy mit teremtett, majd befelé fordul és kesereg!

Biztos, hogy ezt akarták? Mi értelme volt ennek? Ha nem a birodalom kínlódása, beteges rossz reflexe ez! Mindent tönkretenni, ami még emlékeztet valami államfélére, és egy káoszos, polgárháborús valamit teremteni, aminek a végső eredménye milliós emberfolyam Európa felé. Emberfolyam Afganisztánból, Szíriából, sőt az egész Szahel-övezetből (sivatagosodás, túlnépesedés, háborúk zónája ez). Megoldás nincs, álhumánum, össze-vissza beszélés az van.

Végső soron az át nem gondolt gyarmati rendszer utáni rajzolgatás a végső hiba, amit nem engednek – valamiféle groteszk ragaszkodás miatt – átrajzolni! Koszovót engedték önálló államként aposztrofálni, ha netán Észak-Macedónia szétszakadna, akkor megvalósulhatna három albán területből a Nagy-Albánia, mely iszlám állam lehet. Vajon milyen érdekek mozgatják a háttérhatalmat? Mert ezt csak hibának aposztrofálni, erős túlzás! Mindig meghúzódik a hátsó szándék a függöny mögött. A színpadkép megkonstruált valami, a rendezés eredménye. A hazugságot kell igazsággá kovácsolnia! Igaza lenne Murray-nek Európa haldoklásáról, lásd az *Európa furcsa halála* című könyvében leírtakat!

Mit történik most valójában? Sokan gondolják; messze van, tőlünk nagyon messze! Sajnos a mai világban nincs olyan hogy messze, ami Afganisztánban történik, az hatással van a közel-keleti viszonyokra is, ami pedig a Közel-Keleten történik, az már kihat a hátsó kertünkre és a mi városaink és gyermekeink sorsára! A dominók sorra elfeküdnek… – és a holnap? Itt lesz nem sokára…

„Afganisztán egy temető, lehetetlen elfoglalni, viszont mindig ellenőrzésünk alatt kell tartani" (Sir Mortimer Durand).

FELHASZNÁLT IRODALOM

Ausgerechnet in US-Geländewagen fahren die Taliban Richtung Kabul (2021) https://www.welt.de/politik/ausland/plus232159367/Afghanistan-Ausgerechnet-in-US-Gelaendewagen-fahren-die-Taliban-Richtung-Kabul.html https://hirado.hu/kulfold/cikk/2021/07/22/brit-elemzo-kirobbano-zajos-siker-volt-az-amerikaiak-afganisztani-kalandja

Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktábla*. Budapest, 2018, Pátria Nyomda, 320.

Friedman, George: *Következő évtized*. Budapest, 2015, New Wave Media, 264.

Kaplan, Robert D.: *A földrajz bosszúja*. Budapest, 2019, Antall József Tudásközpont, 479.

Marshall, Tim: *A földrajz fogságában*. Budapest, 2016, Park, 345.

Mező Ferenc: Afganisztán és a hegyláncok bosszúja. *Magyar Nemzet*, 2021. július 30., 11.

Mező Ferenc: BigTech-demokrácia és demográfiai válság az USA-ban. *Hitel*, 2021/július, 7–19.

Mező Ferenc: Törökország mint Európa geopolitikai kulcsa. *Magyar Idők*, 2018. 11. 17., 10.

Mező Ferenc: A kurd népszavazás után, *Magyar Idők*, 2017. 10. 17., 10.

Mező Ferenc: A geopolitika formaváltozásai. *Valóság*, 2007/7, 87–106.

Mező Ferenc: A kapitalizmus ideológiája. *Politikatudományi Szemle*, 2007/3, 45–69.

Mező Ferenc: India és a hindu nacionalizmus a 21. század elején. *Valóság*, 2002/2, 50–66.

Mező Ferenc: Pakisztán és India harci Tánca Kasmír körül. *Új Honvédségi Szemle*, 2002, 49–64.

Mező Ferenc: Új kaukázusi krétakör. *Valóság*, 2000/5, 38–53.

Mező Ferenc: A kurdok és a Közel-Kelet. *Valóság*, 2000/2, 85–95.

Murray, Douglas: *Európa furcsa halála*. Pécs, 2019, Alexandra, 367.

Spykman, N. J.: *America's strategies in world politics: The United States and the balance of power*. New York, NJ, 1942, Harcourt, Brace and Company.

Nyilasy Balázs

Irodalomelmélet, teória, teoretizmus

Az elmélet Franciaországban már az ezerkilencszázhatvanas években jött, látott és győzött. Az elődeivel szembeforduló új nemzedék a teoretikus strukturalizmus–posztstrukturalizmus jegyében hódította meg és gyarmatosította az irodalomértés terrénumait. 1963-ban a *Sur Racine*-vita során Roland Barthes magától értetődő önbizalommal söpörte le Picard professzor „hagyományos", irodalomtörténeti érveit, aggályait, s 1968-ban hatásos tanulmányban jelentette be a szerző halálát. Az utóbbi ügyében a hatvanas évek legvégén Michel Foucault is fontos állásfoglalást tett közzé. „Mit számít, ki beszél. Mondta valaki. Mit számít, ki beszél" – választotta mottóul Samuel Beckett egyik megfogalmazását, és írásában a posztstrukturalizmus csaknem minden lényegi teoretikus meggyőződését előszámlálta. Foucault szerint az irodalmi gyakorlat megszabadította magát a kifejezés szükségességétől, a jelek játékává alakult, a jelölő saját természetéhez igazodik (nem ahhoz a tartalomhoz, amelyet jelöl), és mindenekelőtt arra szolgál, hogy teret nyisson ott, ahol a szubjektum eltűnik. Az értelmezés során nem a szövegnek a szerzőhöz való viszonyát kell feltárnunk, s nem feladatunk, hogy a mű alapján valamiféle elgondolást vagy tapasztalatot rekonstruáljunk. Mellesleg arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a közhasználatú *mű* terminus mindenkor valamiféle egységet, teljességet, tervezettséget szuggerál, s ekképpen ugyanúgy problematikus, mint a szerző individualitása.[1] „[…] a szerző eltűnt, Isten és ember közös halált halt. A dolgunk az, hogy újra felmérjük azt az üres teret, amelyet az eltűnt szerző hagyott maga mögött; gondosan fel kell tárnunk az új törésvonalakat, meg kell figyelnünk e tér átrendeződéseit és fel kell tárnunk azokat az új funkciókat, amelyek a szerző eltűnése következtében szabadultak fel […]" – értelmezi a szituációt, és jelöli ki a kritikai, elméleti munkálkodás céljait sommázó érvénnyel a *Mi a szerző?* írója.[2]

NYILASY BALÁZS (1950) költő, irodalomtörténész. A Károli Gáspár Református Egyetemen tanít.

1 Michel Foucault: *Nyelv a végtelenhez*. Debrecen, 2000, Latin Betűk, 122, 123.

2 Uo. 125.

Voltaire hazájában a „nagy elméleti bumm" a hetvenes évek elején volt a csúcson, a pártállami Magyarországon viszont 1970 körül éppen csak megkezdődött a térfoglalás. A nyolcvanas években azonban az új elmélet már diadalmas lendülettel terjedt tovább, s a paradigmaváltás végül a nyugat-európai folyamatokhoz képest maradéktalanabbul, akadálytalanabbul ment végbe. Az elméleti igény s a filozofikusság boldogító bonyolultságai a marxista vulgárszociológia otrombaságaitól szenvedő lelkeket íziben lenyűgözték. A *poétika* varázsszava ellenállhatatlan bűverővel csendült fel, s az általános, egyetemes kategóriák iránti érdeklődés a presztízsszerzés sine qua nonjává vált. A nagyszabású dedukciók mellett csakhamar mindennemű indukció kicsinyesnek, érdektelennek tűnt, s a kutatók kezdték nem bánni, ha a teóriához képest másodrendű jelenséggé válik a művekről való konkrét, közvetlen beszéd.

A *szofokrácia* kifejezést Karácsony Sándor alkotta meg s alkalmazta a két világháború közötti időkben. A magyar gondolkodó a terminussal a hazai humán kultúra általános attitűdjét, beszédmódját jellemezte. Azt a szokásrendet jelenítette meg, amelynek jegyében rendre áthasonítás, megfontolás, elemzés, kritika nélkül vettük-vesszük át a német (nyugat-európai) észjárás termékeit, a kurrens filozófiai–esztétikai attitűdöket, jellemző fogalmakat. A hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi kultúráját megidézve, a Walter Benjamin-i, Lévi-Strauss-i, saussure-i, jakobsoni, barthes-i nézőpontok, terminusok iránt tanúsított kultikus tiszteletet látva méltán érezhetjük úgy, hogy ez az attitűd továbbra is érvényben van.

Néhány, a szofokráciát elutasító, fontos kivétel azonban mégiscsak akadt. Poszler György *Filozófia és műfajelmélet* című, 1988-as monográfiája a Friedrich Hegel-i esztétika és műfajelmélet bemutatása mellett a marxista művészettudomány, irodalomelmélet roppant tekintélyű képviselőjének, Lukács Görgynek a munkásságát tette mérlegre. A vizsgálódó elemző a részletkérdésekben nem fukarkodott az elismerő szavakkal, de a lényegi pontokon, a módszertan általános érvényességét latolva, meglepően kritikus következtetésekre jutott. A filozófus elemzők metodikáját a művészeti, műfajtörténeti feltárás szempontjából egyértelműen problematikusnak, alkalmatlannak ítélte, logikájukat *irodalomelmélet szülte elméleti* és nem *irodalomtörténet szülte történeti* jelenségként mutatta be. A kutató a „történetfilozófiából nyert műfajértelmezéseket" elemezve nemcsak a hegeli triadikus szisztémák (tézis–antitézis–szintézis, szimbolikus–klasszikus–romantikus, epika–líra–dráma, művészet–vallás–filozófia, előkészület–virágkor–hanyatlás) egymásra csúsztatásában látott súlyos problémákat, de a teoretikus alapból kinövő megállapításokat az irodalomtörténet tényeivel szembesítve is végletes egyoldalúságokat, alkalmatlanságokat tárt fel. A túlzottan szimmetrikus vízió gyakran teremt olyan összefüggéseket a jelenségek között, amelyek valójában nem léteznek – mutatta ki a Friedrich Hegel-i koncepció „tényleírásait" elemezve.

A fiatal Lukács György esszékísérleteit (*A modern dráma fejlődésének történeté*t, *A lélek és a formák* esszéit s a *Die Theorie des Romans*t) Poszler ugyancsak kritikusan szemlélte. *A regény elmélet*ét „pszeudoműfajelméleti" teljesítménynek látta,

kultúrkritikai, metafizikai, történetfilozófiai kiindulópontú meditációként azonosította. A mű mibenlétének meghatározásakor a „Hierarchikus etikai megváltásutópiában megfogalmazott esztétika" s az „esztétikában megfogalmazott hierarchikus etikai megváltásutópia" címkét egyaránt alkalmazhatónak vélte. A kommunista mozgalomnak elkötelezett évtizedek műveit s az öregkor nagyszabásúnak szánt, de töredékes, befejezetlen Lukács-írásait az elemző újfent a körültekintés nélküli teoretizmus uralma miatt látta problematikusnak. A *Történelem és osztálytudat, A különösség mint esztétikai kategória, Az esztétikum sajátossága* írója az 1918 előtti doktriner kétségbeesést a hinni akarás kollektivista üdvtanára cserélte, de az elméleti fogalmak, attitűdök Poszler György szerint ekkor sem fogadták maguk mellé egyenrangú partnerként az irodalomtörténet műfaji tényeit. A jellegzetes lukácsi kategóriák – héj, mag, világszerűség (világnélküliség), művészi tükrözés (kettős tükrözés), különösség, nembeliség, partikularitás, a világállapot totalitását megjelenítő nagyrealizmus, egyvesszős jelzőrendszer – irodalmi alkalmasságában, lényegkifejező erejében a *Filozófia és műfajelmélet* írója kételkedett, s a filozófus-mozgalmár irodalomtörténeti víziójának, folyamatrajzainak, tendencia-kijelöléseinek problematikusságaira is rendszeresen utalt.

A roppant tekintélyű német filozófus és a magyar köztudatban a par excellence elméletiséget képviselő budapesti gondolkodó szisztémáit vizsgáló tanulmány a műfajelméleti–esztétikai szintre koncentrált, de a feltáró optika a Hegel és Lukács művészeti gondolkozását megalapozó, rendszerszerű, filozófiai, metafizikai fundamentumokat is szemügyre vette. Poszler intelligens munkája a nyolcvanas évek forrongó, utakat kereső gesztusaiba illeszkedve (a marxista esztétika ostoba, önhitt biztonságával leszámolva) voltaképpen a *rendszeralkotó, szisztémateremtő, deduktív módszertanú Teóriát* tette mérlegre, annak valóságos megértő képességét latolta, és inherens problematikusságaira utalt. Poszler György elmélet iránti vonzódása nyilvánvaló volt, de a kutató az induktív konkrétság, a korrekt, tapasztalati irodalmiság iránt is erős elkötelezettséget mutatott, nem csoda hát, hogy a látlelet végül igen kritikusra sikeredett.

A nyolcvanas évek végén publikált, Hegel és Lukács munkáit elemző *Filozófia és műfajelmélet* mindvégig a vágyott, működőképes, korrekt módszertant kereste. A hiányról és a kereső igényről, a *filozofikus dedukció* és a *ténytisztelő indukció* dilemmáiról egyébként a szerző egészen nyíltan vallott 1983-ban megjelent (a nagy monografikus munka előjátékának tekinthető) tanulmánykötetében. A könyv többféle elméleti horizontot vizsgáló írásait a „Nincs korszerű irodalomelméleti szintézisünk" szorongó hiányérzete hívta életre. Az önbemutató vallomás („Mert mindig a rendszer izgatott") ízig-vérig filozofikus alkatra vallott, de a tudós gondolkodót a rendszeralkotás csapdái, a szisztematikus gondolkodás zsákutcái már ekkor elkedvetlenítették. A „teoretikus" és a „történeti" szemlélet lehetőségeit mérlegelve mindkét nagy hazai alternatívát, a Lukács György-i teoretizmust és a Horváth János-i „irodalomtörténeti módszertant" is elutasította („se Lukács, se Horváth"), a deduktív esztétikával szemben „egy

oda-vissza következtető induktív–deduktív" esztétika mellett tett hitet, sőt egy ponton teljességgel kétségbe vonta az irodalmi teória helyénvalóságát. „A bizonytalanság pedig az, hogy kell-e egyáltalán a rendszer, azaz nagy teoretikus összegzés? Nem inkább néhány termékeny kételyből fakadó, jó kérdés kellene és sok konkrét műértelmezés? A művekhez közel álló, művészetszagú, empirikusan elméleti kategória?" – állított szembe a kutató az irodalomelmélet szokásos gyakorlatával egyféle tágabb, rugalmasabb, szintetikusabb irodalomértést.[3]

*

Poszler György 1988-ban megjelent tanulmányát jelentős elméleti teljesítményként tartom számon, alapvető kritikai észrevételeit ma is tanulságosnak vélem. A *Filozófia és műfajelmélet* a hegeli, lukácsi életmű kapcsán sok fontos szempontot tár fel, és hiteles kritikai aspektust jelenít meg, egyszóval jelentős bátorítással szolgál a teoretikus ész kritikáját fontolgató irodalmár számára. Egy nagyon lényeges területen azonban nem kapunk a szerzőtől eligazítást. A filozófiai rendszeresztétika mellől teljességgel hiányzik a tegnap s a ma irodalomelméleteivel való számvetés, a strukturalizmus–posztstrukturalizmus (az orosz formalizmus és az Új Kritika) teoretikus teljesítményének mérlegre tétele. Az ilyesféle vizsgálódásnak a *Filozófia és műfajelmélet*ben persze nincs is helye; a modern elméleti irányok analízise legfeljebb logikus folytatása, kiteljesítése lehetett volna az 1988-as mű „kezdeményének". (E folytatáshoz egyébként Poszler Györgynek minden adottsága megvolt, de a modern elmélet átvizsgálásával – miért, miért nem – végül adós maradt.)

Akárhogy is, mi nem lehetünk meg a „nagy elméleti bumm"[4] szemügyre vétele nélkül. A filozófiai esztétika attitűdvizsgálata után a modern irodalomelméleti teóriát is szükséges mérlegre tennünk, és Poszler kritikai elkötelezettségétől felbátorodva fontolóra kell vennünk néhány bírálati szempontot. E művelethez először is a Belgiumban született elméletírót, Antoine Compagnont hívjuk segítségül. A Collège de France professzora 1998-ban megjelent könyvében

3 Poszler György: *Kétségektől a lehetőségekig.* Budapest, 1983, Gondolat, 13, 11, 13, 9.

4 A „nagy elméleti bumm" játékos–ironikus nyelvi leleményét Takáts Józseftől kölcsönzöm. A szókapcsolat már csak azért is találó, mert evidensen érezteti az 1960-as évektől kibontakozó változássor univerzalitását, elsőprő erejét, lendületét. A fogalmat az én értelmezésemben a francia strukturalizmus–posztstrukturalizmus, a *Rezeptionsaesthetik* (a reader-response kritika) és a dekonstrukció képviselik, reprezentálják. A 20. századi irodalomelméleti gondolkozást indító orosz formalizmust és az amerikai Új Kritikát írásomban kiveszem a vizsgálódás köréből, és nem foglalkozom a posztkolonializmus, új historicizmus, új feminizmus, genderkritika, queer aktivitás által szemléltethető változássorral sem. (A kilencvenes években az irodalom- és kultúraelmélet a politikai aktivitással kapcsolódott össze, de a kialakult új iskolák alkalmazott dekonstrukcióként működve a korábbi időszakok anomáliáit megőrizték, felmutatták, sőt, tovább erősítették.) A formalizmus és az Új Kritika „mellőzésének" indokait jelen írásomban külön nem részletezem, a különbségtétel szempontjaira nézve az olvasó hasznos információkat nyerhet a *Magyar Művészet* 2021-es márciusi számában megjelent *Irodalom és ökokritika* című írásomból.

készített mérlegelő, retrospektív számvetést a strukturalista–posztstrukturalista elmélet mögöttünk hagyott évtizedeiről, és formált véleményt a teória ezredfordulós állapotáról.[5] „Valami hatalmas áradat mindannyiunkat magával ragadott. Akkoriban az irodalomelmélet megtámogatta irodalomtudomány képe csábító volt, meggyőző, győzedelmes" – emlékezik vissza az 1950-ben született elemző a „csodálatos hatvanas évekre", az algériai háború befejezésétől az olajválságig terjedő fénykorra, arra a periódusra, amikor „a francia elmélet a világ irodalmi kutatásainak élén találta magát".[6] A teória fényei azonban az évek múltával alaposan megfakultak, s az ezredfordulóra nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy remények nem váltak valóra. „Az elmélet intézményesült, módszerré lett, parányi pedagógiai eljárássá változott, mely gyakran épp annyira kiábrándító, mint az a szövegmagyarázat, amelyet hajdan hevesen támadott […] Manapság lehetetlen sikeresen szerepelni egy vizsgán anélkül, hogy a finom megkülönböztetésekkel tökéletesen ne bánna valaki, vagy anélkül, hogy beszélni tudna a narratológiáról. Olyan vizsgázót nem fogadnak el, aki a szeme elé tett szövegrészletről nem tudja megmondani, hogy az »homo«- vagy »heterodiegetikus«-e […] »belső« avagy »külső fokalizációval« rendelkezik-e […]"; „Az amerikai Új Kritika […] gyorsan néhány receptre, szemfényvesztésre és cselre egyszerűsödött, amelyekkel a vizsgákon brillírozni lehet"; „Az elméleti lendület megtört […]"; „A továbbélő *Poétique* folyóirat lényegében epigonok ujjgyakorlatait közli" – sorakoztat Compagnon olyan helyzetértékelő megállapításokat, amelyek az elmélet kiüresedésére, formalizálódására utalnak.[7]

A kutató észrevételei megfontolandónak tűnnek, de az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az ígéretes tartalmasságtól az elbürokratizálódásig vezető utat alighanem minden emberi eszme megjárta-megjárja; a strukturalizmus-posztstrukturalizmus hiteles kritikájához további érvekre is szükségünk van. A szerzőnek azonban ilyen érvei is vannak. *Az elmélet démona* olvasásában előrehaladva mindinkább megtapasztaljuk, hogy a modern francia teóriát Antoine Compagnon olyan ellenbeszédnek látja, amely a „banális", mindennapi irodalomértés ellen lázad, annak egyszerű kérdésfeltevéseit korrigálja, bevett gyakorlatát cáfolja, s étoszát a közhasználatú irodalmi terminusok (irodalom, szerző, szándék, jelentés, interpretáció) átértelmezésétől nyeri.

A professzor problémaérzékelése hitelesnek és termékenynek tűnik. Az elvonatkoztató tudomány és a mindennapi megfigyelés, a bonyolított és az egyszerű magyarázat, a „józan ész" és a teoretikus beállítódás konfliktusa számos kibontandó problémagubancot rejt magában. E problémagubancokat Compagnon módszeresen nem szálazza szét, de a dilemma központi jelentőségére folyamatosan utal, és könyve fő céljának azon centrális fogalmak újravizsgálatát

5 A *Le Démon de la théorie. Littérature et sens commun* Párizsban az Éditions du Seuil kiadásában jelent meg, magyar fordítása 2006-ban a Kalligram gondozásában látott napvilágot.

6 Antoine Compagnon: *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*. Pozsony, 2006, Kalligram, 9, 8.

7 Uo. 9–10.

tekinti, amelyeket a strukturalizmus–posztstrukturalizmus egyszer már alaposan átértékelt. S az újravizsgálat során az elméletíró lényegébena józan észt rehabilitálja. Az *irodalom*, a *szerző*, a *világ* s az *olvasó* kérdésköreit boncolgató fejtegetéseiből többnyire az derül ki, hogy az új elmélet elsietetten hozta meg radikális következtetéseit, a teória szubsztancializáló–radikalizáló attitűdje legfeljebb féligazságokhoz vezetett.

Compagnon szerint a szerző halálának toposzát alkalmazó Barthes és Foucault a valóságos funkciót az életrajzi vagy szociológiai jelentéssel keverték, a szándék és jelentés hermeneutikai problémáját nem a maga bonyolultságában vizsgálták, hanem leegyszerűsítő fogalmakra redukálták. A „szerző halálának és a szöveg egyedi teljhatalmának híveként" fellépő Rifaterre és a „szigorúan vonalszerű, visszatekintés nélküli" olvasatot erőltető Barthes (Baudelaire versét, *A macskák*at analizálva, illetve a Balzac *Sarrasine* című elbeszélését elemezve) azon buzgólkodtak, hogy megtagadják, elutasítsák a mindennapi tudat számára nélkülözhetetlennek tűnő (évezredes) eljárást, tudniillik azt, hogy egy szöveghely értelmezését egy másik szöveghely segítségével igyekszik az interpretátor megoldani. A szerzői szándék és a koherencia radikális tagadására irányuló elemzési kísérletek azonban kudarccal végződtek. Riffaterre dogmatikus és „keserves" megfogalmazásra kényszerült, az *S/Z* kellős közepén pedig a doktriner elemzői szándékot romba döntve bukkan fel egy utalás *Az ismeretlen remekmű*re. „Egyetlen kritika sem mond le, úgy látszik, a párhuzamos szöveghelyek módszeréről, mely magában foglalja azt, hogy valamely homályos szöveghely megvilágítása érdekében előnyben részesítjük ugyanannak a szerzőnek egy másik szöveghelyét egy másik szerző másik szöveghelyével szemben: egyetlen kritika sem mond le tehát a szerzői szándéknak mint szövegkoherenciának […] minimál-hipotéziséről" – szögezi le Antoine Compagnon.[8]

„Mikor hatodikos kisiskolás lettem a Concordet iskolában, a mi öreg latin-francia szakos tanárunk […] szöveggyűjteményünk minden egyes szövege kapcsán föltette nekünk a kérdést: »Hogyan értitek ezt a részletet? Mit akart mondani nekünk a szerző? Melyek a vers vagy a próza szépségei? Miben eredeti az író látásmódja? Mi a tanulság?« Egy időben azt hihettük, hogy az irodalomelmélet véglegesen félresöpörte ezeket az idegesítő kérdéseket. De a válaszok elszállnak, a kérdések pedig megmaradnak […] amint az elmélet távolodik, a régi fogalmak újból felbukkannak, sértetlenül. Vajon azért nem tudunk igazából soha megszabadulni tőlük, mert »természetesek«, mert »értelmesek«?" – adományoz a kutató a „teljes igazságból" jelentős részt a mindennapi észnek, és láttatja a francia strukturalizmus–posztstrukturalizmus szubverzív étoszát elsietett döntéshozatalként.[9]

*

8 Uo. 57, 87, 88.

9 Uo. 14–15.

Antoine Compagnon, mint már többször hangsúlyoztam, 1998-ban a francia elméletet vizsgálva koncentrált a mindennapi, józan értelem és a teoretikus ész konfliktusára. René Wellek, a Monarchiában, Bécsben született, cseh anyanyelvű, de idejekorán Amerikába került és angolul író irodalomtudós másfél évtizeddel korábban, 1983-ban publikált tanulmányában a „nagy elméleti bummot" szemügyre véve az Egyesült Államokban érvényre jutott fejleményekre is bőven utalt. A kutató helyzetértékelése élesen bíráló. *Destroying Literary Studies* (*Az irodalomtudomány tönkretétele*) – jelzi e kritikai attitűdöt a dolgozat címe is; és a tanulmány elemző vizsgálódásai az új elmélet ágait-bogait követve rendre kártékony, elfogadhatatlan anomáliákról adnak hírt. A nyolcvanas évekre az akadémiai és kritikai intézményrendszert meghódító (az Új Kritika hegemóniáját minden ponton megdöntő) amerikai elmélet mindazt a vívmányt megsemmisítette, amelyet a 19–20. században alakuló-fejlődő irodalomtudomány, irodalomértés felhalmozott – állítja Wellek. A szubverzív átértelmezéseknek elkötelezett posztstrukturalizmus elutasította a különbségtételt az esztétikai, imaginatív, irodalmi beszédmód és az élet másféle területeihez tartozó nyelvi megnyilatkozások között. Külön „szépirodalom" ekképpen nem létezik, s az új koncepció lehetőséget ad arra, hogy a kritika bármiféle fikciós sajátsággal felszerelkezzék, maga is művé váljon, s ebbeli szabadságában nyugodt lélekkel félrelökje a tárgyszerűségre, korrekt, kifejtő érvelésre vonatkozó feltételeket. (Ámbátor a derridai, foucault-i filozófiai meggyőződéseket követő kritikus amúgy se nagyon keressen értelmet, firtasson referenciális szándékot: a szavak tudvalevőleg nem utalnak rajtuk kívül álló dolgokra, s a dekonstruktőr a szöveg par excellence ambiguitását, inkonzisztenciáját hivatott feltárni.) Negatív szaldót állapít meg Wellek akkor is, amikor a reader-response kritika mérlegét vonja meg. A német konstanzi iskola az olvasó jelentésképzési munkáját előtérbe állítva eleinte több hasznos eredményt is hozott, a Rezeptionsaesthetik azonban csakhamar végletes, radikális irányt vett. Stanley Fish és társai a szövegtől származó intenciókat megtagadták, és a befogadói szubjektivitást abszolutizálva szükségképpen jutottak el az interpretációs nihil zsákutcájába. Az új utakra lépő kritika nivelláló, elkülönítéseket nem tűrő étosza – a *Destroying Literary Studies* írója így látja – az értékelést is természetszerűleg elutasítja. Rossz és jó interpretációk amúgy sincsenek, így minden okunk megvan arra, hogy a Dantére, Shakespeare-re, Geothére, Dosztojevszkijre, Thomas Mannra és társaikra alapozó kánont, az idejétmúlt „upper class" művészetet elutasítsuk, s a „pop arttal" (krimikkel, ponyvairodalommal, pornográf regényekkel) helyettesítsük, ahogyan Leslie Fiedler is ajánlja *What Was Literature?* című írásában. A fejlemények végső mérlegét levonva s az uralomra jutott posztsrukturalista teoretizmus kártékonyságát konstatálva a tanulmány szerzője bűntudatról és lelkiismertfurdalásról számol be. Úgy érzi, maga engedte ki a szellemet a palackból, hiszen az elméleti igényű irodalmi kultúrát az Egyesült Államokban éppen az ő (Austin Warrennel közösen írott) 1949-es kézikönyve, a *Theory of Literature* teremtette meg.

*

René Wellek kivételes adottságokkal rendelkező, roppant nyelvismeretű, átfogó műveltségű tudós. A nyolckötetes kritikatörténet írója, az első irodalomelméleti kézikönyv társszerzője, a nagy irodalmi stílusirányokat alapos tanulmányokban elemző kutató a hatvanas években Amerika egyik vezető irodalmárának számított. A hetvenes években azonban a dekonstrukciós posztstrukturalizmus az Egyesült Államokban is látványos győzelmet aratott, és a Wellek képviselte mérsékeltebb, többszempontú, humanista irodalomszemlélet háttérbe szorult.[10] A Közép-Európából elszármazott tudós hitelét, befolyását, presztízsét, nem vitás, az amerikai posztstrukturalizmus rontotta le, s ugyan ki ne volna elfogult és ellenséges az őt diszkreditáló, múltba utaló divatárammal (és annak képviselőivel) szemben?

Azt is gondolhatnánk hát, hogy a *Destroying Literary Studies* szerzője túloz, s a „nagy elméleti bumm" negatív értékelésén méltányos és szükséges javítanunk. Csakhogy a kritika fenntartására további hitelesnek tűnő érvek, szempontok, analitikus elemzések ösztönöznek. Az új teóriával szemben idővel magában az Egyesült Államokban is megszületett, a kilencvenes években és az ezredfordulón végleg kiteljesedett s elmélyült a korrekt, elvi bírálat. *The Emperor Redressed* – jelzi az 1995-ben megjelent kritikai antológia az ismert Andersen mesére, *A császár új ruhájá*ra utaló címmel, hogy az elmélettel nagy bajok vannak, s a kötet tanulmányai[11] a kritikai helyzetértékelést sok oldalról támasztják alá.

A könyv egyik szerzője, az amerikai irodalomtudósok doyenje, Meyer Howard Abrams.[12] A nagy tekintélyű kutató *What is the Humanistic Critisism?*

10 A változássort a kritikai közvélekedés általában a John Hopkins Egyetem által szervezett, 1968-as nemzetközi konferenciához köti. A francia kortársi elmélet elterjedésében, honosításában mérföldkőnek számító tanácskozáson Roland Barthes, Jacques Lacan, Lucien Goldmann, Tzvetan Todorov és Jacques Derrida is felléptek, s Derrida itteni előadása, a *Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences* csakhamar az amerikai elméleti irodalom egyik legolvasottabb, legtöbbet hivatkozott szövege lett. A posztstrukturalista–dekonstruktivista befolyás megbicsaklását Geoffry Galt Harpham, az *A Glossary of Literary Terms* szerkesztője a *New York Times* 1988-as leleplező cikkéhez kapcsolja. A december elsején publikált írás de Man évtizedekkel korábbi, a németek által megszállt Belgiumban közzétett, kollaboráns, antiszemita újságcikkeivel foglalkozott; széles körben zavart keltett, és jelentősen erodálta az Egyesült Államok legnagyobb hatású (1983-ban elhunyt) dekonstruktőr irodalmárának tekintélyét, hitelességét.

11 A kiadványban kilenc elemző: Meyer Howard Abrams, Nina Baym, Frederic Crews, Ihab Hassan, David Lehman, Richard Levin, Paisley Livingston, Saul Morson, John R. Searle adja közre dolgozatát.

12 A 2015-ben, 102 évesen elhunyt Abrams az Egyesült Államok egyik legnagyobb tekintélyű irodalomtudósa volt; *The Mirror and the Lamp* című, 1953-ban megjelent tanulmányát a *New York Times* a világ száz legfontosabb könyve közé választotta. A posztstrukturalista–dekonstrukciós elmélet átfogó bírálatát a kutató már a nyolcvanas években szükségesnek érezte; 1989-ben megjelent, *Doing Things with Texts* című könyvének negyedik részében különösen fontos tanulmányokban tárta fel a modern teória anomáliáit. Meyer Howard Abrams: *Doing Things with Texts. Essays in Criticism and Critical Theory.* New York–London, 1989, W. W. Norton and Company.

(Mi a humanista kritika?) című tanulmányában a posztstrukturalista teória dehumanizmusára és nyelvszemléletére koncentrálva osztja meg az olvasóval elemző észrevételeit. Compagnon – emlékezhetünk rá – a teória és a mindennapi észjárás kontrasztját állította a középpontba, M. H. Abrams azonban tágabb kontextust teremt: arra hívja fel a figyelmet, hogy *az új elmélet differentia specificája a humanista irodalomszemlélet tagadása*. A radikális elutasító akarat a formalizmusban és az Új Kritikában még nem dominált, de a hatvanas évektől széles körben jutott érvényre. „A modern elméletírók, minden különbözőségükkel együtt és olykori éles vitáik ellenére, megegyeznek az erőteljes inhumanizmusban, abban a törekvésben, hogy diszkreditálják és lebontsák a »humanitás«, »humán«, »ember«, »szubjektum«, »szubjektivitás«, »személy«, »szelf« szavak által reprezentált, egybetartozó fogalomsort" – látja Abrams meghatározónak az alapelvet a kurrens teória sok-sok iskolájában a francia strukturalizmustól a Foucault-követőkön át a posztstrukturalista marxistákig, radikális feministákig.[13]

A „kopernikuszi fordulat" címkéjét a kutatók már eddig is több jelentős kultúrtörténeti eseményre alkalmazták. Kant filozófiáját, Freud személyiségelméletét, Darwin evolúciós vízióját, Ferdinand de Saussure *Cours de linguistique générale*-ját egyaránt szokás így megcímkézni. A kifejezéssel M. H. Abrams a modern elmélet által végrehajtott paradigmaváltást jelöli. Határozottan állítja: az emberi kezdeményezőkészséget, intencionalitást félresöprő antihumanizmus újításai az irodalomkritika történetében valóban *kopernikuszi fordulatot* jelentettek. Az irodalomkritikai, poétikai magyarázatok, kísérletek két évezreden át az „életvilágból", a beszélés kölcsönviszonyaiból, a kommunkációs processzusokból kiindulva szerkesztettek szabályokat, elméleteket. A kritikai elméletben akadtak ugyan hangsúlyváltások (a meditációk felváltva részesítették előnyben az olvasó igényeit, a szerző imaginációját és a mű konstitúcióját), e metamorfózisok azonban nem voltak többek módosításoknál, szempont-áthelyezéseknél; az irodalomkritika mindvégig megmaradt az emberi környezetvilág határain belül. A posztstrukturalista antihumanizmus azonban elhagyta a nyelvhasználat emberi terrénumát, az *életvilág* helyébe „theory-world"-öt állított, az absztrakt nyelv által uralt *teóriavilágot* teremtett. A teoretizmus képviselői az irodalomkritika számára elkülönített, hermetikusan zárt lingvisztikai teret jelöltek ki, a nyelvet a referenciális tárgyakról leválasztották, a tapasztalati, „életelvű" (társas, kommunikációs) nyelviséget hamis tudatként, misztifikációként, illúzióként leplezték le, azaz félrelökték az évezredes hiedelmet, hogy az irodalmat *emberi viszonyrendszerben emberek hozzák létre emberek számára*. A posztstrukturalizmus radikális kísérletetét Abrams *uninhabitable* és az *unbelievable*

13 Dwight Eddins (szerk.): *The Emperor Redressed. Critiquing Critical Theory.* Tuscaloosa and London, 1995, The University of Alabama Press, 14. (A tanulmányomban megidézett angol nyelvű szövegrészletek magyarítása tőlem származik.)

jelzőkkel minősíti:[14] az inhumánus teoretikus absztrakció nemcsak *belakhatatlan* az ember számára, de az érveket kívánó tudományosság számára *értelmetlen, elfogadhatatlan*.

*

Az új szituáltságot szuggeráló strukturalista–posztstrukturalista elméleti guruk s a nyomukban járó kritikusok előszeretettel hivatkoznak a nyelvi szemlélet megváltozására, a „linguistic turn"-re. Megfogalmazásaik egyértelműek, magabiztosak: az autentikus gondolkodás sine qua nonja a nyelvi fordulat megértése, a nyelv mindent megelőző, mindenre kiterjedő, minden feltételt megszabó erejének, jelentőségének belátása. A nyelvészetet – tudjuk – már a strukturalista elmélet is mintatudományként emelte ki. Képviselői (Lévi-Strausstól Roland Barthes-on, Gerald Genette-en át Julia Kristeváig) hittek abban, hogy a saussure-i grammatika voltaképpen minden humán tudomány végső mintájául szolgálhat. Kristeva számára a nyelv koncepciója olyan iniverzális kulcsnak tűnt, amellyel az ember és a társadalmi létezés minden zárját nyitni lehet. De a bombasztikus kinyilvánításokkal szemben bizalmatlan (az érvényes teóriától tapasztalati hitelt is elváró) elemző a *Nyelv* és a *nyelvi megelőzöttség* posztstrukturalista elgondolását menthetetlenül elsietettnek gondolhatja. A platonizmus szellemében elvonatkoztatott, „magánvaló" nyelvvel ugyanis eddig még soha senki nem találkozott, s a társas kommunikációkban részt vevő ember tapasztalata nem vág egybe azokkal a beállításokkal, amelyek mitikus determinációt szuggerálva állítják: *a nyelv nem az ember birtoka, a nyelv maga beszél, mi emberek a nyelv által vagyunk kimondva*.

A Dwight Eddins szerkesztette 1995-ös kötetben John R. Searle *Literary Theory and its Discontents* (Az irodalomelmélet problematikusságai) címmel közölt tanulmányt.[15] A neves nyelvfilozófus írásában egyszerű, világos gondolatmenettel problematizálja a pánlingvisztikai meggyőződést és a radikális megértési szkepszist. A tudós a totális „nyelviesülés" vezérgondolatát cáfolva először is a background, a háttérszituáció fontosságára figyelmeztet. A *Cut the grass, Cut the cake, Cut the mountain*[16] felszólításokban nem az igék formája, hanem *a nyelvileg egyáltalán nem kifejezett* háttér biztosítja a beszédaktus sikerességét vagy értelmetlenségét. A jelentés hogyanján-mikéntjén töprengő kutató a dekonstruktőrök ádáz pesszimizmusát (és elsietett, egyoldalú fogalomhasználatát) elutasítva úgy találja, hogy a megértés esélye bizonyos körülmények között igenis

14 Uo. 34.

15 Searle írása tíz év elteltével, 2005-ben egy másik, a posztmodern teóriát ugyancsak élesen bíráló, minden hasonló kritikai tanulmánygyűjteménynél nagyobb szabású, sok száz oldalas antológiában, a *Theory's Empire*-ben is megjelent. Daphne Patai – Coral Will H. (szerk.): *Theory's Empire. An Anthology of Dissent.* New York, 2005, Columbia University Press. A kötet tanulmányairól egyébként 2020-ban megjelent könyvemben részletesebben beszámoltam. (Nyilasy Balázs: *Megérteni az irodalmat.* Bp., 2020, MMA Kiadó, 51–61.)

16 Vágd le a füvet, vágd fel a süteményt, vágd fel a hegyet.

adott. A *háttérszituációt,* a *szerző által kezdeményezett intenciót,* a *nyelvi forma közvetítette szándékot* és a *befogadói aktivitást* egyaránt figyelembe kell vennünk, és bár bizonytalansági tényezőt mindegyik tartalmaz (s az irodalom esetében további sajátos jelenségekkel is számolnunk kell), a körültekintő, együttes számbavétel mégiscsak biztosíthatja a sikert a jelentéskereső kutató számára.

A Nyelv eszméje, problematikája már a hatvanas években minden teret betöltött. A saussure-i lingvisztika nyomán elképzelt nyelvészetet a francia strukturalisták, mint már említettem, olyan tudományként fogták fel, amely minden humaniora számára képes érvényes mintát szolgáltatni. A néprajzi, antropológiai, szociológiai, művészettörténeti, poétikai diszciplinák – Roland Barthes-ék számára így tűnt – a nyelv- és jeltudomány nyomán haladva, hatalmas, sosem látott fejlődésen fognak keresztülmenni. Az új évezred elejére azonban széles körben bizonyosodott be a mintatudományi koncepció chiliazmusa. A reményteljes jóslatok szétfoszlottak, köddé váltak, s a nyelvészet (a jeltudomány, a szemiológia) nem váltotta meg az irodalmat sem. A kudarc okai, azt hiszem, érthetők. A globalizáló tudományos imperializmus megértő potenciálja valójában nagyon is korlátozott. Az irodalmi jelenségek magyarázatához sokféle oldalról hívhatunk segítséget, de igazán eredményes problémakezelést csak a szóművészet saját bázisán remélhetünk. E meggyőződést, úgy látom, az igazán termékeny huszadik századi iskolák mind magukévá tették. Az orosz formalizmus problémakezelését, metodikáját, fogalmiságát az *anyag* és az *eljárás* kulcsfogalmaira építette, és a prágai nyelvész körrel együtt dolgozó Wellek is meggyőződéssel állította, hogy a lingvisztikai megközelítésnek erőteljes korlátai vannak, s pusztán nyelvi elemzéssel sosem leszünk képesek az irodalmi művek egészét befogni, felmérni.

Az új évezred elején – a kognitív nyelvészet térhódításai után – a francia strukturalizmus nagy mintája, a *Cours de linguistique générale* is mind kevésbé tűnik a nyelvészeti gondolkozást megújító, új alapokra helyező, korszakos kísérletnek. A kételkedők közé számíthatjuk az amerikai irodalmárt, Geoffrey Galt Harphamet is. A kutató 2002-ben megjelentetett, harmadfélszáz oldalas könyvében (*Language Alone. The Critical Fetish of Modernity*) az irodalomkritika „nyelvészeti téveszméjének" eredt a nyomába, s a saussure-i rendszert illetően sem fukarkodott a bíráló észrevételekkel.[17] A neves huszadik század eleji nyelvész által megalkotott paradigma – az amerikai tudós így látja – nem a korrekt szaktudományi érték s a vitathatatlan tudományos eredmények okán és jogán vált mintává, hanem azért, mert a nyelvtudományi alapvetés az antropológusok, pszichoanalitikusok, irodalmárok számára a könnyű, látványos lemásolhatóság lehetőségét kínálta fel, s az életvilág zűrzavarától letisztított, „igazi", autentikus tudomány látszatával kecsegtetett. Azt az eredményt ígérte tehát, amelyre Saussure maga is oly igen-igen vágyott.

17 Írásom hivatkozásai a könyv második kiadásához kapcsolódnak. Geoffry Galt Harpham: *Language Alone. The Critical Fetish of Modernity.* New York–Oxon, 2013, Routledge.

A *Language Alone* szerzője a svájci lingvista törekvéseit minden lényeges ponton problematikusnak találja. Walter Benjamin és Roy Harris kritikai gondolataihoz[18] kapcsolódva (a nyelvet jelként kezelő koncepciót bírálva) újfent leszögezi, hogy a *Cours…* nyelvi víziója nem a társadalomban és az individuális emberi elmében lehorgonyzott entitás, hanem egy pszeudotudományos fantazmagória, valamiféle „fourth realm of nature", „abstract notion of sistematicity": „a természet negyedik birodalma", „absztrakciós szisztémagondolat". Saussure szerinte tévesen nevezte *nyelv*nek azt, ami nem létező absztrakció: „language alone", „language as such".[19] De az általános bíráloton túl Harpham a magnum opus valamennyi alappillérét kritikával illeti. A kutatót elégedetlenséggel töltik el a konkrétságot elpárologtató bináris oppozíciók, nincs ínyére a szűkítő jelszerűség gondolata, az egységek közti relációkra és kombinációs szabályokra építő szisztematizáció, a pozitív tartalom nélküli differencia s a jel és jelölt viszonyában felfedett önkényesség. Mindemellett Geoffrey Galt Harpham nem csodálkozik azon, hogy a transzcendens és materiális kötöttségektől megszabadított látomás számos kulturális közegben vonzónak bizonyult, s hogy a posztmodernizmus boldog örömmel vette át és fejlesztette tovább a két saussure-i alapelvet: a *centrum nélküli szisztéma* és a *pozitív tartalom nélküli különbözőség* elvét.[20]

A saussure-i nyelvfilozófiát ismeretesen Jacques Derrida radikalizálta tovább. A francia gondolkodó szubverzív víziójában a jel konkrét jelentést nem tartalmaz, csupán a nyelv evidens dezintegrációját közvetíti. A jelentés mindig más jelek által meghatározott, így önazonosságról semmiképpen sem beszélhetünk. Az azonosság hiánya természetesen a jelhasználó emberre is kiterjed. Jelekben gondolkozva nem bújhatunk ki a differenciák, elkülönbözések általános törvénye alól, a végső jelentést kutatva csupán újabb és újabb elkülönbözésekre találunk. A derridai kulcsfogalom, a „différance" e szüntelen jelentéseltolódást, jelentéshalasztást hivatott szemléltetni.

A Jacques Derrida megalkotta nyelvi vízió teoretikus életidegenségével, ellentmondásosságával, belső problematikusságaival számos könyv és elemző tanulmány foglalkozott. Dolgozatom keretei között ezúttal csak John Searle néhány gondolatát idézném meg. Az amerikai nyelvész éles kritikai megjegyzései szerint Jacques Derrida a modernebb – Fregével, Russellel kezdődő – nyelvfilozófiáról mit sem tud, a background (a háttér) fogalmát egyszerűen nem ismeri, az *iterabilité* – a szükségképpeni nyelvi ismétlés – eszméjét úgy igyekszik érvényesíteni, hogy nincs tudatában a *szó*, a *nyelvi típus* és az *egyedi, konkrét fizikai használat*: a *type* és a *token* másféleségének, holott a különbség belátása eleve érvénytelenné teszi a szüntelen nyelvi visszatérés elképzelését, amelyet a francia

18 Roy Harris, *Reading Saussure: A critical Commentary on the Cours de linguistique générale*. London, 1987, Duckworth.

19 Harpham: *Language Alone*…, 20, 21.

20 Uo. 28.

dekonstruktőr a jelentés érvényével szembeni cáfolatként használ. Searle sommázata szerint Derrida jellegzetesen pre-wittgensteini, a *Filozófiai vizsgálódások* tanulságait nem hasznosító filozófus; a régi, szubsztanciaelvű bölcseletet, a hajthatatlan, éles különbségtételek elvét, a *vagy-vagy*, a *mindent vagy semmit* eszmeiségét képviseli; annak az analitikus filozófiában réges-régen közhely számba menő felismerésnek sincsen tudatában, hogy a fogalmaknak és a különbségeknek nincsenek éles határaik.[21]

*

A fenti analízis során sokféle kutató sokféle szempontjára utaltam, s az olvasó már eddig is megtapasztalhatta, hogy a „nagy elméleti bummhoz" kapcsolódó kritikával (annak éles formájával is) egyetértek. M. H. Abrams és René Wellek radikális bírálatai, nekem legalábbis, helyénvalónak tűnnek. A teoretikus ész paradigmaváltó túlzásai valóban évezredes hagyományt törtek meg, s a korábbi, mérsékeltebb, rugalmasabb elméletalkotás eredményeit félresöpörték. A körültekintő elemző a kurrens teória dédelgetett alapeszméiről, fogalmairól nehezen tudja elhinni, hogy alkalmas pillérek, az irodalomértelmezés előtt új utakat nyitó alapfeltevések volnának. A logocentrizmus diszkreditálását, az igazságképzés teljes relativitását, a nyelv egyedülvalóságát, a személyiség decentráltságát, a szerző halálát, a jelentésképzés lehetetlenségét meghirdető téziselemek – nekem úgy tűnik – nem korszerű, tudományos felismerések, sokkal inkább bizonyos pszeudotudományos, mitologikus káté részei. Dwight Eddinsék analógiája, azt hiszem, pontos és találó: a császár tényleg meztelen, a kurrens elmélet alkalmatlan és használhatatlan, és csak a felszabadító szóra volna szükségünk ennek belátásához, kimondásához.

René Wellek tanulmánya kapcsán már szóba került, hogy a határokat, elkülönítéseket felszámoló posztmodernista-posztstrukturalista trend szívesen bontja le a szépirodalmi és az értekező metodika közti határokat. Kritikus helyzetjelentésünkben térjünk most ki néhány szó erejéig arra az átalakulásra, amelyen a reflektív irodalmi beszéd jó része keresztülment! Röviden azt mondhatnánk, hogy a tanulmányok, esszék, kritikák beszédmódját az értekezői fegyelem meglazulása soha nem látott mértékben befolyásolta. A lazaság, fegyelmezetlenség, inkorrektség bocsánatos bűnné lett, vagy éppenséggel erénnyé lépett elő. Évszázadok elvárásai, logikai szabályai: a körültekintő, világos fogalomhasználat, az ellentmondásmentes érvelés, a korrekt, elégséges indoklás elve váltak feleslegessé. A folyamat az újhistoricista, posztkolonialista elmélet, a genderkritika *végjátékában* kulminált. Az identitáspolitikai elveket hirdető, queer-meggyőződésű kutatók határozottan vallják, hogy a rendezett értekezői beszéd nem több és nem más, mint a (foucault-i értelemben vett) hatalom kiszolgálása, az inkongruitásokkal, logikai ellentmondásokkal telített értekezések viszont éppen megszelidítetlen rendezetlenségükkel válnak pozitív,

21 Uo. 171–173, 148.

emancipatorikus célok bátor élharcosaivá, s tudják beteljesíteni a woke-tudatosságot.[22] Ötletszerűségből, lazaságból, anarchikus, illogikus elemekből, irracionalizmusból azonban már az *előjáték*, a francia strukturalizmus is éppen elég példát mutatott. *A szexualitás története* az iskolázatlan szabadosság, a voluntarista belemagyarázások, félremagyarázások, logikai ellentmondások garmadáját tartalmazza. Michel Foucault úgy foglalkozik antik és középkori szövegekkel, hogy a korszakhoz bevallottan nem ért, magyarázó fogalmait nem tisztázza, és nem bontja ki, történeti elemzéseiben aggály nélkül érvényesíti a fikciós szabadság elvét, és saját hatalomfilozófiai elvét módszertani következetlenséggel módosítja – vonja le következtetéseit Cseke Ákos alapos, részletes elemző ismertetés után 2015-ben megjelent Foucault-monográfiájában.[23]

*

A filozófiai esztétikák és a „nagy elméleti bumm" anomáliáit felfedve egyetlen további lépést kell tennünk, hogy magát a *par excellence elméletet*, a *teoretikus gondolkozási formát* is problematikusnak lássuk, s a hozzá kapcsolódó módszertant kritikus gondolatokkal övezzük. Az Egyesült Államokban az ilyesféle átfogó szkepszis már a nyolcvanas évek elején megjelent. 1982-ben Steven Knapp és Walter Benn Michaels publikált a *Critical Inquiry*ben radikálisan elméletellenes dolgozatot. Az írás hatására éles vita alakult ki, s 1985-ben a The University of Chicago Press a disputához kapcsolódva *Against Theory* (A teória ellenében) címmel jelentetett meg többszerzős tanulmánykötetet.[24] A kötet szerkesztője, W. J. T. Mitchell a nyolcvanas évek közepén úgy vélekedett, hogy „A teória kortársi irodalomtudományban betöltött domináns szerepét tekintetbe véve a kihívás immáron elkerülhetetlen volt", s a szubsztancializáló étosz és a természetes sokféleség összeférhetetlenségét az elmélet alapvető dilemmájaként, leküzdhetetlen anomáliaként mutatta fel. „A teória monoteista, és a leegyszerűsítést, a szűkítő, korlátozó koherenciát részesíti előnyben. Arra ösztönöz, hogy a többféleséget a végső egy terminusaiban ragadjuk meg, s az elmélet annál erősebbnek

22 Az elmélet woke-tudatú, identitáspolitikai átszíneződésének folyamatáról lásd Pluckrose és Lindsay *Cynical Theories* című, 2020-ban megjelent könyvét és a monográfiához kapcsolódó magyar nyelvű ismertető tanulmányt. (Helen Pluckrose-James A. Lindsay: *Cynical Theories.* Durham, North Carolina, 2020, Pitchstone Publishing. Nyilasy Balázs: Cinikus teóriák. *Magyar Művészet,* 2021/3, 102–108.

23 A „keresztény szerzőket" folyamatosan éles kritikában részesíti, de közben, egyetlen „keresztény" szöveget sem idéz meg, a görögökkel „egy nevek és szövegek nélküli anonim kereszténységet állít szembe", folyamatosan a Zeitgeisthez hasonló koncepcióval dolgozik, „úgy tesz, mintha létezett volna egy egységes görög filozófiai szellem", és alapvető módszertani következetességgel fejtegeti, hogy a középkori kereszténység az elnyomás elvét képviseli, miközben éppen az ő koncepciójának alapján nem lehetne az elnyomást és a hatalmat a megszokott politikai logika alapján konkrét szociológiai, intézményi forrásra szűkíteni. Cseke Ákos: *Igaz szó, igaz élet.* Budapest, 2015, MMA MMKI–L'Harmattan, 46, 52, 64.

24 Az eredeti cikk és a vita kissé részletesebb ismertetése *Megérteni az irodalmat* című könyvemben található meg a 40–42. oldalakon.

mutatkozik, minél nagyobb a hasadás a dolgok végtelen sokrétűsége és a teória egyszerűsítő, szimplifikáló készsége között."[25]

Az amerikai neopragmatizmus leegyszerűsítéseit természetesen nem kell elfogadnunk. A Mitchell megállapításában rejlő igazságot azonban így is belát-hatjuk. A teória által képviselt rendszeralkotó készség, szisztematizáló akarat, kategoriális rögzítés, konceptualizációs étosz valóban éles ellentétben áll az irodalmi tény egyediségével, elevenségével, sokrétűségével. Az irodalomismereti, irodalomkritikai, irodalomtörténeti kutatói attitűdöket már csak azért sem szabad az elméletnek alárendelni, mert a rigid, rögzített álláspont (s az elméletet standard képviselői, mondhatni, szükségképpen csúsznak bele ebbe a végletbe) nem képes belátni az embertudományban nélkülözhetetlen intuíció, empátia, introspekció fontosságát.

Az „oda-vissza következtető induktív-deduktív" esztétika poszleri gondolata, nem vitás, rokonszenves elgondolás. Saját veszélyzónáit átlátó, mértéktartó, önkorrekcióra képes, gyarmatosító kalandokba nem bonyolódó teóriára az ezredfordulón is nagy szükségünk volna. Csakhogy ilyesféle irodalomelméletre nem sok esélyünk van. A magyarországi elméleti gondolkozás műhelyei, mint említettem, a posztstrukturalizmus előtt idejekorán letették a fegyvert: a mitologikus, pszeudotudományos fogalmiságot tudományos vívmányként mutatták be, s az inkorrekt metodikát, szabados érvelési technikát a korszerűség attribútumával ruházták fel. A posztstrukturalista teória idehaza az ezredfordulón már evidens uralmi pozícióban volt, az irodalomtörténet és a kritika terrénumait lendületesen gyarmatosította, és mindazon anomáliákat felmutatta, amelyek az elméletet a rossz esélyeket beteljesítve *teoretizmussá* változtatják.

A két-három évtizedes folyamat története elemző átvilágításra vár. Az egyetemi elméleti képzés monopolizálása, a tudományos diákkörök átalakítása, a doktori követelmények és a posztstrukturalista káté egymáshoz illesztése éppúgy e processzus részei voltak, mint az 1990-től rendszeresen megrendezett újraértelmező konferenciák. E tanácskozások sorát az 1991-es pécsi szimpózium nyitotta meg; az évtized második felében a kutatók további átértelmezésekre tettek kísérletet, s a tanácskozások alapján újabb és újabb konferenciakötetek láttak napvilágot.

Az újraértelmező tanácskozások fontos láncszeme volt a 2000 áprilisában Miskolcon megrendezett, József Attila munkásságával foglalkozó tudományos ülés. A gyűlésen a nagy tekintélyű véleményvezérrel, Kulcsár Szabó Ernővel az élen számos posztstrukturalista kutató sorakozott fel. Az előadásokat tartalmazó *Tanulmányok József Attiláról* című konferenciakiadvány 2001-ben jelent meg, s a kötet legterjedelmesebb írását *„Szétterült ütem hálója"* címmel maga Kulcsár Szabó publikálta. A nagyszabású dolgozattal már csak azért is érdemes foglalkoznunk, mert a tanulmány a tekintélyes elméletíró képviselte eszmeiség

25 W. J. T. Mitchell (szerk.): *Against Theory. Literary Studies and the New Pragmatism*. Chicago–London, 1985, The University of Chicago Press, 2, 7.

és módszertan megismerésére és a posztstrukturalista elmélet gyarmatosító készségének bemutatására egyaránt igen alkalmas.[26]

Kulcsár Szabó Ernő írásában a József Attila-költészet teljes újraértelmezésére, a huszadik századi hazai poétikai fejlődésirányok újragondolására biztat, és tágabb kultúrtörténeti horizontot felrajzolva evidens paradigmaváltást vizionál, új „antropológiai" szituáltság belátására tesz lendületes javaslatot. A kutató a nagyszabású vállalkozáshoz szükséges muníciót (a kultúrfilozófiai előfeltevéseket, a szerző mibenlétéről, a mű referencialitásáról, a szerzői szándék megérthetőségéről és magáról a nyelvről alkotott gondolatpaneleket) teljes egészében a francia–amerikai posztstrukturalizmustól – s az ahhoz kapcsolható német filozófiai előzményekből – kölcsönzi. A „referenciálisan" olvasó magyar irodalomtörténet Kulcsár Szabó szerint rossz úton jár: „»szociális üzenetre« beállított olvasásmódot" művel, a nyelv valóságos szerepével, s az antropológiai horizontban végbement paradigmaváltással nem számol.[27] A régi, „humánideológiai" értékfogalmakat és irodalomértést erőltető, „a létmegértési érdekeltség antropomorf alakzatait" továbbra is alkalmazó kritikusok egyszerűen nincsenek tudatában a korszakküszöb elhatároló tapasztalatának – hogy tudniillik „az emberi lét alapformája a nyelviség" –; és nem respektálják eléggé „a szubjektivitás felől megértett én konstrukcióját lebontó Benn–Pound–Valery-vonulat" példáit.[28] Nem akarják felismerni azt sem, hogy József Attila (és Szabó Lőrinc) a harmincas évek elején a korszerű „deszemiotizált nyelvhasználat elidegenítő

26 Kulcsár Szabó Ernő a magyar irodalomelméleti gondolkozás legbefolyásosabb alakja. A vele foglalkozó, őt idéző írások döntő többségéből hiányzik a bíráló attitűd, néhány fontos tanulmány azonban kivételt képez.
Radnóti Sándor a *Holmi* 1998/5-ös számában közölt kritikus recenziót az irodalomtörténész Esterházy-monográfiájáról (*A posztmodern zsandár*, 739–746), s az írás 2000-ben Radnóti *Piknik* című tanulmánykötetében is megjelent (270–285).
A 2001-es konferencia előadásait, tanulmányait, közte Kulcsár Szabó dolgozatát átfogó kritikával illette Tverdota György (A József Attila-kutatás dilemmái. *Forrás*, 2003/12, 3–15), s ugyanő *A felület játékai és a mélység igézete* című írásában a posztstrukturalista vezér 1993-ban publikált irodalomtörténetéről formált bíráló véleményt. (Veres András (szerk.): *Az irodalomtörténet esélyei*. Budapest, 2004, Gondolat, 185–195.)
Az 1993-ban megjelent Kulcsár Szabó-kötet (*A magyar irodalom története, 1945–1991*) elemzésére Bezeczky Gábor 2008-ban külön könyvben vállalkozott, s a dolgozat premisszáit, következtetési módját, módszertanát éles bírálatban részesítette. Bezeczky elmarasztaló ítéletét szellemes recenzióban támogatta meg Takács Ferenc. („*Az irály meztelen* – Bezeczky Gábor: Irodalomtörténet a senkiföldjén". *Mozgó Világ*, 2009/2, 116–119.)
2004-ben Takáts József tette mérlegre a Kulcsár Szabó Ernő vezette, gyakran „hermeneutikai értelmező közösségnek" is nevezett csoport teljesítményét (A Kulcsár-Szabó-iskola és a „kulturális fordulat". *Jelenkor*, 2004 /1, 1165–1177).
Jómagam *Megérteni az irodalmat* című, 2020-ban publikált könyvemben mutattam be azokat az anomáliákat, módszertani inkorrektségeket, amelyek – úgy láttam – a nagy tekintélyű elméletíró dolgozatait rendre megterhelik.

27 Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő – Kulcsár Szabó Zoltán – Menyhért Anna (szerk.): *Tanulmányok József Attiláról*. Budapest, 2001, Anonymus Kiadó, 16, 24.

28 Uo. 24, 23, 24.

poétikáját" teremtették meg, s hogy az *Eszmélet* tanúságtétele szerint „a magyar líra történetében alighanem először létesül a jelentés nélküli jel allegorikus értelmében olyan szubjektivitás, amely az ember diszkurzív konstituáltsága mellett tesz tanúbizonyságot".[29]

A stabilizálhatatlanság tudniillik korunk autentikus léttapasztalata, „az ember elsősorban nyelvi tényező", s az irodalmi szövegek megértése (Kulcsár Szabó Hans-Georg Gadamert megidézve szögezi le) „nem függ semmilyen gyakorlati összefüggéstől".[30] Az idők szavát megértő, a heterogenitás-világeszmét belátó, a modern nyugat-európai líra korszerű, autentikus tanulságait hasznosító attitűdegyüttest a kutató a *késő modern* terminussal foglalja össze. A fogalom a harmincas években végbement, s a magyar irodalomtörténet által mindeddig nem érzékelt nagy költői paradigmaváltás sommázata, a Kulcsár Szabó Ernő-i „poétikai" látomássor középpontja: az autentikus „antropológiai" szemlélet és korszerű költői versépítés garanciája, a fáziskéséses *klasszikus modernnel* szemben a költészettörténeti felzárkózás megjelenítője, és a későbbi posztmodernista beteljesedés méltó előhírnöke.

Milyen eredményre jutunk, ha e lenyűgöző fogalmiságú (tekintélyelvű citátumokkal bőven ellátott) értekezés behódolásra ösztönző hatását elhárítva ellenőrző vizsgálatba kezdünk, s Kulcsár Szabó magabiztos állításai és fogalmai mögé pillantunk? A kutató autentikusnak, korszerűnek mutatkozó víziója, úgy tűnik, teljes egészében azt az eszmevilágot képviseli, amelyet Meyer Howard Abrams az antihumanizmus és az absztrakt nyelvi világteremtés tükrében pillantott meg. A „humánideológiai" irodalomértés Kulcsár Szabó Ernő-i szakadatlan ostorozása, a szándék és az önkifejezés lehetetlenségének, anakronisztikusságának hangsúlyozása végül is nem egyéb, mint a francia strukturalizmusra is nagymértékben jellemző és a posztstrukturalizmusban kiteljesedő alapeszme: a humanitás, az ember (szubjektum, személy, szelf, stabil személyiség) tagadása, Foucault, Lacan, Derrida, de Man réges-régi, ezer variációban feltálalt igazsága.

A kutatói „nyelvfilozófiára" ugyancsak érdemes egy pillantást vetnünk. Kulcsár Szabó Ernő a nyelv létmódjának új tapasztalatát hirdeti meg: a nyelvi jelek hite szerint nem a dolgokra, hanem kizárólag egymásra utalnak, a trópusok uralhatatlansága ellehetetleníti az intenciós szándékot, s a beszélő szubjektum hangja eltűnik, elenyészik. A tanulmányíró pontosan azon a helyen vetette meg a lábát, amelyet Abramsék nyomán „theory-worldnek" neveztünk, s amelynek honosítása a *What is Humanistic Criticism?* írója szerint a kritika kopernikuszi fordulata volt: az irodalom kikerült a maga természetes, társadalmi, emberi érdekű kontextusából, és új hazája a platonista módon absztrahált, mitizált, beszéléstől, kommunkációtól, emberi alaptól elszakított Nyelv lett. Ebből a nézőpontból szemlélve Kulcsár Szabó fogalmisága, „poetológiai", líratörténeti zsargonja csupán az elmélet végső kiüresítését szolgálja. A referencialitás–

29 Uo. 17, 29.

30 Uo. 18.

areferencialitás, a szerzőség s a műből kinyerhető üzenet sokrétű dilemmáját az emberi kontextusból kiragadott, misztikus erővel felruházott, aktív erőket mutató, dinamikusan viselkedő Nyelv az üresség jegyében oldja meg, s ezt az üreséget mutatja fel a posztstrukturalista kutató vívmányként, haladásként, beteljesedésként.

Az emberi és költői „normalitás" teljes tagadása, a világra vonatkoztatottság elutasítása persze nem problémamentes művelet. A „referencialitás" kísértete továbbra is fenyegető veszélyt jelent, s ezt Kulcsár Szabó Ernő úgy igyekszik leküzdeni, hogy az extrém attitűdtől elkülönülő, „mindennapias" – embertől származó, emberről szóló – irodalom képzetét az értékskála negatív szélére tolja. Olyan fogalmakban jeleníti meg, amelyek nem csupán az anakronizmus, ostobaság, alkalmatlanság képzetét keltik, de emancipációellenes akarnokságra utalnak. A tanulmányban hemzsegnek az irodalom emberi bekötöttségét vállaló elgondolásokat kompromittáló, befeketítő címkék, a humanizmushoz agresszív elnyomó erőt társító, leleményes inszinuációk: „referenciális gyámság alá helyezés", az „autoritatív »valóság« igazságosztó ellenőrzése", „az »összebékítő« értelmezés humánideológiai elvárásai", „ideológiai ellenőrzés".[31]

A *Szétterült ütem hálójá*t vizsgáló kritikai megjegyzések közé néhány, a Kulcsár Szabó Ernő-i fogalomhasználathoz kapcsolódó észrevételt is helyénvaló beiktatnunk. A dolgozatban elvonatkoztató, összefoglaló, sűrítő műszavak tömegével találkozunk. E fogalmak a homlokzatépítésben nagyon fontos szerepet töltenek be: magabiztos konklúziós eredményt szuggerálnak, a szilárd, végső tudás látszatát keltik. Valójában azonban megértési potenciáljuk igen csekély, a bennük összpontosuló „tartalom" rendkívül problematikus; az evidens, szilárd megoldást sugalló szókapcsolatok dilemmák halmazát rejtik magukban.

Vegyük példaként a „paradigmaváltás" és „új antropológiai horizont" kifejezéseket! A kulcsszerepbe állított fogalmakat Kulcsár Szabó szorosan összekapcsolja: az új szituáltságot az univerzális érvényű metamorfózis következményeként láttatja. A nagy kulturális átalakulás a dolgozatban értelemszerűen a huszadik század húszas–harmincas éveihez kapcsolt, bár pontosabban sehol sem datált. A szerző a fogalmi tartalom kifejtésével sem bibelődik, Nietzschére, Mallarméra, Bennre, Valéryra hivatkozva láttat egyetlen, mindent meghatározó, mindent megváltoztató 20. századi paradigmaváltást. A tanulmányírónak tágabb történeti, művelődéstörténeti, kultúrtörténeti beágyazásra sincsen gondja. Folyamatokat, tartósabb alakulástörténeti trendeket nem ismer, az általa egyetemesnek láttatott (már-már metafizikai ranggal felruházott) szituációcserét nem méri össze az európai kultúrtörténet más „paradigmaváltásaival". (Nem számol a legvalóságosabbal, legjelentősebbel sem! Az újkori, valóban gyökeres attitűdcserét, a 16. századtól kezdődő átalakulást, az empíria és partikularitás felé forduló, istenbizonyosságot, telelogikus biztonságot, univerzáliaelvű gondolkodást háttérbe szorító új világérzékelési módot egyáltalán nem

31 Uo. 18, 27.

veszi számba. Pedig hát a „kétely kultúráját" – a „modernitást" és a „posztmodernitást" – nyilvánvalóan ez a változássor alapozta meg. „Antropológiai válságról" szólva e metamorfózis a valóságos viszonyítási pontunk; Stephen Mallarmé és Friedrich Nietzsche jó barátaink, de a szkeptikus Hamlet királyfi még régebbi társunk, mondhatni vérrokonunk.)

A tartalmi kifejtetlenség a meghatározatlanság és a viszonyítások hiján Kulcsár Szabó fogalmi leleményei: az *új szituáció* s az *„új antropológiai horizont"* végül is nem többek üres bombasztoknál. A látványos, energikus homlokzat mögött alig-alig van igazságfedezet, a szókapcsolások értelme és célja a nagyszabású költészettani elméleti igazság megtámogatásában, a késő modern koncepció igazolásában merül ki. A kultikus, homlokzatépítő beszédet azonban az elemző észrevételek nemigen szokták megrendíteni; a *Szétterült ütem hálója* mitologikus, pszeudotudományos szóalkotás-sorai is sikeresnek bizonyultak. A *késő modern* sommázata körültekintő irodalomtörténeti, poétikai indoklás nélkül lett az irodalomi közbeszéd centrális eleme, s került be a középiskolai és az egyetemi oktatás kátéjába.

Pedig hát a költői „paradigmaváltás" a harmincas években valójában egyáltalán nem *késő modern módon* ment végbe. A kritikai–irodalomtörténeti vizsgálódások jóval egyszerűbb (világosabb, konkrétabb) igazságokat kínálnak a folyamat megragadásához. A századelőn született költőink: József Attila, Radnóti Miklós, Dsida Jenő a harmincas években köztudottan rendre az avantgárd radikalizmusából léptek ki, s tettek magukévá egy „hagyományosabb", nyitottabb, többrétű világlátást és alkotásmódot. A késő modern költészettörténeti vízió nem illeszthető rá József Attila poézisére sem. A húszas és a harmincas évek fordulójára helyezett paradigmaváltást Tverdota György 2001-ben publikált tanulmánya szerint is ideje volna az irodalomtörténeti legendák lomtárába helyezni. „Ilyen radikális fordulatnak árva nyomát sem találni. Ha azt hinném, hogy a kérdés a szójátékok szintjén megnyugtatóan elrendezhető, azt mondanám, hogy nem paradigmaváltás, hanem ellenkezőleg: paradigma-*vissza*váltás történt. Az avantgárd húszas évek végi lehanyatlása után irodalmunk majdnem egésze visszafordul a hagyományokhoz, s ki-ki a maga módján a hagyományőrző modernség valamely változatának kialakítását hajtja végre. A költők nem adják fel modernségigényüket, mert arra jönnek rá, hogy a legkorszerűbb törekvések – az avantgárd tévhiteivel szemben – jól összeegyeztethetők a költői tradíciókkal […] József Attila az avantgárd kalandja után maga is kialakította a hagyományőrző modernség egyik rá jellemző változatát, de nem volt részese semmiféle paradigmaváltásnak, s következésképpen a küszöbhelyzetéről adott kulcsári állítás merő képzelődés" – összegzi Tverdota kritikus gondolatait a Kulcsár Szabó-i értelmező közösség elveit és gyakorlatát sokoldalúan, élesen bíráló írásában.[32]

*

32 Tverdota György: A József Attila-kutatás dilemmái. *Forrás*, 2003/12, 7–8.

A posztstrukturalista elvekből összerakott és a teoretizmus módszertanával előállított *késő modern* fogalma, ismételjük, rendkívül gyorsan és sikeresen nyert befolyást az irodalomtörténet, a műelemzés birodalmában. E jelenség azonban csak része volt annak a gyarmatosító processzusnak, amelynek során Magyarországon a posztstrukturalista elméleti ész az irodalomtörténet terrénumát széles körben birtokba vette. Az újabb elmélet által teremtett teoretikus mantrák (a nyelvi megelőzöttség, az areferencialitás, a külső világot kiküszöbölő intertextualitás, az embervilágot uraló heterogenitás, instabilitás, disszemináció) a múlt század végén már az irodalmi beszéd vezércsillagaivá váltak, és bármely életmű átértékeléséhez segítséget nyújtottak. A diadalmas posztstrukturalista igazságokhoz illeszkedő szókapcsolatok, metaforikus utalások a nívós tudomány látszatát keltették, s az irodalomtörténészek nem késlekedtek ezek halmozásával. A teoretizmus irodalomtörténeti térhódításaival, a posztstrukturalista gyarmatosítás riasztó példáival *Megérteni az irodalmat* című könyvemben és folyóiratokban megjelent dolgozataimban több ízben foglalkoztam,[33] ezúttal egyetlen illusztrációs példával elégszem meg.

Milbacher Róbert (több Arany-ballada szubverzív átértelmezése után) *Arany János és az emlékezet balzsama* című könyve hetedik fejezetében az *Ágnes asszony*t is vizsgálat alá vette. A kutató az 1853-as balladában rendezettséget, intencionális egységet látó „hagyományos" interpretációkat lendületes elemzésben cáfolta, és szubverzív iróniával leplezte le azokat az elemzői meggyőződéseket, amelyek a költeményt „a morális vétség–isteni igazságszolgáltatás mátrixába" utalják.[34] Az „Oh! Irgalom atyja ne hagyj el!" refrént ugyan ő is „a keresztény gondviselés égisze alá való visszakéredzkedés mondataként" tartotta számon,[35] de a mű „mélystruktúrájába" alámerülve egészen másféle, ellentmondásos, ambivalens jelentésmozzanatokat észlelt. „A lepedőn ejtett vérfolthoz önkéntelenül is a szüzesség elvesztése asszociálódik első körben, márpedig a házasság elhálásának és a menyasszony érintetlenségének bizonyítékaként. Ez esetben a csibém a női nemi szerv eufemisztikus elnevezése lehet. Ugyanakkor a mocsokként, tehát tisztátalanságként jellemzett vér lehet menstruációs vér is, ami viszont a meg nem fogant, vagy még erősebb értelmezés szerint, az elvetélt gyermek becéző megszólítása. Elképzelhető tehát, hogy Ágnes dadogó önmentsége erős természeti törvényre hivatkozik, vagyis a gyilkosság közvetett kiváltó okaként a szerető tartása mögött a férj férfiatlansága vagy terméketlensége lehet […] Akár így, akár úgy, Ágnes önmentsége olyan elbeszélés felé mutat, amely a női test működésének és a termékenységnek–meddőségnek a korban (is) sokszoros tabuval körülvett témájára épül. Csakhogy – minthogy az ezzel kapcsolatos beszéd önmagában is tiltás alá esik, azaz a nyelvtelenség állapotában van –

33 Nyilasy Balázs: *Megérteni az irodalmat*. Budapest, 2020, MMA Kiadó, 89–96; *Hitel*, 2019/10, 74–75; *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2011/6, 718–727.

34 Milbacher: *Arany János és az emlékezet balzsama*. Budapest, 2009, Ráció Kiadó, 216.

35 Uo. 223.

Ágnes magyarázata arra, hogy miként sodródhatott ebbe a helyzetbe, artikulálhatatlan. Ágnes tehát valami olyasmit próbál elmondani, aminek nincsen szótára, sem grammatikája, és mivel ez lehetetlen, ezért válik ő maga személyében, testében, monomániás mosásában nyelvvé […] az emberi (női) lét kiszolgáltatottságának és rettenetének élő mementójaként" – mutatta fel Ágnes „bűnét" a kutató a kaotikus létezés szignáljaként, a feminista kritika nézőpontjait átvéve és a Nyelv, „nyelviesülés" képzetköreit is megidézve.[36]

Az Arany János-i életmű „revitalizálásához", újragondolásához fűződő elhivatottságát Milbacher számos dolgozatában hangsúlyozta. Aligha kétséges, hogy az *Ágnes asszony* posztstrukturalista értelmezése is az alternatívaállítás igényével íródott, engem azonban, nem tagadom, leginkább Kálmán C. György 1993-as, szellemes paródiájára, a *Megy a juhász szamáron* elemzésére emlékeztet. A feminista, freudista zsargont alkalmazó interpretáció szerint a juhász szamara és botja a phallost szimbolizálja, a magányos furulyaszó az onániára utal, a gyepes hant a szeméremdombot kell, hogy eszünkbe juttassa, a haldokLIK szóba a szerző szexuális jellemzést rejtett, s jelen van a műben a necrophilia tiltása miatti agresszió is, amely gyilkos indulatban – szublimált nemi aktusban – manifesztálódik. „Ezen értelmezésben nem lehet véletlen a »Nagy a legény, de nagyobb« sor furcsa elvágása (castrálása) sem, ahol a »nagy« meglepően kiemelt pozícióba kerül, s az sem, hogy (a szövegben ábrázolt világ szintjén) a szamár a juhász lába között van" – elmélkedik az interpretátor.[37]

Az *Ágnes asszony* milbacheri elemzését, mondom, leginkább paródiaként tudom felfogni, De a szerzőnek nincs miért aggódnia. A voluntarista túl- és felülinterpretálásoknak az új évezred elején aligha kell éles kritikától tartaniuk; szerzőik sokkal inkább a szubverzív teljesítménynek kijáró elismerésre számíthatnak. A hazai és külföldi irodalmi folyóiratokat rendszeresen lapozgató olvasó nem is csodálkozik ezen, hiszen lépten-nyomon tapasztalja: a mindennapi ész és az egyszerű, világos értelmezés presztízse rendkívüli módon lecsökkent, s a természetes, magától kínálkozó magyarázat helyett a *nem várt, bizarr, bonyolult, szofisztikált* indoklás nyert presztízsértéket. Az efféle preferencia általában a sui generis teóriára is jellemző,[38] a *nyilvánvaló* elvetését és a *különös* elsőbbségét beteljesítő módszertan azonban véglegesen a „nagy elméleti bummban" győzedelmeskedett. A kétely hermeneutikáját magáévá tevő, Foucault, Derrida, de Man nyomán járó strukturalista–posztstrukturalista dekonstruktőr a műből netalán kitetsző közvetlen, nyilvánvalónak tűnő intenciónak nem hihet, és

36 Uo. 222.

37 Kálmán C. György: *Te rongyos (elm)élet!* Budapest, 1998, Balassi Kiadó, 236–237.

38 Az elmélet efféle hajlamát gazdag példatárral illusztrálhatjuk. Gondoljunk csak az intern, belsőleges megközelítéshez doktriner módon ragaszkodó sklovszkiji (formalista) megnyilatkozásokra vagy az Új Kritika hajthatatlan ambiguitás keresésére, ellentmondást fürkésző elemzési gyakorlatára!

szükségképpen kell másféle, bonyolultabb, mélyen rejtező, a manifeszt szintet meghaladó magyarázó mozzanat után néznie.

*

Írásom végéhez közeledve, fogalmak táncából és árnyéktáncából lassan kibonyolódva, úgy érzem, néhány visszatekintő, magyarázó szóval még tartozom az olvasónak. Tanulmányom, amint a cím is jelzi, az irodalomelmélet, a teória és a teoretizmus (a rossz esélyeket beteljesítő megvalósulás) fogalmait bocsátotta próbára többféle viszonyrendszerben. Mindhárom gondolkozási formát illetően tettem karakterjelző megjegyzéseket és megkockáztattam sommázó konklúziókat, bár kétségkívül az elméletet megjelenítő posztstrukturalizmusra volt a legtöbb gondom. S hogy miért a tágabb (amerikai, nyugat-európai) és a szűkebb (magyar) kontextus felvázolására szántam a legnagyobb terjedelmet? Az ok egyszerű. Mint több ízben említettem, hazai irodalomértésünk a strukturalizmus, posztstrukturalizmus kritikai értelmezésével adós maradt, és úgy éreztem, legalább néhány pótlással szükséges szolgálnom.

Tudatosan vállalt attitűdöm kezdettől kritikai volt. Az általában vett elméletiség világában s a megvalósult irodalomelméleti koncepciók területén is a dilemmákra, anomáliákra, problematikusságokra hívtam fel a figyelmet. Bíráló beállítottságom, elismerem, bizonyos szempontból egyoldalúnak minősíthető. Kiegészítő, korrekciós helyzetértékelésre törekedve alighanem a „nagy elméleti bumm" színességére, termékenyítő hatására is utalhatnánk. Meditálhatnánk a destabilizáló kérdezésmód mindenkori hasznáról, beismerhetnénk, hogy az elméleti ész a *szerző*, a *műbeli intenció* és az *irodalmi létmód* hogyanjára–mikéntjére rákérdezve valóságos dilemmák körül kering, s mélyebb, alaposabb átgondolásra serkentheti a kutatókat. Néhány részdiszciplina megtermékenyítő hatását sem érdemes tagadnunk. Felemlegethetjük az *anyag* és *eljárás*-elvű formalizmus ötletgazdagságát, előszámlálhatjuk a mérsékelt strukturalizmus hozadékait, utalhatunk a narratológia eszköztárának hasznosságára, a befogadói nézőpontot érvényesítő, mérsékelt „recepcióesztétika" hasznos felismeréseire. S vélhetnénk úgy, hogy az *elméleti ész* csapdáit, veszélyzónáit kellő körültekintéssel, tágabb látókörrel akár el is kerülhetnénk: a szubsztancializáló étoszt mérsékelhetnénk, a nézőpontrögzítő stabilizálást többszempontú rugalmassággal enyhíthetnénk, a dedukció módszerét indukcióval egészíthetnénk ki, s az irodalomtörténeti tényvizsgálatot is megpróbálhatnánk szerephez juttatni. Talán nem volna lehetetlen így eljárnunk, hiszen a *Theory of Literature* (s az *A History of Modern Criticism*) írója éppen valami ilyesfélét valósított meg, és a magyar Poszler György is nyitott, eredményes módszertant működtetett általam is bemutatott 1988-as monográfiájában.

Csakhogy az említett példák kivételesek, a teoretizmus által elterjesztett meg nem gondolt gondolatok pedig kiterjedtek és kivételesen kártékonyak. A rendszeresztétikák és a „nagy elméleti bumm" végül is nem utakat teremtettek, hanem zsákutcába vezették az olvasókat, irodalomértőket, kutatókat. A teoretikus

ész, úgy látszik, végül mégsem tud kibújni a bőréből. Veszélyzónáit nem képes elkerülni: a szisztematizáló, rendszerteremtő akarat voluntarizmusát, az absztrakciós világteremtés szokását nem tudja levetkőzni, a módszertani nyitottsághoz s a korrekt fogalomhasználathoz nem bír felnőni; kooperációs együttműködés helyett dominálni, irányítani, gyarmatosítani akar, és ehhez bőséges eszköztárral rendelkezik.

Kenyeres Zoltán 2018-ban publikált levélvallomásában az új évezred irodalomértési állapotát a „harmadik csöngetés" előtti pillanatként aposztrofálta. A nyolcvanadik esztendejét betöltött, nagy tapasztalatú és tudású kutató a teória teremtette hazai zsákutcákra utalva a visszahumanizálás szükségességét hangsúlyozta, s úgy látta, az irodalomról szóló beszéd jól teszi, ha „a szcientizmus nevű fekete zsákba zuhanása"[39] elől a szépirodalom területére menekül. A Kenyeres által felemlegetett „szcientizmust" akár a humaniorák és a teória centrális kérdéseként is számon tarthatjuk. Hiszen a tudományosságra számot tartó igény másfél század óta az embertudományok legnagyobb vágya, leküzdhetetlen, csillapíthatatlan kívánsága. A természettudományos mintákra alapozott s az irodalomra oktrojált tudományosság azonban valójában nem egyéb meg nem gondolt gondolatnál, hiszen a nyelv, az emberi társadalom, a művészetek nem a fizikai világ módjára működnek. A társadalomtudományok, ha a szó megszokott értelmében akarnak tudományosnak látszani, erőltetett szisztematizációra, kényszeres gesztusokra, homlokzatépítő mutatványokra kényszerülnek. S végül az absztrakciós színházasdi csúcsteljesítményeihez jutnak el: a presztízsnövelő beszédmódelemek, a túlhajszolt fogalmiság dominanciáját konstatálhatjuk, a mindennapi észtől messze távolított, elvonatkoztató–bonyolító teoretikus megközelítés elsőbbségi igényét látjuk érvényesülni, a skolasztikus citátumok presztízsének felfokozásával és a szuverén, egyéni gondolat presztízsének visszavételével szembesülünk. Horváth János és Schöpflin Aladár a századelőn még nem hajszolták a tudományosság lidércfényeit (elmélettel külön nem is igen foglalkoztak), a gondolkozás fegyelmére, a fogalomhasználat korrektségére azonban nagyon is ügyeltek. Világos gondolataikat világos szavakkal jelenítették meg, az érvelés ellentmondásmentességét és az elégséges indoklás elvét mindenkor érvényre juttatták, a többszempontú, sokrétű, kombinatorikus elemzői fantáziát nem helyettesítették egyoldalú ideológiakövetéssel, s írásaik végül, meglehet, tartalmasabbak és „tudományosabbak" lettek, mint sok posztstrukturalista kutató pszeudotudományos mutatványa.

Az elméleti beszédmód válsága persze nem csak az irodalomértést érinti. Daniel Bertaux, a kiváló francia szociológus 2001-ben az általa művelt diszciplínához kapcsoltan meditált a tudományosság dilemmáiról, s végül Kenyereshez hasonlóan ő is az irodalmi megfogalmazásmód mellett tört lándzsát.[40]

39 Kenyeres Zoltán: *Harmadik csöngetés. Visszahumanizálási kísérletek, 2010–2018*. Szombathely, 2018, Savaria University Press, 232.

40 Daniel Bertaux: A szociológia mint írás. *Szociológiai Szemle,* 2001/1-2, 43–52.

A két kutatónak sokban igaza van. A szépirodalomhoz közelítés egyes esetekben minden bizonnyal alternatívát jelenthet. De egészében a kritika, az irodalomtörténet és az irodalomelmélet mégsem követheti a fikciós, imaginárius irodalom módszertanát, hiszen maga éppen ennek „magyarázati szerveként", megértésre hivatott „intézményeként" jött létre.

De akkor mégis miféle javaslattal tudnánk szolgálni? Azonnali és biztos kibonyolódást ígérővel biztosan nem. A posztstrukturalizmus letarolt földjén körbetekintő irodalmár jó, ha a tisztes kételynek tud hangot adni. De talán ez sem kevés. „Kell-e egyáltalán a rendszer […] Nem inkább néhány termékeny kételyből fakadó, jó kérdés kellene, és sok konkrét műértelmezés?" Poszler György felvetése négy évtizeddel korábban is nagyon helyénvaló volt, de ma talán még érthetőbben hangzik a „tisztes ipart" űző literátorok számára.

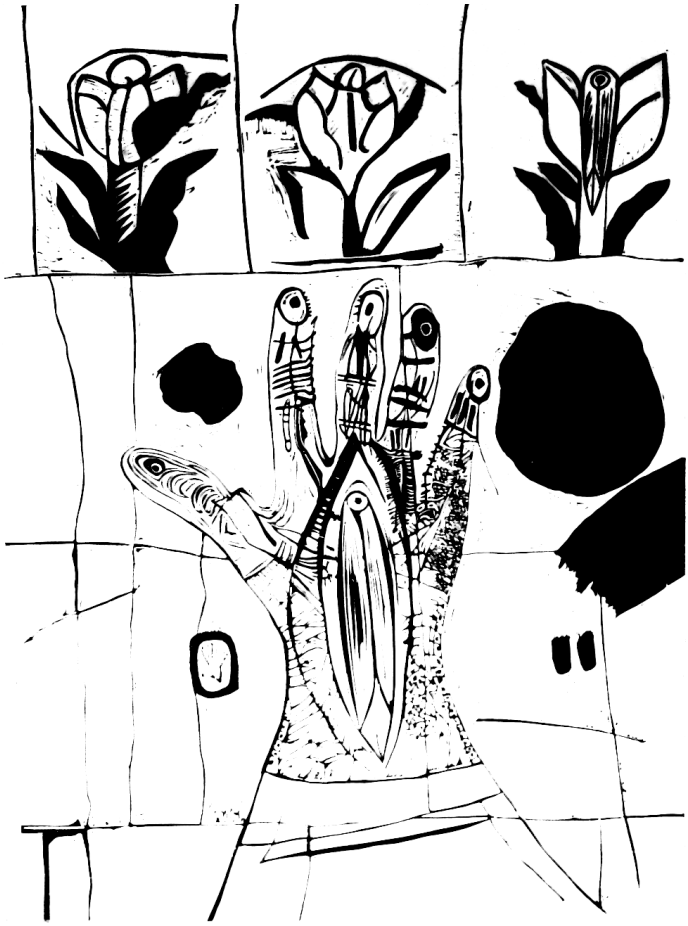

Ujvárossy László: Kéz (hímzésminta a hozomány sorozatból), 1987

Gy. Szabó András

Esküvő Vépen

1723. április 26-án, szinte napra pontosan három évvel azután, hogy a török gálya Rákóczit és kíséretét Rodostóban partra tette, a száműzöttek életének addigi legszomorúbb eseményéről ad hírt Kedves Nénjének Mikes Kelemen. Távozik az élők sorából Bercsényi Miklós hitvese, Csáky Krisztina.

„Édes Néném – kezdődik levele –, akármennyit éljen az ember, akármicsoda kedvére töltse napjait, de mindazoknak halál a vége. A szegény Bercsényiné asszonyom is azon végezé el életét, aki is már egynéhány napoktól fogvást betegeskedvén, és nem annyira szenvedvén fájdalmakat, mint a természetnek magában való fogyását, aki is mint a gyertya, úgy aludt el."

Férje, az egykori nagyhatalmú kuruc generális és maga a fejedelem is ott állnak ágya felett, búcsúznak tőle. Utolsó kérdéseiket teszik fel a haldoklónak „rendelése iránt", melyekre az idős asszony suttogva válaszol. Aztán „csendesen kimúlék" a világból. „Alig vettük észre halálát. Sokat kívánkozott szegény mulandó hazájába, de az Isten az örök hazába vitte."

Bercsényi gróf és felesége a szabadságharc leverését követően nem tart Rákóczival, csak jóval később csatlakoznak a törökországi magyar kolóniához. Ennek oka, hogy Bercsényi Miklós 1711 után még mindig bízott I. Péter cár segítségében, közel akart lenni az orosz udvarhoz, ezért is marad emigrációja első szakaszában, egészen 1716-ig Lengyelországban. Bercsényi és Rákóczi csak 1718 végén találkoznak a Törökország kis-ázsiai részén fekvő Jénikőben, még Rodostóba kerülésük előtt. Ettől kezdve szerepel Mikes leveleiben a Bercsényi házaspár és kísérete. Az emigráció sanyarú és keserű életében eseményszámba megy minden találkozás, mely a fejedelem és főgenerálisa között létrejön. A *Törökországi levelek* egyikében Mikes leírja, mekkora örömmel fogadta Bercsényiné Rákóczit megérkezésük után jénikői hajlékában. „Mindennel kínálta volna, örömiben nem tudta, mit csináljon, már csak azt vártam, hogy talán egy tánccal kínálja meg." Egy másik levél: „A mindennapi mulatság már itt abból fog állani, hogy vagy Bercsényi uram jő mihozzánk, vagy mi megyünk hozzája."

Gy. Szabó András (1953) előadóművész, író. Legutóbbi kötete: *A végakarat* (2018).

Bercsényi művelt, olvasott ember. Amikor 1720. április 24-én a hajó partra teszi őket Rodostóban, a generális azonnal anagrammát fabrikál száműzetésük végső színhelyének nevéből, mely szállóigeként terjed a bujdosók között: OSTOROD.

Csáky Krisztina, Bercsényi Miklós második felesége kétszeres özvegy, amikor a gróf asszonya lesz 1695-ben. Főúri család sarja, apja Csáky István országbíró. Első házassága révén a Vas megyei Erdődy család vépi várkastélyának úrnője. Itt látogatja meg a megözvegyült asszonyt a nősülés szándékával az ekkor még a Habsburgok oldalán álló Bercsényi Miklós. A vépi látogatás, majd az azt követő eljegyzés és menyegző történetét a gróf titkára, Kőszeghy Pál írja meg egy terjedelmes eposzban, mely érzékletes korrajzával, a főúri társasélet mindennapjait megörökítő ábrázolásával a magyar barokk rangos, művelődéstörténeti értékkel bíró dokumentuma. Kőszeghy Pál személyéről, életútjáról igen szűk az ismeretünk. Ami bizonyos: Bercsényi szolgálatában állt, a gróf titkára volt, ahogy felmenői is hasonló tisztséget töltöttek be Észak-Magyarország egyik legnagyobb méltóságának szűkebb környezetében. Elkíséri urát Vépre. A házasság előzményeit, így az első személyes találkozás körülményeit közelről ismerhette; mint a gróf bizalmas embere ott lehetett az esküvőn is. Az események szoros kronológiai rendben tárgyalt részletező leírásából legalábbis erre következtethetünk. Meglehetősen jó klasszikus latin műveltséggel rendelkezett, ahogy erről epikus költeményének gazdag mitológiai apparátusa árulkodik. Hosszú, 800 versszakos, négyes rímű tizenkettesekben megírt műve teljességgel kimeríti az *epithalamium* műfajának, a mitológiai keretbe ágyazott előkelő főúri házasság elbeszélésének tartalmi-formai jegyeit, melynek vitathatatlan mestere a században a *Murányi Vénus* szerzője, Gyöngyösi István. Kőszeghy Csáky Krisztinának ajánlja művét, melyből kiderül, hogy a házasság történetét megörökítő eposzt még megelőzte két könyv, az egyik, urának „ifjúságában tett vitézi magaviseletét" méltatta, míg a másik Bercsényi első feleségének, Homonnai Drugeth Krisztinával történő megismerkedését, annak „istenes életét" és halálát tárgyalta.

Ez a két kéziratban maradt munka azonban az évek során elkallódott, sosem került elő. Csak következtetni tudunk arra, hogy miféle érdemekről tesz említést a fiatal főúr vitézi cselekedetei kapcsán Kőszeghy. Bercsényi már 1686-ban, mindössze 21 évesen részt vesz Buda visszafoglalásában, bátorságáért I. Lipót grófi cím adományozásával jutalmazza. Az ekkor még Habsburg-párti Aranysarkantyús vitéz a kor egyik legsikeresebb katonája. 1691-től Ung megye főispánja, tizenhárom vármegye főkövete, királyi kamarás és tanácsos. Élete 1697-től vesz fordulatot, amikor megismerkedik és barátságot köt a nála tizenegy évvel fiatalabb sárosi főispánnal, II. Rákóczi Ferenccel, és a kuruc mozgalom élére áll.

A Harmadik könyv, melyet az irodalomtörténet *Bercsényi házasság*aként emleget, a korban divatos moralizáló elmélkedéssel indul az emberi élet mulandóságáról. Kőszeghy kiváló dramaturgiai érzékkel gondoskodik arról, hogy a személyes tragédia, Homonnai Drugeth Krisztina elvesztése, a mindenkire érvényes halál könyörtelen jelenlétével gondolkodtassa el olvasóit: hosszú névsorban

emlékezik meg a századvég nagy múltú famíliáinak, a Zrínyiknek, Thurzóknak, Dobóknak, Frangepánoknak elmúltáról. Maga a cselekmény csak ez után veszi kezdetét, a télből tavaszba fordulás kozmikus nagy pillanatának megörökítésével, az ember életében is derűre okot adó évszak üde leírásával, mely tápot ad a megözvegyült Bercsényi bizakodásának is.

Ung megye főispánja, első feleségétől megfosztatván, társat keres, nem utolsó sorban két árva gyermekét kívánja házasságával anyai szeretetben részesíteni. Az emberi lélek változásainak az évszakváltás képével érzékeltetett megragadása a század két nagy költőjének, Zrínyinek és Gyöngyösinek is kedvelt poétikai eszköze: tőlük tanul Kőszeghy is. A minden teremtményt élettel telítő tavasz látványa tölti el reménnyel Bercsényit is.

Látja, az tavasszal minden párosodik,
Fészkében madárka kedvén házasodik,
Párosan szelíd s vad állat sokasodik.
De ki vigasztalhatná őt, nincs oly második!

Fészket rak majd ő is – úgymond – Ungh-várában,
Vigasztalja magát kis palotájában. […]

Mielőtt Venus és Cupido a jól bevált forgatókönyv szerint színre lépne, Bercsényi álmában isteni szózatot hall, mely világosan kijelöli számára leendő társa személyét.

„Menj el, csak nem messze vagyon – úgymond egy kép,
Kinek főtől talpig minden termete ép,
S oly asszony, kit tisztel mint Diánát sok nép, –
Lakóhelye ennek a Dunákon túl: Vép."

A szózatot követve a gróf már nyergelne is, irányt véve Vépnek, ha nem intené az illem, hogy kell valaki, aki szándékát a „nagy Asszonyság" értésére adná, aki véghez vinné, hogy Vép úrnője „hozzá hajoljon". Egy jó emberében meg is találja a közvetítőt, ki sikeresen jár el követi feladatában, s mikor a kedvező hír megérkezik Csáki Krisztina hajlandóságáról, Pozsonyból lovas bandériuma élén megindul Bercsényi is.

Égen az nap szintén már délre szalada,
Garádicson az Gróf midőn fölhalada,
Hol a Gróf-Asszonynak midőn kezet ada, –
Vélnéd, hogy az hajnal ott akkor támada.

Venus és Cupido nem lankadó igyekezetének eredményeként Bercsényi és Csáky Krisztina szerelemre lobban egymás iránt, Cupido „nyilas mestersége" mindkettejük szívét lángba borítja. Ekkor, az első látogatás alkalmával kerül

sor arra a pompázatos leírásra, mely a barokk zsúfolt szcenikájával varázsolja elénk egy főúri lakoma gasztronómiáját. Az udvari élet e fontos eleméről, a vendégségek, lakomák lefolyásáról, az étkezések rendjéről Apor Péter Küküllő megye főispánja szolgál bő forrással elhíresült munkájában. *Metamorphosis Transylvaniae* című művének fejezete pazar áttekintést nyújt a kor divatos ételeiről. A Kőszeghy-eposz születésével csaknem egyidős Bornemisza Anna szakácskönyve pedig az étkek elkészítésének módjáról, az étkek alapanyagairól ad ugyancsak gazdag útmutatót. De egyik leírás sem lehet, már csak műfajuk természetéből adódóan sem annyira magával ragadó, már-már filmszalagra kívánkozó, mint a felsorakoztatott ételek érzéki „tálalása" Kőszeghy költeményében. Íme néhány versszak az ünnepi fogások kínálatából.

Már a konyhán az ebéd elkészült azalatt,
Esnék is talán már ízint az jó falat,
Mert már délről égen az nap is elhaladt,
Csaknem fele-útján nyugtának leszaladt.

Föladatá konyhamester az étkeket,
Az szakács megadta kiknek jó ízeket.
[…]

Jó móddal az levest főzte s készítette,
Gyenge tyúkfiait abban vegyítette,
Töltött borjúhússal aztat bővítette,
Tál szélit sokféle ízzel szépítette.

Az puha tehénhúst megpetrezselymezte
Zöldjével, de bőven meg is gyökerezte, –
Benne forrván az bors, fölül gyömbérezte,
Kóstolván, mondhatnád, hogy jól megízezte.

Egy torta pástétom azt mindjárt követte,
Melynek fedelét ott az ki levette,
Kedves jó illatát orra érezhette,
S válogatva abbul falatját vehette.

Egy kövér kappan is búvt a káposztában
S annak szeletenként metélt hasábjában;
Szokták vala főzni ezt így Kolozsvárban, –
Jóízűt ehetnél borsos falatjában.

Gyenge bárányhúst is adtak fel zsályával,
kövér hizlalónak lábait tormával.
Pacalt is ispékben vagdalt szalonnával,
Azok közt töltött bélt, tejes rizskásával.

Egy öreg pástétom ezek között álla,
kiben egy túzok egészen bészálla;
Sokat fáradt azért az puskásnak válla, –
jó íziért melyet senki sem ócsárla.

Volt egészen főve egy nagy vadkan feje,
Mellyen, azt gondolnád, nőtt puspáng erdeje,
Egy szép narancsot tart fogai eleje,
Kin elfáradt – hittem – az fogó ereje.

Ki számlálhatná meg más étkek summáját,
Sokszámú bélesek s fánkoknak formáját,
Munkás pástétomok cifra cirádáját,
Sokféle tortáták míves nagy pompáját?

Az első látogatást követi majd az eljegyzés, s itt kap szerepet maga a versszerző is, amikor a hivatali dolgában Ungváron tartózkodó Bercsényi és Csáky Krisztina között ő tartja személyesen a kapcsolatot. A fényes esküvőre Vépen kerül sor, melyen szinte valamennyi vármegyei elöljáróság képviselteti magát a vendégseregben, s a lakoma után a cimbalom, virginál, síp és dob hangjaira, „megtapodva búját, melyben addig éle", örömteli táncot jár a gróf új asszonyával.

Ez az eposz vázlatos summázata.

Vajon eszébe jutott-e betegágyán a vépi vigalom Csáky Krisztinának huszonnyolc évvel Bercsényivel kötött házassága után? Vagy egy évvel korábban, mikor a pestis végigsöpör Rodostón, s a fejedelem háznépével együtt egy nyomorult faluban, sátrakban kell átvészelniük a járványt, mikor a „bujdosó magyaroknak a bujdosásban is bujdosniuk kell". Azzal egészen biztosan nem számolt házasságuk hajnalán, hogy sorsa a generális oldalán egyúttal a végzete is lesz. Odaadó, hűséges asszonyként mindvégig támogatta férjét a szabadságharc éveiben, s vele tart Rodostóba is. Száműzetésében némi vigaszt jelenthet, hogy holmija közt ott van Kőszeghy eposzának kézirata, amit bármikor felüthet és olvashatja a számára kedves részleteket. Megismerkedésük s menyegzőjük történetének szerzője ekkor már régóta nincs az élők sorában, 1703-ban hal meg, Rákóczi zászlóbontásának esztendejében. Lányát, akit Mikes csak Zsuzsiként emleget leveleiben, az apa halála után a grófné magához veszi, s mint Csáky Krisztina udvarhölgye él a rodostói magyarok között. Kőszeghy Zsuzsi, aki iránt Mikes erős vonzalmat táplál, két év múlva az idős Bercsényi felesége lesz. Újabb két év, és Zsuzsi a gróf halála után Lengyelországba, Jaroslawba költözik, Rákóczi lengyelországi uradalmainak központjába. Ő menti át az utókornak édesapja munkáját, melynek kéziratát csaknem két évszázaddal születése után fedezik fel a lengyel Krasinszky gróf könyvtárában.

Külön történet ez is, kicsit sűrűbb szövetű, mint az eposz világa.

A „nem egészen így, nem egészen úgy” történetek költészete

Fenyvesi Ottó: *Paloznak overdrive*

Scolar, Budapest, 2021

„Az ember egyedül a művészetben léphet túl az animális szinten, mert a művészet olyan területek felé nyílik, melyeken a tér és az idő érvényüket vesztik.”

(Marcel Duchamp)

Nagyon szerencsésnek tartom, hogy a bácskai származású, 1991 óta Veszprémben élő, József Attila-díjas költő, lapszerkesztő, képzőművész Fenyvesi Ottónak az idén a Scolarnál megjelent *Paloznak overdrive* című verseskötetét megelőzően a nyáron a Művészetek Háza, Veszprém kiadta a *Hatvanhat* című (a cím utalás a szerző életkorára) hiánypótló válogatott versek (1991–2017) gyűjteményét is. A *Hatvanhat* ugyanis lélektanilag és poétikailag is „megágyaz” a másik, vékony, mindössze tizenhét verset tartalmazó *Paloznak overdrive*-nak. Nem mintha ez utóbbi önállóan nem állná meg a helyét, még a szerkezete is rokon a *Minimum rock and roll* című korábbi – boltban már nem kapható, de a *Hatvanhatba* bevett, sikeres – kötettel: autobiografikus módon építkezik, a hajdani szegénységében és egyszerűségében is idilli gunarasi falusi gyerekkortól egészen napjainkig. A költő nagy gyűjtögetője a történeteknek, melyek öngerjesztő módon idéződnek meg, végtelen asszociációs hálóval. Így lesz az egykori szépből, de még a rútból is – a költő figyelme, megértése és empátiája révén – a keatsi értelemben vett „jó és igaz”, más költői hanggal össze nem téveszthető Fenyvesi-líra. A palicsi, szabadkai, újvidéki hangulatú, „üldögélős-beszélgetős” szokás elevenedik majd meg a lovasi képekben is, a hol lusta, hol dinamikus Tolnai Ottó-s, azaz fenyvesis létforma, amit azonban Fenyvesi esetében maximálisan átjár a kamaszkorból datálható beatkultúra, a rockzene mágikus vonzása. Losoncz Alpár a *Tiszatáj*ban (2018. nov.) így jellemezte: „Fenyvesi Ottó intellektuális tekintélyét azzal alapozta meg, hogy az egykori *Új Symposion* szerkesztőjeként – a folyóiratot az *Orgia Mechanika* című verse miatt 1981-ben betiltották – a beatkultúra és -költészet eljárásaiból merített kifejező erőt; kanyargó jelentésekkel dolgozó hosszúverseket teremtett, a rockzene ütemére emlékeztető lírai építkezéssel, melyek apokrif dimenziókat vonultattak fel”. Mindezt a *Halott vajdaságiakat olvasva* (*zEtna*, 2009, 2017) című nagyívű, a múltra visszatekintő, majdnem elfeledett költőket egybegyűjtő versekátköltések kapcsán írta, utalva arra, hogy a halál faktuma a „bennünk élő halottak révén” lehetővé teszi a közösségi együvé tartozást. Fenyvesi költészetében, ahogy Bodor Ádám, Dragomán György, Szabó T. Anna (és még sorolhatnánk) esetében meghatározó az erdélyiség, úgy nála természetszerűleg mindig van egy „implicit kommunális vajdasági horizont”. Mák Ferenc a *Magyar Szó*ban azt írta róla, hogy „Fenyvesi Ottó verseiben számba vette a leírható társadalmi valóság úgyszólván minden lehetséges változatát” (és itt Mák hosszasan sorolja a vajdaságiak szenvedéstörténetét), amit csak versben lehet elmondani” (2019. 06. 16.). Mindezek ellenére hiába keressük a jelenlegi kánonképzők névsorában FO-t, például fölöslegesen lapozzuk a *Verskultúrák / A líraelmélet pers-*

pektívái című Kulcsár Szabók és Lénárt Tamás (Ráció K., 2017) vaskos kötetét, ugyanis Fenyvesi kívül áll ezen a körön. Nem azért, mert ő fenegyereknek tartaná magát. A *Paloznak overdrive* fülszövege szerint „az Újvidéki Rádió egykori lemezlovasa mindig is a rock and roll közelében élt, ennek hatása alatt alkotta meg egyedülállóként a poetikai inventiózusság bőrdzsekis anarcho-líráját a magyar szépirodalomban" (Virág Zoltán). Eldobta a szokásos nyelvi sztereotípiákat, szemét egyetlen pontra, a hétköznapi élet centrumára szegezte, ennek köszönhetően talált magának sajátos, mindenkitől különböző költői beszédet. Ennek ellenére, tágabb kitekintésben Fenyvesi „beatköltészete" rokonítható a New York-i iskola alkotói, elsősorban A. Ginsberg és Frank O'Hara látásmódjával, valamint ábrázolásmódjában sok szállal kötődik az avantgárdon belül főképp Apollinaire-hez és Kassákhoz. De nem vonhatja ki magát az Esterházy–Tandori–Tolnai képviselte posztmodern nyelvújító módszer alól sem, így például nála is megfér a posztmodern a metafizikai érintettséggel. Bonyolult szerkezet, elméletekkel aligha kicölöpözhető, ebben rejlik a Fenyvesi-líra különlegessége, sajátos varázsa.

Förköli Gábor a *Tiszatáj* 2018. novemberi számában a beatkultúra és a magas kultúra közötti szakadékra utalva védelmébe vette az egykori rádiós–zenei szerkesztő költészetének lázadó jellegét, elsősorban *A káosz angyala* és a *Blues az óceán felett* kötetek kapcsán, mondván, hogy „a rockzene lényegéhez tartozik, hogy integratív legyen, és ne csak az elithez szóljon. Nosztalgia társul hozzá, amikor még a lázadás autentikus, romlatlan volt". És itt a múlt század '60-as, '70-es, '80-as éveiről van szó, „Fenyvesi Ottó erről költészetében lelkiismeretesen számot adott, ugyanakkor megőrizte romantikus lelkesültségét és érdeklődését". A rock and roll elég hamar mainstream könnyűzenévé vált, jól jövedelmező iparággá változott. De erről már maga a szerző beszél a *Némely részletek* című feljegyzéseiben, mondván, hogy 1993 óta már nem követi olyan figyelemmel a dolgokat, mert Bécsben járva úgy érzékelte, hogy „meghalt a rock and roll, mert megszűnt az Otto Bauer Gasséban az alternatív lemezbolt, győzött a szórakoztatóipar, a popzene. A CD, a DVD, az MP3 és az internetes letöltések szétrombolják a mítoszt." És ezen tán már az sem segít, hogy – tudomásom szerint – a bakelit lemezek manapság reneszánszukat élik. Fenyvesi hozzátette, hogy „azért merem remélni, hogy valahol (a garázsok mélyén) vannak még igazi rockerek, akik számára a zene nem kifejezetten szórakozás, hanem önkifejezés, kritika és művészet" (205).

Ez tehát Fenyvesi lírájának táptalaja, az a felszabadító erő, a kreativitás demiurgoszi energiáinak forrása, amely olyan nagy verseknek adott ihletet, mint a *Rock over Tapolca,* benne a szinesztéziás „mélykék bánattal", s melyben a „minden és semmi között" rendre ismétlődő sorai vésik a tudatunkba: megszűnt az *Új Symposion*, mit kezdjen hát életével az irodalmár, aki a zenének és a költészetnek szentelte életét? „Hosszú káprázat az élet – valahogy túléltem a magasfeszültséget", de az olvasó hogy élje túl ezt a szenvedélyes lélekomlást, ekkora fájdalmat, ennyi csalódást, kételyt, kiábrándulást, melyről Szív Ernő is csak ezt tudta írni: „egy mondatba sűríti az életet vagy az élettörténés novellisztikus, parabolaszerű mikéntjét, efféle mondatokat sorakoztat szépen, szellősen egymás után […], és mire a végére érek, meghalok, legalábbis sírok" (*revizoronline*, 2019. 09. 20.).

A vers „anarchista happening", „időntúli valóság", világ- és helyiérdekű fájdalom, melyben végül valahol a „láthatatlan rátalál a lehetségesre" (*Hatvanhat,* 25). Örök nosztalgia, örök emberi vágy, hogy megtalálja a lét gyújtópontját, melyből sisteregve kiárad a Fény. A költő is ilyen Fényhozó, és ez a Fenyvesi-líra többlete: az az abszolútum, amely megcélozza a határtalant, az időtlent. Bár az objektív valóságról

ír (pontos helyszínekről, konkrét időpontokról, néven nevezett személyekről), mégis képes a valóságot átcsúsztatni egy másik tartományba. A *Paloznak overdrive* műfajmegjelöléseként jelzi is, hogy „álom, látomás, konkrétumok", a lélek belső tájainak, képzeteinek története is. Mindenekelőtt képes, ritmikus beszéd; nála a vers és a szöveg egyben zenei kompozíció is, mely a művészetnek a közös eredőjéből származik. Mondatainak zeneisége tekintetében Fenyvesi lírája mindenképpen rokonítható a közismerten szintén jazz érintettségű Krasznahorkai nyelvi varázslásával.

Olykor ugyan a költő megelégszik egy humoros, esetleg ironizáló versszakkal, öniróniával: „Hol lakik a költészet? / Az alagút végén balra, / második ajtó. Csengő nincs, / tessék háromszor kopogni" (*Hatvanhat,* 116). Máskor a „paradigmaváltást" hangoztató irodalomelméleti iskola tagjainak odaszól: „te posztmodern köcsög!" – vagy az elnyomott kisebbségi tudatból eredő identitászavart mímelő játék kedvéért tájnyelvi formát használ: „Ha még egyszer ilyet szólol" (91); néha az akadémikusi stílust is kigúnyolja: „parnasszusi permetek. / Jambusok bukdácsolnak a lépcsőn lefelé"… (98). Alapvetően azonban szemléletéhez és ábrázolásmódjához mindmáig a New York-i költőcsoportból Frank O'Hara áll a legközelebb, akitől egy vékony kötetnyi válogatást 2020-ban jelentetett meg a Magvető. Több rokon vonást találhatunk a kritikusok által „I do this, I do that", azaz „ezt csinálom, azt csinálom" költészetet működtető amerikai szerző és FO „nem egészen így, nem egészen úgy" (*A szabadság foglyai,* 164) hétköznapi történeteinek fragmentumvariánsait rakosgató lírája között. Frank O'Hara *Töprengések vészhelyzetben* című kötetének utószavában Krusovszky Dénes a következő jellemzőket sorolja fel: „rendhagyó költői képek használata, a hétköznapi nyelven való megszólalások, valós nevek és személyes kiszólások gyakorisága, valamint az értelmezhetőséggel való dadaista jellegű játék. […] Egészen egyszerűen a hétköznapi életben találja meg a megfelelő pozíciót a sokszor már-már életidegennek látott" (vagy állított) „költészet számára" (72). 1966-ban O'Harát halálra gázolták, de költészete a mai napig katalizátorként működik.

Fenyvesi Ottó 1997-ben járt az Amerikai Egyesült Államokban, és 1999-ben a Vár Ucca Könyvek sorozatban megjelent az *Amerikai improvizációk* című kötete, amit több nyelvre is lefordítottak, 2015-ben például franciára. Engem a Fenyvesi-költészethez ez a kötet, az *Improvisations d'@mérique* vitt közel; új hangot, új formát jelentettek akkor ezek a versek: némelyik mallarmésan rejtélyes, a többség tömény, sűrű szövésű, rövidebb versszakból álló szabad vers, minden ízében érzékletes líra. Gondolatilag erősen rétegzett, képiségében látványos. Közelít a vallomásköltészethez, melyet a modernizmus antitéziseként is szokás fölfogni. Az elnevezés maga M. L. Rosenthaltól származik, *A költészet mint vallomás* című tanulmányából. Szerinte az 1950-es évek végétől a modernista szerzők nagy része a személytelenség álarca vagy valamiféle ismeretanyag mögé rejtőzik, ám akadtak, akik nyíltan meséltek saját életük történéseiről. Nálunk például Oravecz Imre regényfolyamára, Ferdinandy élményközpontú műveire, Rakovszky Zsuzsa *Hangok* című ciklusára gondolhatunk, Esterházyra úgy általában, manapság pedig az irodalmat elárasztó memoárok szerzőire mindenképpen. Fenyvesi esetében ez a nyíltság eleve adott, de olyan lélektani finomság és empátia társul hozzá, mely rabul ejti olvasóját: az emberi/művészi szándék egybeolvad a természeti képpel. Szemléltetésként vegyünk egy példát, egymás mellé téve a magyar és a francia változatot, és élvezzük ezek dallamvilágát!

„Tüzet gyújtani. Fényt.
Kevesebbet akartam
Csak a csend fehér halmait,

arcodat a fellegekben.

„Allumer du feu. De la lumière.
Je n'en voulais pas tant:
just les mamelons blancs
du silence,
Ton visage dans les nuées.

A tenger fényeit. A távoli fehér teleket, ahol a láthatatlan rátalál a lehetségesre." (31)	Les lumières de la mer. Les lointains hivers blancs oú l'invisible découvre le possible. (3)

Ugyanilyen leheletkönnyű kép a következő szakasz is: „Ahogy a szádhoz emelted. / Ahogy a szádhoz emelted a kezedet. / Nekem elég. / Ahogy csókjaimtól hófehér kebled remegett. / Nekem elég, / hogy birtokolhatom ezt a mondatot" (51). A költő szemében aztán Amerika lépésről lépésre lelepleződött: „Az élet helyett: szex, sár, savanyú káposzta. / Maximum rock and roll, / és a költői dolgok mindenekfelett" (55). Vagy: „Nem kell várni Godot-ra. / A felsőbbrendű társadalom / elintézte a nyomort" (92). Még egy utolsó, kommentár nélküli idézet: „beszéltek összevissza, / Politikáról, hitről, időjárásról, nőkről […] / Kezdetekről és végről. / Mintha tudták volna, / miért van ez az egész. […] / S közben valami tényleg tovaszállt, / Az égen egy bárány" (45). A kép többértelműsége, a látvány kitágítása magáért beszél.

S akkor, 1997-ben a költő még ezt írhatta: „Nyugaton a helyzet változatlan" (69); ez mára így alakult: Nyugaton a helyzet megváltozott. Permanens téboly: jobb „élni és meghalni magyarul". Fenyvesi Ottó *A káosz angyala* lázadó attitűddel átitatott évtizedei után leszámolt az amerikai álommal, hogy a *Minimum rock and roll* című kötetben fokozottan előtérbe kerüljön a transzcendens életérzés, a kötet végére pedig az elégikus hangnem. Ugyanez az építkezés lesz jellemző a *Paloznak overdrive* esetében is. Megindító részlet még a korábbi kötetből, mely kissé narcisztikus, a költő saját halálát képezi le, de általánosan is igaz az emberre nézve ez a kosztolányis allúzió: „egy szép napon, / majd egy szobában. / Mindegy. / Lábujjhegyen kivisznek. / A szobában zűrzavar, rendetlenség […] / a padlón kedvenc lemezeid. / Ez egy olyan nap lesz, amikor / vég nélkül érkeznek majd a rímek" (158). Ebben a záró képben jócskán van önirónia is önnön költészetére nézve. Költészet és zene, ez Fenyvesi Ottó lételeme, melyről egy megszemélyesítéses képpel így ír: „hullnak a hulla-érett elemek. / A szabad, szent asszociációk. Midőn valahol életfogytiglan / frigyre lép két kallódó fogalom."

De most már ideje átrándulnunk a *Paloznak overdrive* kötethez, az átvezetésben segítségünkre lesz egy versszak: „Rock and Roll szörföl a távolban. / Istenem, helyére kellene tenni / a régmúltat és ezt a messzi mondatot. / Mert csak úgy lehetne kerek a világ" (132). *A Paloznak overdrive* alapötletét, epikus keretét a „Paloznak Jazzpiknik" rendezvény adta, a Balaton közelében fekvő kis település „nagy eseménye", melynek hangfoszlányai megütötték a Lovas felé gyalogoló, defektes biciklijét toló egykori lemezlovas fülét. Számára ez nem jelentett mást, mint „lármaörvényt". „Már senki sem akarja a világot megváltani" – dohogott magában, s egyúttal formálódni kezdett benne a számadás/számvetés szándéka. Vajon mennyire kerek az ő világa? Egy biztos: születünk és meghalunk, és ami közötte van, abban kellene – utólag – valami rendet vágni. Mert közben köröttünk nagyot változott a világ, egyre kaotikusabb lett: „Új idő, új rend közelít, / Gonosz, kapzsi és hódító" – olvashatjuk majd a *Római úton* című versben (89).

A kötet végül is időutazás lett: vissza a gyökerekig tapogatja le a költő a saját identitását, hogy ne érezze magát elveszettnek. Aki látta/olvasta a Litera „Lost"-sorozatában Fenyvesi Ottó drámai vallomását: *„Elveszve – lírai bűbáj"* címmel (2021. augusztus 16.), az érti, miről beszélek. „Nem találom az utat hazafelé. […] Elveszve a törmelékben. A nyelv roncsai után a széthullott valóság csonkjai. […] Elveszve a hálózatban, a részletekben […], permanens látszat, délibáb. Ki tette? Az ember vagy az idő?" Steve Winwood egykori dalszövegének vadonatúj átdolgozásában Fenyvesi mindenkori önmagát adta.

A kötetben különféle élettörténetek idéződnek fel érzékletes életképekben vagy álomlátásban, melyeket a jól felismerhető szubjektív költői hang fog egybe. A forma újra hosszúvers, ha a gondolat

úgy kívánja, akkor valamennyire tagolt, a sorok közé itt-ott beékelődnek intertextusok, valamint Fenyvesi-attribútumként axiómák vagy kiérlelt, bölcs szentenciák. Ezek adják ennek a költészetnek azt a morális attitűdjét, amit a lázadó korszaktól fogva megszokhattunk, ami kiemeli a történetet a hétköznapiságból, és egyáltalán elemeli a földiességből egy ismeretlen tartomány felé. Például rögtön az első versben, a gunarasi, falusi gyermekkor képregényeket faló idilljének megidézésekor az apa–fiú nem éppen harmonikus kapcsolata nyomán (miután az apa elégette az összes „Buksit" = a rongyosra lapozgatott képregény újságokat), ez áll: „kezdett megérni bennem a gondolat, / hogy az ember nem méltó az életre, / hiszen ha az élet felett hatalmat nyer, / úgyis tönkreteszi" (11). A későbbi képzőművész, akinek kollázsai több kiállításon is láthatók voltak, épp ezeknek az újságoknak köszönhette, hogy már gyermekkorában kifejlődött benne az a képi látás, amely nélkül nincs művészet, így költészet sem.

A kötetben a szerző merészen tágítja a költészet terét az epika felé, például számos helyszín néven nevezésével (Topolya, Lovas, Párizs, London, New York), miliőrajzával, illetve a felsorolt számtalan szereplővé avanzsált baráttal, rokonnal, kollégával, a művészeti élet neves alakjaival. Ilyen elbeszélő költemény jellegű az *1968* című vers is, melyből kirajzolódik a kamaszodó ifjú rock and roll iránti vonzódása, ahogy Szabadkáról Palicsra száguldottak, villamoson, „ahol a tóparti Nagyteraszon zenekar játszott […], a Beatles már tarolt a toplistákon" (15). És következik a felsorolás a többi világhírű zenekarról. Egyre több a képi látvány, a gyermekkori paradicsomból vizuális paradicsom lesz, majd Benes József művészetének megértése nyomán és azon fellelkesülve formálódnak a kollázsok, illetve a szövegben szaporodnak az invenciózus képzettársítások. Fő költői eszközként a legősibb (az Ószövetségtől, a Kalevalától datált) poétikai beszéd, a gondolatritmus jelenik meg: „A tegnapok láncolata összefűzve / a holnapokkal, csak kibírja a cérna, / nehogy elszakadjon a kötelék, / a fűző nehogy elpattanjon, / nehogy szétrobbanjanak a bugyrok, / nehogy szétfolyjon a massza, / nehogy elárassza a végtelent / a háj, a zsír és a szenny" (24) – olvassuk Benes kis összeláncolt gólemeiről. Közben zajlik a történelem, az orosz tankok egy éjjel megindulnak Csehszlovákia felé, valamint föltárul a soknemzetiségű Jugoszlávia, ahol a magyar nyelv mellett (még ott Újvidéken sem) volt nehéz megtanulni szerbül, horvátul. Ennek köszönhetjük a szerző fordítói tevékenységét is. *A rózsa sikolya* című betétdalt így olvashattuk magyarul a *Jelenkor* 2020. novemberi számában. S hogy valamelyest érzékelhessük az ottani pezsgő kulturális életet, röviden összefoglalva így történt: a zágrábi Nada Kokotović 1987-ben rendezett egy „koreodrámát", és abba kellettek betétdalok. Ezek szerb nyelvű szövegének megírására Tolnai Ottót kérték fel, amit ő gyorsan teljesített is, majd évek múltán (és épp ezt idézi fel a 41–47. oldalon található *Tolnaival a riviérán* című költemény) Tolnai kérésére Fenyvesi lefordította magyarra, a különböző izmusok pazar szövedékeként, és ez jelent meg a *Jelenkor*ban, szép ajándékként a 80. életévét épp betöltő Tolnai Ottó számára.

A kiválóan szerkesztett (szerk.: Patak Márta) *Paloznak overdrive* kötet fő motívuma az idő, egyben az eltelt életidő is, amely eleinte „kerek volt, tiktakolt és / vadul forgott körbe-körbe" (7), s végül, szinte zárszóként: „a romok felett utópiák, illúziók, […]. Minden ismétli önmagát […] De kihez beszélek egyáltalán? […] Nincs cél, már csak út van" (91). Igaz, közben volt cél és életértelem: „világmegváltás-terv" (19), de volt kétely is bőven: „csupa kérdőjel az élet, ki-be / járnak belőle a lények. A menynyek / kapuja mindig nyitva" (57). És voltak gyönyörű látomások, ahogy például Tolnai és Fenyvesi korzózik Szabadkán, vagy a szerző Tandori nyomdokán bolyong Párizsban, Londonban *(Ahogy Tandori)*. A rendületlenül áradó beszédfolyam-

ban gyakori a sorismétlés, melynek az a funkciója, hogy ne tévedjünk el se térben, sem időben. Így például számtalanszor ismétlődik a következő: „Benes nem volt a mesterem", vagy „A Somlót először egy autó ablakából láttam"; az ismétlések olyan emlékoszlopok, amelyek támpontként szolgálnak a múló időben, amikhez számtalan asszociáció társulhat; viszonyítási pontok, melyek segítségével akár összerakható, értelmezhető a múlt. Ráadásul olyan ritmikát biztosít a történetáramlásnak, mellyel a konkrétumok és a kapcsolódó képzetek váltakozásával föltárulkozhat a teljes valóság, érzékeljük az élet ritmusát, és részesei lehetünk a hétköznapi csodáknak is. Így avat be bennünket a szerző például abba a derűs jelentbe, melyben unokája, a kis Zsigmond a konyha kövén hasalva mutatja be úszástudományát (47). Vagy a *Határtalan irodalom* című versben az emberi erőfeszítést, az alkotói gyötrelmeket könnyedén felülírja maga a teremtett világ: megszólalnak a bazaltorgonák, „felcsendülnek az isteni harmóniák, / a korálok és fúgák, és kigyúl a fény" (83).

Fenyvesi költészetében a banalitás soha nem nyerhet teret, mert a gondolatiság az uralkodó, annak ritmusát érzékeljük szüntelen, a születés és a halál közti lét értelmezésére tesz kísérletet: „a világ szövedékének bonyolultságán" merengenek a kötet szereplői (59). Közhelyesnek tűnik a *Kileng a tó* című verskezdet: „az élet mindig akkor fejeződik be, / amikor kezdeni volna jó" –, ha nem így folytatódna: „ettől lesz olyan átkozottul ünnepélyes a halál" (63). A vers hommage, Péterfy Gizella emlékére, mementó a balatonkenesei műterem-látogatásról, az ismétlésekbe rejtett axiomával: „kileng a szív, kileng a tó, /és aztán? Mi jöhet még? / A világ bölcsessége Isten előtt merő oktalanság" (65).

Az átlelkesített beszédfolyam Fenyvesi-attribútum, a költő perel az élettel, mely csak „babrál, variál. Irtja / öldökli önmagát". Petőfi-allúzió a következő sor: „bárhová nézek […], látom, egyik háborúból a másikba zuhan a világ" *(Appendix)*; „Északon és Délen a jéghegyek olvadnak, / a vízszint rendületlenül emelkedik" (65). Perel az emberrel, mert „Isten legfőbb parancsa régen elfeledve", emiatt „tragédiát csak tragédiára lehet cserélni"; perel a láthatatlan Fenntartóval: „időnként kérdőre vonlak! / Jobb-e odaát?" De sosem engedi melodrámába csúszni az adott képet vagy hangulatot, egy-egy szakszóval vagy köznyelvi kifejezéssel visszarántja a józanságba az elszabadulni induló érzéseket: „ideiglenes és véletlen volt minden […], a madarak tavaszi dala szólt, a levegő / tele volt a termények illatával" (60), miközben „Isten ajándékait leltároztuk" *(Andreas ante Portas)*. És perel a minőségért, a még fellelhető értékekért. Az *Örökzöld Szabadka* című versben beavatja az olvasót abba az esztétikai élménybe, melyet a Szabadkai Könyvtárban barátaival élt át, mikor is kézbe vehették a féltve őrzött „Csáth Géza földesi, 1916-os naplóját". „Meghatódva, félájultan olvastuk / az orvosi pecséttel hitelesített diagnózisokat: / Talpseb felvágva, Nemi baja nincs."

A *Paloznak overdrive* is az értékvédelem jegyében született. Az újgazdagék és az aranyifjúság szórakozását kielégítő jazzpiknik, ez a puhány zenei hangzás mindenről szól, csak a jazzről nem. Csalódás és mély kétségbeesés árad a sorokból: „azt mondják: jazz, / szerintem semmi köze hozzá / (az más műfaj: vér és verejték). / Inkább vidámkodó funky sznoboknak:/ Kool and the Gang. Pehelysúly, / […] Mindenki el van ájulva magától. […] Takarodót fújt az értelem" (87). A vers egyben korkritika is, a koré, melyet egyesek a technológia és a pornográfia korának tartanak. Ilyen mélyre tán még soha nem süllyedt az emberiség. A Káosz angyala ismét végigsöpör a földön, de az emberek nem veszik észre, hogy közben lépésről lépésre most veszik vissza tőlünk szabadságunkat. Végzetesen kezdünk hasonlítani Benes megkötözött gólemeihez, és ténylegesen foglyaivá válunk képzelt szabadságunknak. A *Paloznak overdrive* csendes lá-

zadás a jelen torzulásaival szemben. Érvényes rá a Pilinszky-modell: „amiként kezdtem, mindvégig az maradtam" – csak tán más hangszerelésben. Fenyvesi, aki Vukovár ostromakor települt át családjával, s megjárta a történelem poklát, zsigereiben tudja, mit jelent a szabadság foglyának lenni. Épp ezért a *Vár Ucca Műhely* című folyóirat főszerkesztőjeként másoknak (a lap szerzőinek, munkatársainak) mindig megadta azt a szabadságot, amit magának is igényel/ne.

Kötetének második felében (konkrétan a *Folyamatos jelen* című versétől) lassú hangnemváltást figyelhetünk meg: az addigi anekdotázós–nosztalgiázós–emlékezős hang fokozatosan elégikussá válik, mely egyre inkább a beláthatatlan és ismeretlen jövőnek szól. A költő farkasszemet néz a minden emberre egyformán vonatkozó ontológiai legnagyobb rémmel, a fogyó idővel. „A föld nem a miénk, mi vagyunk a földé" – írja *A néma harcosok sziklája* című költeményben, és a gondolatritmus hullámzásával ostromolja gyermekkori hősét, az indián Vezért, hogy adjon neki erőt, hogy félelem nélkül tudjon szembenézni a veszéllyel, és elnyerje a „végső szabadságot" (74). A költő jó ízlésére és humorérzékére vall, hogy leginkább azt sajnálja, hogy „a bluesokat nem fogja túlélni". De a szerző nem áll meg e szubjektív vallomásnál, tovább gondolja, tágabb értelemben, szinte profetikusan a föld lakosaira nézve mondja, hogy napjainkban, amikor „az időszámítás eleje és a vége / lassan összeér, és lőn majd újból sűrű sötétség" (*Hatvanhat,* 137.), amikor „az élet már nem lakható", akkor sajátos gesztussal, enyhe iróniával a következőt tudja felajánlani az élet-halál harcát vívó emberiségnek: „aki ezt a puzzle-t összerakja, / annak odaadom a bőrdzsekim". Hát rajta! Nem kicsi a tét.

Mosonyi Kata

Ujvárossy László: Érzelmek felszabadítása egy rideg térből 1., 1978

MOSONYI KATA (1949) irodalmár, költő. Két digitális kötete a MEK-en található: *Szakadt színfalak közt* (recenziók, kritikák), *Búzamező, varjakkal* (versek, 2020).

Szabó Dezső „üzenete”

Gróh Gáspár: Szabó Dezső – Kivezetés a szépirodalomból

MMA Kiadó, 2020

Gróh Gáspár, aki évek óta első számú szakértője, értelmezője Szabó Dezső életművének, ezúttal (a szépírót némileg háttérben szorítva) nemzetpedagógiai örökségének szentel könyvet. (Ami mellett pontos pályaképet, sőt szépírói fejlődésrajzot is ad.) Nem „aktualizál”, ám minden kommentárja arra ösztönöz, hogy keressük (s persze meg is találjuk) folyton változó világunkban a mának (s a jövőnek) szóló érdekességét, mi több: nélkülözhetetlenségét. Az alcím (*Kivezetés a szépirodalomból*) látszólag polémikus utalás Esterházy Péter *Bevezetés a szépirodalomba* cikluscímére, mely azonban a *Termelési regény* szövegrész mellett a családra, a futballra stb. vonatkozó utalásrendszerrel is éppen nem „apolitikus”, bár anekdotikus elbeszélésmóddal idéz meg múltat és jelent. Gróh Gáspár *Bevezető*jének megfogalmazása szerint (hiába telt el halála óta sok évtized) máig sem dőlt el Szabó Dezsőről, hogy „író volt-e egyáltalán, vagy csupán az irodalomban is kalandozó politikai gondolkodó” (7). Az minden esetre tény, hogy ő írta a 20. század legnagyobb hatású regényét, *Az elsodort falu*t.

Kétségtelen, hogy az a Szabó Dezső, aki „nemzetpedagógiai”, sőt „népvezéri” ambíciói révén vált ismertté, nemcsak az Eötvös Kollégiumban tett szert sokoldalú műveltségre, hanem a modern gondolkodástörténetben, sőt majd a nyelvtudományban is (egy darabig finnugor nyelvészként keltett feltűnést) ígéretes tehetségnek számított. Eközben az irodalom nemzeti küldetésére vonatkozó Beöthy-doktrínától sem távolodott el. (Gróh Gáspár azonban azt is kiemeli, hogy a nagyepikába épített „vezércikkek”, gondolatfutamok egyáltalán nem kizárólag az őt vezérelő politikai ambíciókkal függhetnek össze, hanem a *Háború és béke* vagy *A Thibault család* terjedelmes esszébetéteivel is.) A magyar irodalom Berzsenyi, Vörösmarty, Arany stb. óta meghatározó nemzetcentrikus értékrendje aztán olyan intenzitással kerül eszmerendszerének tengelyébe, hogy halála után is eleven erőként él tovább „az antikommunista ellenállásban és 1956 forradalmában is” (25). Kapitalizmusellenessége és az internacionalizmust veszedelmes ostobaságnak minősítő nézetei nem pusztán a népi mozgalomban, hanem a legszélesebb körökben is hatottak. Ha mindehhez hozzászámítjuk mindazt, amit Gróh Gáspár a Jókai hatásáról dokumentál, akkor nyilvánvaló lesz, hogy a profétikus nemzeti attitűd az I. világháború, illetve *Az elsodort falu* megírásának idejére szépírói csúcsra is futtatja, ami azonban nem változtat azon, hogy örökségéből nem írói munkássága, hanem „a közgondolkodás formálása, politikai esszéi jelentenek igaz értéket” (63).

Roppant súlyú, a magyar közgondolkodásban kulcsszerephez jutó műfajtörténeti fordulat az, amiről Gróh Gáspár méltán fogalmaz oly módon, hogy tulajdonképpen Szabó Dezső fogadtatta el a politikai esszét írói műfajként (66). Szó esik ugyan arról, hogy e tekintetben Kemény Zsigmond példáját követi, aki a *Forradalom után* és *Még egy szó a forradalom után* című röpirataival teremtette meg ezen európai műfaj magyar megfelelőjét, ezek igazi hatását azonban akadályozta Kossuth- és forradalomellenes tendenciájuk megosztó volta. Persze Szabó Dezső politikai, sőt irodalmi véleményformálása is megosztó,

amikor például Gárdonyi életművéről azért vélekedik elutasítóan, mert hazafias buzgalmában kiirthatatlan német lelkiségére ismer. Ezzel szemben az irodalom igazi magyarsága – írja Szabó Dezső az *Életeim*ben – az, ami „Ady és legjobb kortársainak írásaiban kifejeződött: el nem tanulható, utána nem csinálható", mert egy közösség, a faj kifejeződése. (Tudnivaló, hogy Szabó Dezső a „faj" szót „nemzet" jelentésben használta.)

A könyv pontosan, mozzanatról mozzanatra rögzíti, ahogy Szabó Dezső a népi írók alapító eszmeteremtőjévé válik, bár a mozgalomhoz nem csatlakozik. Az arisztokráciát és a polgárságot idegennek tartotta, a dzsentrit, a középnemességet provincializmusba süllyedt rétegnek, így marad számára a parasztság mint „egyetlen menedék", megtartó erő. Ehhez kapcsolódik nála az irodalom szociális szemlélete. (Tanulmányt is írt *Az irodalom mint társadalmi funkció* címmel.) Ady-tanulmányáról kiderül, hogy máig érvényes kategóriákkal operál. Pl. a „romatikus Ady", aki egyéni és közösségi „végzetével" vívódik. A pusztulás megtestesítője, akiben keleti fajának átka nyer kifejezést, magyarságélmény és individualizmus ötvözésével. De hangsúlyt kap az Ady-képben erdélyi (partiumi) magyarsága. Olyan partiumi, szilágysági etnikai csoportból származik, mely a honfoglalásig vezeti vissza felmenőit. Tehát – részben legalábbis – Szabó Dezsőtől ered a roppant újszerű és felülmúlhatatlanul ősi magyar Ady koncepciója, amiből „történelmi jogra épülő szuverenitás tudata" magyarázható. Tehát ő az az „örök magyar", aki „halálos dáridókat tart, ha építeni kellene, duzzog, ha versenyezni kellene, gőgös úr, ha meg kellene alkudni, s álmodik, mikor kenyeret kellene keresni" (144).

A monográfia hitelesen, megalapozottan értelmezi Szabó Dezsőnek Horváth János és Pintér Jenő ellen intézett támadásait, elkülönítve ezekben a találó észrevételeket az elfogult, igaztalan állításoktól. A leginkább érdekfeszítő fejezetek egyike a Szabó Dezső–Babits-viszony taglalása, mint az Ady megüresedett helyével kapcsolatba hozható rivalizálás. E polémia annál is inkább messze vezető, mert Szabó Dezső érvelése hosszan tovább él a népi írók értékrendjében, de ennél szélesebb körben is. S amitől a tudományos bizonyításhoz és érveléshez ragaszkodó Gróh Gáspár óvakodik, azt megteheti a recenzens, hogy ti. a 2010–20-as évek perspektíváját alapul véve célozzon Szabó Dezső minden új helyzetben más-más módon elevenné váló aktualitására. Jöhet (már el is jött!) olyan kor, melyben sosem látott migrációs hullámok fenyegetik a nemzetek kulturális identitását. Vagy amikor a nacionalizmus 20. századi „túlkapásait" elkerülendő a nemzeti önazonosság évszázadokon át páratlan kulturális és etikai gazdagodáshoz vezető tendenciái háttérbe szorulhatnak. Művészi és közösségképző erőforrások maradhatnak kihasználatlanul, holott a nemzeti sokszínűség és értékteremtés többlete összemeberiségivé szélesedő vívmányok terjedését inspirálhatná. A nemzetcentrikus értékteremtés ügyében érvényes tétel idézhető Szabó Dezsőtől ma és holnap is: „ha pl. Tolsztojból, Dosztojevszkijből, Shakespeare-ből, Rabelais-ből, Musset-ből, Dantéból, Pázmányból, Berzsenyiből már gyerekkorukban kiölhették volna mindazokat a lelki elemeket, melyeket az orosz, az angol, az olasz, a magyar lélek fogalma alá csoportosíthatunk: műveiknek csak Tolsztoj- és csak Dosztojevszkij-, csak Shakespeare- és csak Rabelais-, csak Musset- és csak Dante-, csak Pázmány- és csak Berzsenyi-arca is végtelenül szegényebb, értéktelenebb lett volna." A nemzetnek mint értékforrásnak a megőrzése tehát összemberi gyarapodást szolgál. S ha ezt meggyőzően állította Szabó Dezső a különböző internacionalizmusok ellenében, akkor (megkockáztathatjuk!) a népi-nemzeti értékforrások megóvása ma és holnap éppoly aktuális, mint az ő korában.

Gróh Gáspár monográfiája tehát látszólag a 20. század első felének kontextusában

magyaráz, illusztrál mindent (méltán őrízkedve mindenféle publicisztikus jelentéstágítástól), ámde minden igazán érvényes létfilozófia újra és újra aktuális lehet. Kétségtelen, hogy egy katasztrofális személyiség s páratlan egyéni és közösségi megpróbáltatásokat hordozó időszak késztette Szabó Dezsőt radikális állásfoglalásra, leginkább érvényes tézisei azonban minden új korszakban, minden új helyzetben iránymutatók lehetnek, ahogy ezt legnívósabb és leghumánusabb „továbbfejlesztői", pl. Németh László gondolatrendszere bizonyította is. Gróh Gáspár mindent korhű és objektív perspektíva jegyében értelmez, sosem aktualizál. De könyve a 21. század első évtizedeinek olvasóját minden bizonnyal képessé teszi arra, hogy ne pusztán irodalom- és eszmetörténet gyanánt olvassa újra és újra Szabó Dezsőt, hanem a ma és a holnap fenyegető (vagy reményt keltő) folyamataival szembenézve meríthessen belőle.

Imre László

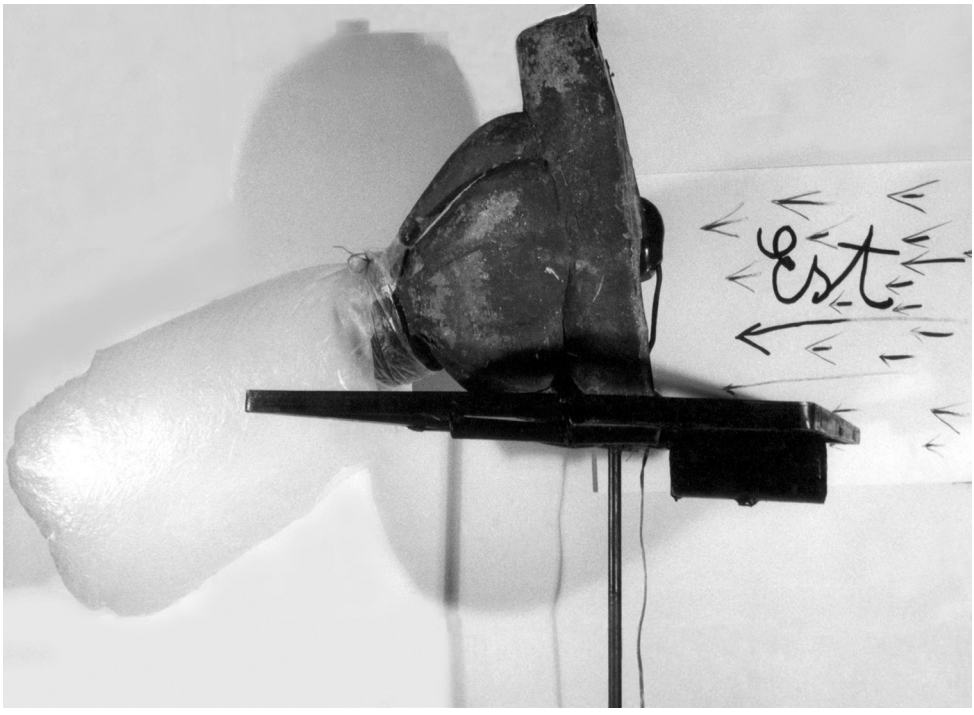

Ujvárossy László: Keleti áramlat, 1994

IMRE LÁSZLÓ (1944) Széchenyi-díjas magyar irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Hagyomány és lelemény igézetében – futamok Falusi Márton esszéihez

Falusi Márton: *Kultúra arisztokrácia nélkül?*

Budapest, 2019, Előretolt Helyőrség Íróakadémia

Irodalmunkban nem ritka az irodalomtudós és a költő, szépíró szimbiózisa, együttélése egyugyanazon személyben. Közelmúltunkból erre talán Rába Györgyöt hozhatnám fel kiemelkedő példának, aki egyik énjével is, másik énjével is – azaz mindkét területen – a legmagasabb elismerésre: Kossuth-díjra és Széchenyi-díjra egyaránt érdemesült. Korai még eldönteni a kérdést, az ő nyomdokai(k)ban jár-e kortárs irodalmunk fiatalabb (?) középnemzedékének erőteljes és talán a legtájékozottabbak közül való, még negyvenen inneni alkotója, Falusi Márton? Tény azonban, hogy pályáján – főleg az utóbbi időben – egyre tudatosabban váltják egymást a verses és értekező prózai kötetek, szerkesztések. S nemkülönben, hogy megelőző, műveltségének, végzettségének megfelelően a jogot, filozófiát és irodalmat összekapcsoló tanulmánykötete, a *Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben* (2018) jog- és irodalombölcseleti, nemzetkarakterológiai eszmefuttatásaival az utóbbi (posztmodern) esztendők egyik páratlan vállalkozásának is nevezhető. A kérdésre pedig, hogy mi foglalkoztatja mostanában, a következő választ adta egy elmúlt évi interjújában: „Főként a líratörténet, a versekről való termékeny beszéd lehetőségei. Emellett továbbra is a magyar eszmetörténet, a kiegyensúlyozott kulturális identitásalakzat, mely elejét veszi annak, hogy bármelyik politikai oldal vagy esztétikai ideológia kizárólagosan, önkényesen, egyoldalúan szelektáljon a kánoni műalkotások között" (Nagy Borbála Réka interjúja az *Opus* 2020/5. számában). A fentiekkel költőnk, írónk egyúttal *Kultúra arisztokrácia nélkül?* című legutóbbi, még 2019-es tanulmány- és esszékötetének is pontos meghatározását adja. Meg kell azonban jegyeznem, csak lapszélre, hogy azóta, az elmúlt évben – *Kiöltözünk és bemosakszunk* címmel – már egy új verseskötete is napvilágot látott, s szerzőnk termékenységét, lendületét, figyelme frissességét jelzi, hogy időközben, mint fentebbi interjújában mondja, esszéiből, kritikáiból egy új kötete is összeállítható lenne már. Ám a legkevésbé sem gondolom az ő hibájának, hogy a kritika – kritikánk – részéről szóban forgó tanulmánykötete közel két esztendő alatt sem talált olyan fogadtatásra, amilyen a benne megfogalmazódott gondok időszerűségénél, súlyánál fogva megillette volna, ami ugyanazon, irodalmunkkal, irodalmi életünkkel kapcsolatos kérdésekre világít rá, melyeknek abban rendre maga is nekiveselkedik. Annál is inkább, mivel Falusi irodalomfelfogásának, -szemléletének középpontját egy olyan, a „magyar eszmetörténet legnemesebb, legkiegyensúlyozottabb hagyományát" képviselő *nyitott*, *plurális* „nemzeti kultúra"-értelmezés adja, mely elutasítja az annak „gazdag kánonját" *egyneművé*, *egyhangúvá* alakítani igyekvő „különféle politikai és esztétikai ideológiákat", és minduntalan „hagyomány" és „lelemény", *nemzet* és *modernizáció* párosa mellett tesz hitet (lásd Nagy Borbála Réka említett interjúját). Ennek igazolása példának okáért a társfőszerkesztésével készült, közelmúltban megjelent s feltehetően (majdani) életműve egyik központi darabjának is bizonyulható

kortárs magyar irodalmi művek lexikona (*Magyar irodalmi művek, 1956–2016*, [2021]) is, mely értékszempontjaiban ugyanazt a politika- és irányzatsemlegességet jelölte meg központi törekvéséül, mint amit tulajdonképpen egész eddigi irodalomkritikai és -tudományi munkásságával képviselni igyekezett.

Lényegében a fenti kettős egység vállalása áll – ha más oldalról közelítve is – már kötete egyik legkiválóbb, sokfelé elmozduló, énkereső, énmeghatározó írását is jelentő nyitányának, a mestereként tisztelt Cs. Szabó László emlékét megidéző szülőföld-vallomásának, Budapest-hitvallásának, *A város szerepálmai*nak a középpontjában is. (Mely méltó párja korábbi esszékötete, a 2016-os *Műtücsök opál mezőkön* nyitó opusának, a kiindulásként Nagy László és a Nagy László-jelenség fölött töprengő, szociografikus érzékenységű, terjedelmes önvizsgálójának, a *Pegazus Pajtá*nak.) Kijelölve egyúttal azt a hagyományfelfogást, illetve a világot ellentéteinek egységében értelmező magatartásmodellt, mely egyszersmind erkölcsi értékrendjének alapját is képez(het)i. (Ami szerinte „kicsit ide is, oda is" tartozó nemzedéke köztes helyzetéből is adódik, mely nem utasítja el ugyan „a könyvhalmozó értelmiségi magatartást", de a „fejlesztő informatikusok és designerek kreatív világát" is használja és alakítja.) Talán ezekből is következik, hogy írásaiban bármihez is nyúl, azt a legszélesebb elméleti alapozással teszi, miközben úgy szlalomozik a legkülönfélébb, századokat, néha évezredeket egyberántó – nem ritkán egymásnak is ellentmondó, egymással is vitatkozó – esztétikák, poétikák, értékkategóriák és -szemléletek, irodalom- és társadalom-felfogások, filozófiai rendszerek között, hogy közben a maga értékintegráló stratégiájából, műveltségértelmezéséből szemernyit sem ad fel. Bár olykor mintha kicsit az öncélúság látszatát is keltené kötetében a nevek, elméletek pattogó tűzijátéka, a hivatkozások parádéja, és magamutogatónak, hivalkodónak is tűnhet egyik-másik tétele, megfogalmazása, s lendülete még egy-egy képzavargyanús helyzetbe is beleviszi, hamar rájövünk: azon túl, hogy szövegeiben a nyelv nemcsak *írja*, *íratja* (Falusi által), hanem a barthes-i értelemben (lásd a „szöveg öröme") *élvezi* is önmagát, ami kétségtelenül nem kevés *bájt* is kölcsönöz költőnk, esszéistánk *mondatlényeinek* és -leleményeinek, gondolatvillódzásainak. Miként maga is említi egyik esszéjében „nyelv és gondolkodás elválaszthatatlanságát", azaz értekezései tárgyának körülírásához nemcsak használja a nyelvet, hanem az tevékeny részese is azok *létre* jöttének (sic!): „Ki a megmondhatója, hogy valamely gondolat miféle formában bontakozhat ki elementárisan? Mitévők legyünk, ha nem feledhetjük, hogy mi magunk szólalunk meg a nyelv által, mely ha magában beszél is, mindig helyettünk?" (*„Ki vállalná, barátaim, / hogy minden titkát elbeszélje?"*). Azaz *teremti* is a nyelvet, ami a legtöbbször nem jellemző mai irodalomkritikánkra, irodalomértelmezői gyakorlatunkra. Írásai így nemcsak észrevételeikkel, gondolatmenetükkel késztetnek minduntalan megállásra, hanem egy-egy váratlan jelzőjükkel, szóhasználatukkal, neologizmusaikkal, pengeéles megfogalmazásaikkal, villámfényű meglátásaikkal vagy éppen költői képzettársításokra, asszociációláncokra alapozó, önfeledten ide-oda kanyargó, ám mégis a legszigorúbban célra tartó mondataikkal is. S miközben a legteljesebb mértékben birtokában van diszciplínái szaktudományi kelléktárának, óvakodik azok mára uralkodóvá vált szakmai tolvajnyelvének, irodalomtudományi zsargonjának túlzott használatától, és a klasszikus magyar esszéhagyomány nyelvbővítő példáihoz igazodik, nem félve attól, hogy imigyen szakmailag hiteltelenné válik. Ha pedig szövegei költői érzékenységére, nyelvezete lírába oltottságára utaltam az imént, nem véletlenül tettem, hiszen Falusi maga is nagy – az ő szavával: egzisztenciális – jelentőséget tulajdonít a költészet életünkben játszott szerepének, tudva, hogy „ha

az olvasók le is mondanak a versről, a nyelv nem mondhat le róla", mivel a vers, illetve a költészet „hiánya a létezés minőségét rontja".

Falusi Márton kötetének, esszéinek alapszavául talán az „irodalomértés" kínálkozik leginkább, és ez a „megértő" attitűd, ez az akár a tőle távol(abb)i jelenségek iránti megértésvágy, egy-egy adott szöveg saját(os) olvasatban látásának, a *saját* értelmezésnek és értelmezni tudásnak ez a heroizmusa jellemzi mindegyik opusát. Beleértve természetesen azokat is, amelyek számára nem kifejezetten rokonszenves (vagy éppen vitatható) jelenségekkel, művekkel, kitételekkel foglalkoznak. Azaz a legkevésbé sem ódzkodik attól, hogy megoldhatatlannak látszó dolgokat érintsen, még akkor sem, ha a dolgok természeténél fogva ilyenkor rendszerint darázsfészekbe nyúl. Igaz, dicséretes komplexitásra törő szemlélete mögül néhol kitetszenek pozitív vagy negatív elfogultságai is, de ezeket illetően is igyekszik – mindkét esetben – mértéktartó lenni. Olvasói-értelmezői stratégiáját jellemzi, amikor idegenkedve – már-már malíciával – említi egyfelől a sokszor puszta manírra építő „irodalmi szemfényvesztőket", másfelől pedig „az esztéták kifejezéstelen pókerarcát" tükröző elemzéseket, melyekben nyomát sem találni az általa alapvetőnek gondolt „régimódi befogadói olvasmányélménynek". (Cs. Szabó László példájára hivatkozva maga is az „élményszerűség" és „műveltségelemek" ötvözésének a híve.) Kritikai életünk innen értelmezett „fogyatékos" volta, „lassankénti sorvadása" viszont, véli, az „irodalom közbeszédből való amputálásával fenyeget". Ugyanekkor, bárhonnan is közelít tárgyához, minduntalan a „személyes" és „közös", illetve a „személyes identitás" és a „közösségi identitás" dichotómiájánál köt ki (ami más viszonylatban, szintén Cs. Szabóról szólva, a patrióta és a világpolgár vetületében is felvetődik kötetében). A maga esszéképét, esszéeszményét többek közt Csoóri Sándorról írt lendületes fejtegetésében (*Szabadító, égi szilencium*) fogalmazza meg: „A nyugati teória és a keleti lélek, a westernizált életformák és a patriarchális reminiszcenciák közötti kompműveltség, az esszéstílus nagyon is kedvez a rendszerváltás utáni honi állapotok leírására. […] Az esszé ugyanis nemcsak a művészi és a tudományos tudás határterülete, nemcsak a haza és a haladás elágazó útjait terelgeti és egyengeti, de szó és dolog, jelölő és jelölt inadekvátságát, a mindenkori ideológiákat ádázan leleplező megismerés." Mi sem természetesebb hát, ha idegenkedik a különböző ideologikus költészetértelmezésektől és -konstrukcióktól, s a weöresi költészet dimenzióit – mélységeit és kiterjedését – kutatva „puszta ideologémáknak" látja a „képviseleti líra" és a „teljes elszemélytelenítés" egymásnak feszülő téziseit, hiszen, mondja Weöres *egyensúlykereséséről*, „Ahogyan Orpheusz sem vetkőzi le a személyiségét, Próteusz sem olvad fel a mindenségben" (*Modern? Posztmodern? Orfeuszi? Próteuszi?*). Az „esszé mibenlétét, *mai* teljesítőképességét" firtatja Tamási Áron és Sütő András esszéit idézve is (kiemelés T. L.), s a világ változása okán – illetve annak ürügyén, hogy amennyiben a népi kultúra, konkrétabban: a néptánc „új terei" a színpadok és a táncházak lettek – kérdezi: vajon „Milyen szellemi színterek fogadják be az esszét, amikor sokan a klasszikus értelmiségi létmód, az intellektuális attitűd kiveszését szükségszerű és visszafordíthatatlan folyamatnak" vizionálják?

Természetesen sok helyütt és sokféleképpen vitába lehet szállni Falusival, mint ahogy ő is kérdéseket támaszt sokak véleményével, nézeteivel szemben. Soha nem vitatja el azonban az övétől eltérő vélemények jogosságát, miközben a magáét is igyekszik minden esetben – akár több oldalról is – kifejteni, indokolni. Amire mintaszerű Csoóri-elemzése is példa lehet (*A radikális hasonlóság elve Csoóri Sándor költészetében*), melyben – a maga olvasatát követve – a saját, Arisztotelésztől Ricoeurig ívelő metaforaelméletét, -felfogását is fel-

vázolja. (Itt jegyzem meg, hogy talán egy *Névmutató*t is elbírhatott volna a könyv.) De Székely János sokak számára kevésbé ismert, létfilozófiai merítésű verseihez csatolt, szintén önvallomásnak is beillő, tanulmányértékű esszéjében ugyancsak olyan alapos költészetelméleti, -történeti, sőt -bölcseleti hátteret fest, mely messze túlvilágít írásának szorosabban vett tárgyán (*„Ki vállalná, barátaim, / hogy minden titkát elbeszélje?"*). Ebbe a sorba illeszkedik szerzőnk Nagy Gáspár-tanulmánya is (*Nagy Gáspár autoreflexív beszédmódja*), mely – ha az olvasó tőle némileg eltérően érte(lmez)né is a költőt – mindenképpen hozzájárul lírája azon tartományainak felfedéséhez, melyek annak *elbeszélhetőségét* szélesítik. Vagyis épp az teheti számunkra rendkívül rokonszenvessé Falusit, ahogy inkább párbeszédet, párbeszédeket kezdeményez bizonyos kérdésekben, semmint vitát, mivel maga is „az udvariasság medrében folyó beszélgetésre" esküszik, azt vélve az értelmiségi magatartás legfontosabb megnyilvánulási formájának. Ilyképpen válhat(ott) eszményévé a „Cs. Szabó-féle értelmiségi ethosz" akár „az erőszakos szellemi és politikai élcsapat ideológiájával, de a nemzeti magaskultúrák megszűnését hirdető *felhasználói* ethosszal" (kiemelés T. L.), a tömegtájékoztatás által manipulált tömegkultúra, azaz a „normatívvá tett 21. századi tudatlansággal" szemben is.

Szerzőnk műfaji horizontja a *Kultúra arisztokrácia nélkül?*-ben is a nagy, elméleti fejtegetésektől, tanulmányoktól, az alapos kor(jelenség)összefoglalókon és -magyarázatokon át a személyes olvasmányélmény-elemzésekig és az apró lírai futamokig, életképekig, gyorsjegyzetekig – például a Cseh Tamásról, illetve Oláh Jánosról megemlékező *Két kopjafá*ig – terjed. Írásait azonban, tárgyuk változatossága, tájékozódásuk sokfélesége ellenére – s kötete egészére érvényesen – is magas fokú koherencia jellemzi, és legnagyobb, manapság már egyre ritkábban tapasztalható erényük, hogy a világot (újra) egynek, egésznek (persze, korántsem egységesnek), nem pedig (szét)töredezettségében kívánják látni és láttatni.

Végezetül azon töprengek, hogy – mint bevezetőmben is említettem – bár Falusi Márton szóban forgó könyve már idestova két éve megjelent, miért nem kapott máig kellő – sem pozitív, sem negatív, sem csupán a megjelenését nyugtázó – visszhangot? Annál is inkább, mivel írónk e gondsoroló, illetve *gondolkodó* könyvével és annak újra törő felvetéseivel, nem utolsó sorban pedig egyensúlykeresésével a maga részéről figyelembe veendő érveket szolgáltat ahhoz, miért látja legfőbb idejét annak, hogy párbeszédet kezdjünk az általa diagnosztizált kérdésekről, helyzetről, állapotokról… Mindenesetre, ha kötetében egy helyütt Székely Jánost idézi („igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb"), elmondható, hogy írásaival, esszéivel, tanulmányaival az ő szándéka sem kevesebb, s ehhez keres(ett volna?) a *Kultúra arisztokrácia nélkül?*-lel is társakat. Igaz, az erdélyi költőnek, írónak, drámaírónak és esszéistának már százada, a 20. második felében is be kellett érnie „a meztelen gondolatnak ebben a században immár semmi esélye" felismerésével… Falusi könyve viszont már azzal szembesít bennünket, hogy a 21.-ben – melynek negyedén is lassan túl leszünk már – vajon van-e, lehet-e még ennek mifelénk valamennyi…

Tóth László

TÓTH LÁSZLÓ (1949) Budapesten született, Dunaszerdahelyen él. Költő, író, művelődéstörténész. Legutóbbi kötete: *A guillotine nyílása, avagy élet ÉS irodalom* (esszék, naplójegyzetek, 2019).

Életképek Meseországból

Apor Péter: *Forradalom a hátsó udvarban.*

Tömegerőszak, antiszemitizmus és politikai átalakulás Magyarországon, 1945–1946

Jaffa Kiadó, 2021

Vigyázat, a cím félrevezető! Apor Péter történész könyvének, melyet a Jaffa Kiadó jelentetett meg Modern Magyar Történelem című sorozatában, semmi köze sincs a *Meseország mindenkié* című, a Grimm meséket LMBTQ szellemben átíró képeskönyvhöz, melyet Dúró Dóra nyilvánosan ledarált, a sajtószabadság legnagyobb dicsőségére. Apor kötetének már a címe és alcíme is jelzi a komoly témát: *Forradalom a hátsó udvarban. Tömegerőszak, antiszemitizmus és politikai átalakulás Magyarországon, 1945–1946*. De mi köze egy ilyen komoly szakmunkának Meseországhoz? Csak annyi, hogy a könyv minden fejezetcíme erre utal. *A történész meséje, Mese a molnárról, Mese a kövér emberről, Mese a zsidókról, Mese a fasisztákról*.

Ha ezek után a figyelmes olvasó átlapozza a Felhasznált irodalom című fejezetet, benne a Levéltári forrásokat és a bibliográfiát – apró betűvel szedve 16 oldal – továbbá a Jegyzeteket és Névmutatót, szintén apró betűkkel 49 (!) oldal – rögtön rájön, hogy a mese, melyet olvas, alapos, hosszú évekig tartó kutatómunka eredménye. Tehát a történész Magyarország tragikus időszakából, a második világháború befejezését és a holokausztot követő két év történetéből írt mesét számunkra. Ebben a korszakban többpárti koalíció kormányzott Magyarországon, melyben a Magyar Kommunista Párt dominált. Hiába aratott elsöprő győzelmet 1945 novemberében a nemzetgyűlési választásokon a Független Kisgazdapárt, ekkor alapozták meg a „népi demokráciát".

Ha mese helyett a narratíva fogalmát használjuk, állíthatjuk, hogy Apor új, eredeti szempontból igyekszik bemutatni ezt a két válságos évet. Az 1989–90-es rendszerváltást követően két narratíva volt „forgalomban" a korszakról. Az első a gátlástalan, kommunista manipulációkra és az egyelőre még leplezett terrorra fókuszált. A második, amelyet e sorok szerzője is képvisel, a „posztholokauszt" időszakának láttatta 1945-öt és 1946-ot. Egy biztos: a korszak iránt az utóbbi időben határozottan érdeklődni kezdtek az írók és a filmesek. Elég, ha itt utalok Závada Pál *Egy piaci nap* és Benedek István Gábor *Miskolc, Zsidó utca '46* című regényeire, Nádas Péter egész életművére és Török Ferenc *1945* című, díjnyertes filmjére.

Érdemes itt kitérni egy másik, az előbbieknél fiatalabb szerzőre, Grecsó Krisztiánra is, aki arról nevezetes, hogy Szegváron, ebben a Csongrád megyei nagyközségben született. Itteni élményeit két kötetben is feldolgozta, melyeket a kritika elismeréssel fogadott. (*Pletykaanyu*, 2001, *Isten hozott – a Klein napló*, 2005). Grecsó, aki saját állítása szerint sokat kutatta a Szegváron 1945 és 1949 között történteket 2005-ben kiadott regénye megírása előtt, kiáll Apor Péter mellett, aki „nem ítélkezik, csak megmutat". Könyvéből az olvasó valódi képet kap arról, hogy „mi és miért történt, mindezt levéltári hivatkozásokkal, bizonyítékokkal, nem a mendemondákra alapozva, hiszterizálva".

De térjünk vissza a történészhez, aki az 1945–46-os „tömegerőszakot" tárgyalva új, az eddigitől eltérő narratívát prezentál az „átmenetről", melyből megérthető az 1944 előtti „zsidókérdés", de a negyvenes évek végére kialakuló, Rákosi Mátyás által fémjelzett, irracionális és az 1956-os forradalomba torkolló pártdiktatúra is.

Apor a mindennapok és az „egyszerű emberek" világát feltárva újat igyekszik mondani ezekről a válságos évekről, ami mindenképpen becsülendő törekvés, tekintettel az unalomig ismert politikatörténeti megközelítésre, mely a hetvenes évek óta érvényesült a korszakról való közgondolkodásban.

Csak az a gond, hogy a szerző tömérdek kutatómunkát keretbe foglaló értelmezése erősen vitatható, kétségbe vonható. Fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy bizony Apor jelentős pontokon elhallgatja a tényeket, és nem vesz tudomást azokról a dokumentált körülményekről, melyek cáfolják ideológiai megfontolásokra alapozott állításait.

Kezdjük először is az elméleti kiindulóponttal. Utoljára a negyvenes évek második felében állította két jelentős gondolkodó, Bibó István és Szekfű Gyula, hogy 1945 után forradalom zajlott Magyarországon. Bibó több könyvében (pl. *A magyar demokrácia válsága*, *A békeszerződés és a magyar demokrácia, A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme*) fejtegette azt, amit Szekfű Gyula *Forradalom után* című, 1947-ben megjelent munkájában is leírt, majd később sematikus „ideológiai kánonná" vált, hogy Magyarországon 1945-tól az MKP vezetésével radikális társadalmi átalakulás ment végbe, ami a földosztással vette kezdetét, és hatalomhoz juttatta az abból addig kirekesztett tömegeket.

Apor többször kifejtett nézete szerint 1945-ben és 1946-ban a Nemzeti Bizottságokban, majd a különböző pártokban a szervezetekben politizáló tömegek aktív, spontán módon vettek részt a közéletben, és ha atrocitásokra került sor a „régi rend" képviselőivel, azok az „erőszak népi rítusaiból" és a forradalmi indulatokból következtek. A rituális erőszak tehát „a politikai részvétel sajátos eszköze" volt tömegek számára. Szerinte alapvetően ebben a kontextusban értelmezhető az 1946 márciusi szegvári erőszakos tüntetés, a verekedésbe torkolló szegedi és békéscsabai demonstrációk, majd a kunmadarasi pogrom május 21-én, továbbá a kettős lincselésbe torkolló, július 30-ai és augusztus 1-jei miskolci munkástüntetések is. Ennek a tendenciózus koncepciónak, mely a MKP-nak és az általa irányított rendőrségnek másodlagos szerepet tulajdonít a „forradalom elfajulásában", időként Apor is ellentmond. Az 1946. május 1-jei nagy miskolci demonstrációról például a következőt írja: „A jelszavakat skandáló, vörös zászlók alatt menetelő tömeg voltaképpen a politikai változást kikényszerítő tömegmegmozdulás színrevitele volt: a forradalmat játszotta el és adta elő." Hitelességéhez mégsem férhet kétség, hiszen „a háború utáni politikai kultúra a társadalmi rendet megteremtő kollektív cselekvés eszközét, vagyis a tüntetéseket (a 'lázadást') a forradalom, társadalmi változás ügyével azonosította." Ugyanakkor szerinte a populáris, népi politika „nem a demokrácia alternatíváját, hanem alternatív demokráciát igyekezett teremteni".

Miért különösen fontos az, ami ebben az időszakban Csongrád megyében, Szegváron, illetve a szomszédos nagyközségben, Mindszenten történt? Itt rögtön le kell szögezni, hogy két eseménysorozatról van szó, az egyik az 1946-os tüntetés, melynek során egy több mint százfős tömeg fizikailag is inzultálta a „régi rend" képviselőit, a jegyzőt, az iskolaigazgatót, a két településen szolgáló rendőröket, a Slachta Margit rendjéhez tartozó szegénygondozó apácákat és a két településen szolgálatot teljesítő rendőröket. Egyúttal elkergette és kirabolta a deportálásból visszatért holokauszt-túlélőket, mintegy 80 szegvári és mindszenti zsidót, akiknek többsége hazatérve visszatért eredeti kereskedő foglalkozásához, illetve vállalkozni kezdett. A másik figyelemre méltó ügy 1948 pünkösdjén történt, amikor meggyilkoltak egy fiatal, esküvőjére készülő szegvári leányt, Kovalcsik Margitot, s ennek nyomán fellángolt a zsidóellenes vérvád. Ekkor a helybeliek a gyilkossággal, egy Klein Viktor nevű fiatalembert gyanúsítottak

meg, akinek a családja az 1946. márciusi események ellenére visszatért, és továbbra is ruhaüzletet tartott fenn. (Az utóbbi „sztorival" részletesen foglalkoztam a *Hitel* 2021. júliusi számában megjelent *Diktatúra és lappangó hisztéria* című tanulmányomban.)

Szegváron 1946. március 7-én valóságos „népítélet" zajlott, a helyi kommunisták biztatására, szabályos rituálé szerint. „Az ítélkezés hamisítatlan politikai aktus volt: a közösség állapotáról tett állítás, annak védelme és határainak kijelölése. Klein Lászlónét, született Erlich Karolinát támadói arra utasították, hogy öt percen belül hagyja el a házat. Amint indulásra készen állt, négy, botokkal felszerelkezett gyerek elkísérte a szomszédos község, Mindszent határáig, ahol szidalmazások után útjára bocsátották. Késő délután Fazekas József jegyző házánál 100–150 tüntető vonult fel. Miután behatoltak a házba, egy kijelölt küldött révén arra szólították föl, hogy 10 percen belül hagyja el az épületet. Ezután egy botokkal felszerelt csoport kikísérte a házból. A tüntetésről szóló beszámolók határozott határvonalat húztak két csoport között. E történetekben a község társadalma egyértelműen két részre volt osztható: egyfelől volt a veszélybe sodródott közösség, másfelől pedig az ezt veszélyeztetők csoportja" – írja Apor Péter.

Azt viszont nem említi, hogy a megmozdulást politikailag megszervezték, és arról is hallgat, hogy a helyi zsidóság ellen irányult volna. Azt sem veti fel, hogy a helyi „agrárproletárok" agresszív fellépésében szerepet játszott a hagyományos, vérvádra alapozott zsidógyűlölet. Szerinte a tüntetők számára az erőszak a „népi mentalitáshoz" tartozott, bizonyos „kulturális rend" volt. Ehhez társult a szerzési vágy, mely a zsidó lakások kifosztásában nyilvánult meg. A kihallgatott tüntetők által elmesélt történetekből Apor szerint a közösség anyagi egyensúlyának, egyfajta „morális ökonómiának" a képe bontakozik ki. „Ezek az elbeszélések a tüntetést a közösség által szentesített olyan fellépésként ábrázolták, mely a jogosnak hitt mérték fölötti egyéni vagyon kisajátítására irányult. A tüntetés ebben a nézetben, a gazdasági–vagyoni szolidaritás elveiből következő, a szükség és nélkülözés órájában végrehajtandó, jogos tettnek tűnt", állítja.

Pedig a szegvári, agresszív tüntetést a MKP kezdeményezte, ismert jelszavaival: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!", „Földet vissza nem adunk!" Egyidejűleg zajlott több hasonló megmozdulással, például azzal, amelyet Békéscsabán és Szegeden tartottak jóval több résztvevővel, és erőszakba torkollt. Szervezői „csúcsra járatták" a szociális demagógiát, ami visszhangot keltett, elsősorban azokban a kubikus családokban, melyeknek tagjai 1944 előtt a nyilasokkal rokonszenveztek. A tüntetők fő politikai célpontja az előző évi földosztás törvénytelenségei miatt pereket indító helyi zsidó ügyvéd, dr. Reiner Imre volt, akit hátulról megtámadtak, dorongokkal ütlegeltek.

Az erőszakos tüntetést helyi kommunisták szervezték, a Lakos Imre rendőrkapitány meggyilkolására utasítást adó Dadi Imre megyei párttitkár emberei, akik igyekeztek „mederben tartani" a szegvári eseményeket. Forgatókönyv szerint jártak el, a résztvevők ezt követték, ami a rendőrségen felvett kihallgatási jegyzőkönyvekben is tükröződik. Ezt tartja „népi kultúrának" Apor Péter, utólag felmentés adva a kollektív erőszakra: „A szegvári tüntetés nem csupán a közösségi gazdaság morális helyreállítása volt, sokkal inkább a bűn és büntetés rituáléja fogalmazódott meg benne. A népi igazságszolgáltatás célja azonban láthatóan eltért az intézményesült büntetőeljárásétól: nem állt szándékában a bűnös megjavítása, sokkal inkább nyilvános bemutatása és megszégyenítése, majd kiűzetése, a közösségből való eltávolítása. Bár látszólag a tüntetés bírósági tárgyalótermet utánzott, valódi formáját a pellengér és a bűnös közösségből való nyilvános kitaszításának hagyománya

adta." Nehezen érthető, miért hallgatja el, illetve minimalizálja az MKP és a politikai rendőrség szerepét a történész.

Pedig Magyarországon az erőszak nem volt része a „népi kultúrának", kitöréseire rendre súlyos válsághelyzetekben került csak sor, és akkor, amikor a politikai hatalom előzőleg tudatosan felszámolta az emberek erkölcsi gátlásait, illetve a súlyos provokációkat követett el. Ilyen helyzet állt elő az 1946 nyár végi miskolci lincselésekkor vagy 1956. október 30-án a Köztársaság téren. Utóbbi nem történik meg, ha előtte öt nappal nincs a szörnyű, több mint kétszáz halálos áldozatot követelő vérengzés a Parlament előtt, a Kossuth téren, majd másnap Mosonmagyaróváron. Ebben az elméleti keretben érdemes tárgyalni tragikus traumákkal teli 20. századi történelmünket, figyelembe véve, hogy az a politikai propaganda, mely épített az emberek meglevő előítéleteire és a nemzeti frusztrációra, hatékonyabban és pusztítóbban bontotta le az erkölcsi gátlásokat, mint később az, amely kizárólag szociális demagógiával és utópisztikus ígéretekkel operált. 1945-ben és 1946-ban azonban még az utóbbi is hatott, különös tekintettel arra, a „feketézők és spekulánsok" elleni kampány felszínre hozta a tömegek elfojtott antiszemita indulatait. Az MKP által szervezett erőszakos tüntetések és „népítéletek" fontos epizódok voltak abban az 1956-os forradalomig tartó folyamatban, mely a zsidókat távozásra kényszerítette a magyar falvakból és kisvárosokból.

Apor Péter nem hozza összefüggésbe az 1946. márciusi, szegvári osztályharcos és antiszemita „népítéletet" sem a holokauszttal, sem pedig az 1948 pünkösdjén fellángolt vérváddal. Grecsó viszont regényében hallgat a népítéletről, viszont a vérvádat Sáraság néven emlegetett szülőfaluja „ősbűnének" tekinti, amit zavaros mitologikus utalásokkal érzékeltet. Így, hogyha valaki nem tudja, mi történt Szegváron szegény Kovalcsik Margit meggyilkolása után, nem lesz okosabb. „A narrátor a harmadik fejezet elején értesül arról, hogy egyletük névadója, Klein Ede, a holokausztot megjárt sárasági kelmekereskedő, akit '48-ban egy helybeli szűzlány, Matildka rituális meggyilkolásának vádjával elüldöztek a faluból, szürkelovas szekéren száguld az asszonyok visszatérő álmaiban, mellette a meggyilkolt Matildka teteme, a bakon az ördög pulikutyafejű zsoldosa űzi a lovakat, az Azazel utca aszfaltját pedig hatalmas lábnyomok törik föl, melyek megtelnek vérrel. A szimbólumok nyelvén azt nyilatkoztatja ki a kollektív álom, hogy Sáraság népe még mindig a szent időt, az Özönvíz előtti gyönyör perceit éli, a falu múlt és emlékezet nélküli közösségi tapasztalata pedig az ugyancsak múlt nélküli ősi tudással megegyező tudás, melyet a földiek a bukott angyaloktól tanultak…" – írja A Klein-napló titka című terjedelmes kritikájában Utasi Csilla a *Jelenkor* folyóirat 2006/1-es számában.

Térjünk ki most a kunmadarasi pogromra, mindenekelőtt azért, mert ez a legismertebb, és Závada Pál regényként feldolgozta és színdarabként is játszották. Apor több fejezetben is visszatér az eseményekre, gondosan kerülve minden összefüggés felvetését az 1882-ben a tiszaeszlári vérvád formájában felszínre törő gyűlölködő indulatokkal. Formailag igaza is van, hiszen a pogrom reggelén a madarasi piacon senki nem tett említést rituális gyilkosságról, a zsidókat „csak" árdrágítással és gyerekrablással vádolták, és az utóbbi célja a korabeli, országszerte elterjedt szóbeszéd szerint a kolbászkészítés volt.

Ahelyett, hogy a szociálpszichológia eszközeivel közelítene a pogromhoz, és figyelemre méltatná az elkövetők „hamis áldozati tudatát", mely szinte minden, a rendőrségen és a bíróságon tett vallomásukból kitűnik, Apor messzire menő és hosszan taglalt következtetéseket von le abból az általa felfedezett tényből, hogy néhány héttel a pogrom előtt az első áldozat, Kuti (Klein) Ferenc élelmiszerkereskedő, akit Kunmadarason Csolinak becéztek, futballmeccset játszott a szom-

széd faluban. „Kövérek és soványak" rangadóját tartották, Kuti a kövérek között rúgta a labdát. Apor állítja, hogy a piacon kitört erőszak elszabadulásában szerepet játszott, hogy Kuti jól táplált volt, ami az inflációtól és éhezéstől gyötört szegény falusiakban gyűlöletet keltett ellene.

Ugyanakkor a szerző éppen csak említi a Nagy János református tanító elleni, a közeli Karcagon rendezett monstre népbírósági pert. Pedig ez nem volt egyedi ügy. A Szolnok megyei MKP, személy szerint Tüdős Imre karcagi titkár ismételten kísérletet tett a környék helyben maradt értelmiségi és politikai elitjével való leszámolásra. Ahogy ez Elek György történész a Jász-Kiskun megyei múzeumok 2020-as évkönyvében írja, az első fokú népbíróság 1946. május 20-tól június 15-ig folyamatosan ülésezett Karcag főterén, és a három elítélt vádlott között volt Orosz Pál, a KALOT népszerű vezetője is. A tömeg kifejezetten azért gyűlt össze, hogy megvédje a katolikus lelkészt a kommunistáktól. Tárgyalása alatt a rendőrök a tömeg közé lőttek, és a lövedékek halálosan megsebesítettek egy tizenhárom éves fiút is. Lövöldözött a rendőrségtől önvédelmi célra kapott revolverével Takács Ferenc, madarasi kommunista pártitkár is a pogrom kitörése előtti este, de szerencsére senkit sem talált el. Nem volt ő olyan naiv, bűnbaknak kiszemelt kommunista, amilyennek Závada ábrázolja a regényében. És még egy figyelemre méltó tény: Nagy János népbírósági tárgyalása előtt Kunszentmártonban, a szomszédos faluban titokzatos, régen idejét múlt, gyanús röpcédulák jelentek meg ilyen szöveggel: „A tőke ellen harcol a Magyar Élet Pártja." „A keresztény ifjúságot juttatja álláshoz a Magyar Élet Pártja".

Számos jel mutat arra, hogy a politikai rendőrség kiemelt figyelmet szentelt 1946 májusában Kunmadarasnak és környékének. Az erőszakos provokációk, ahogy számos hasonló esetben, felingerelték az inflációtól és nyomortól szenvedő szegényparasztokat, akiket a mélyülő politikai válsággal szembesülő helyi elit nem tartott vissza attól, hogy „megleckéztessék" a bajaik kútforrásának tartott, holokausztot túlélt zsidókat.

De a legképtelenebb megközelítésre a miskolci lincselés több fejezeten keresztül folytatódó, összefüggéstelen leírásában ad példát Apor Péter. A szervezők, a miskolci MKP és a politikai rendőrség és a politikai vezetőinek kilétét homályban hagyó könyvében ezt állítja: „A miskolci tüntetés minden bizonnyal a munkások saját akciója volt." Az erőszak elszabadulásában meghatározó szerepet tulajdonít annak, hogy a tüntetők soványak, míg viszont a „spekuláns molnárok" jól tápláltak voltak. „A lincselésben részt vevők elbeszéléseiben gyakori, visszatérő mozzanat volt az ütlegelt malomtulajdonos zsákjából kiboruló szalonna és cukor képe. Azt elérhetetlen bőséget váratlanul és hirtelen feltáró véletlen a lincseléshez vezető kulcsjelenet lett a résztvevők történeteiben: »Amikor a munkások Rejtő zsákjának a tartalmát meglátták, rájuk rohantak, és agyonverték őket.«"

Tudjuk ugyanakkor, és ez a szörnyű jelenet *Az utolsó vérvádak* című 1995-ös, majd tavaly kiadott *Vérvád, hisztéria, népítélet* című könyvemben is szerepelt, hogy a politikai rendőrség Miskolcon semmit nem bízott a véletlenre. Rejtőnek az egyik, mellé sodródott ügynök adta fel az ínyencségekkel teli zsákot, mely azért került a hátára, hogy bizonyos idő után letépjék róla az éhező, elcsigázott és felingerelt munkások, majd agyonverjék. (Lásd erről a *Hitel* 2020/5-ös számában közölt, *Lincselés Miskolcon* című tanulmányomat.)

Apor nem vesz tudomást arról, hogy 1990 és 1994 között tömérdek interjút készítettem a kunmadarasi és a miskolci események még élő résztvevőivel. A tanúk annak idején egytől eddig részt vettek tüntetésen, és az MKP vagy a kommunista ifjúsági szervezet tagjai voltak. Buruzs Lajos, a félkarú detektív beszámol nekem a miskolci tüntetésekről és lincselésekről készült dokumentumfilmben („*Kavics a sírra…*", rendezte Vitézy László, MTV,

1996) miként szervezte meg Kecskés Ferenc, a miskolci politikai rendőrség vezetője, az első lincseléshez vezető munkástüntetést. Több más, hiteles visszaemlékezés és nemzetgyűlési felszólalás is tanúskodik arról, hogy a második lincselésben Péter Gábor személyesen is közreműködött. (Ez a két név még csak elő sem fordul Apor könyvében.)

Apor nem talált, nem is találhatott levéltári dokumentumokat az utóbb hétpecsétes titoknak nyilvánított história hátteréről, engem viszont nem tart „szakmabelinek", ezért úgy döntött, hogy tudomást sem vesz az általam feltárt tényekről. (Köszönöm, kedves ifjú kolléga!) Ezért kényszerült rá arra, hogy a tényeket terjedelmes filozófiai és antropológiai eszmefuttatásokkal pótolja ki, különös tekintettel Michel Foucault-ra, akinek teóriái az emberi test szimbolikájáról és határairól különösképpen megragadták a fantáziáját.

Nincs abban semmi meglepő, hogy ezt a zavaros és túldokumentált „mesekönyvet" letéve még az értelmiségi olvasó sem képes világos képet alkotni arról, hogy mi is történt Magyarországon 1945-ben és 1946-ban. A miskolci tüntetésekről és lincselésekről – melyek annyira fontosak voltak, hogy a róluk szóló jelentés eljutott Mihail Szuszlovhoz is, a moszkvai Kremlbe – pedig végképp gőze sem lehet. Azt javaslom tehát a „szakma képviselőinek", hogy ha az én, forrásokkal alátámasztott munkáimnak nem adnak hitelt, induljanak ki az Apor által sokszor idézett Nógrádi Sándor MKP-vezető verziójából. Ő az 1965-ben a Kossuth Könyvkiadónál megjelent, *Új fejezet kezdődött* című visszaemlékezésében sajátosan értelmezi a történteket. Közel húsz évvel az események után írt visszaemlékezésében megörökítette azt a képtelen teóriát, melynek alapján a politikai rendőrség vádat akart emelni az első miskolci tüntetés diósgyőri szervezői, mindenekelőtt Dudás Alfréd, a „Piros levél" szerzője és a lincselő MKP-tag munkások ellen. Az 1946. augusztus közepén letartóztatottakat azonban 1947 februárjában, tárgyalás nélkül szabadon engedték, mert a viszonyok még nem voltak alkalmasak egy „igazi" koncepciós per lefolytatására. „Miskolcon és Diósgyőrben már napok óta folyt a suttogó propaganda és a nyílt agitáció az élelmezési korlátozások, a rendőrség és a kommunisták ellen. Ekkorra nem az 1945. novemberi hangulat volt, amikor még békés lefolyású tömegtüntetést lehetett szervezni. Ekkor már spontánul törtek a felszínre a visszafojtott indulatok a hallatlan ínség miatt. Ezt használta ki a reakció. Felszólították a diósgyőri munkásokat, hogy tüntessenek a rendőrség ellen, és követeljenek élelmet. Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy a reakció hírverőinek sikerült a diósgyőri üzemi pártszervezetet is félrevezetni és rávenni a tüntetés támogatására. A tüntetést megtartották, fasiszta provokátorok vegyültek a tömeg közé, akik demagóg jelszavakat kiáltoztak, és véres leszámolást követeltek. Ezen a napon meglincselték Fogarasi kommunista rendőrtisztet, és egy volt feketéző malomtulajdonost. Ezzel köszöntötte a reakció a jó forint megjelenését."

Pelle János

PELLE JÁNOS (1950) író, történész.

Kedves Barátunk!
Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését személyi jövedelemadója 1 százalékával!

Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42